

106844

TRANSILVANIA

-BCU Cluj / Central University Library Cluj

ANUL 73

NOEMVRIE

Nr. 11-1942

SIBIU

Horia, Cloșca și Crișan

(Vezi articolul dela pag. 819)

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

ORTODOXIE ȘI BOLȘEVISM

Intors după câteva săptămâni petrecute la marea de Azov și în Crimeea, în mijlocul vitejilor camarazi cari se pregăteau pentru luptele hotărâtoare ale campaniei, găsesc pe masa mea de lucru un articol apărut la mijlocul luni Iulie, în cunoscutul ziar care apare în limba germană la Budapesta: *Pester Lloyd*. Titlul îi lămurește de îndată conținutul: *Latinitate, Ungurime și Ortodoxie*. Desigur, la data la care scriu, răspunsul poate părea tardiv, dar articolul nu e determinat de o chestiune de actualitate care să-i mărginească valoarea la sorocul unei date precise, sau la evenimente legate de o zi anumită. El are scopul, sau cel puțin pretenția, de-a enunța, cu formulări de doctrină, valori permanente ale istoriei poporului vecin și ale destinului său, în contrast cu acele ale popoarelor ce îl mărginesc. Din acest punct de vedere am socotit deci că nu e și nu poate fi prea târziu de a i se da răspunsul ce se cuvine, pentru că nu e niciodată prea târziu de a aminti adevărul și de a-l restabili în drepturile sale. De altă parte, dacă articolul de fond al ziarului din Budapesta nu constituie o prea mare noutate într'o argumentare ce se repetă zilnic în scrierile de orice natură ale vecinilor noștri, el aduce totuși în discuție un element ce lipsise până acum din această polemică: biserica și credința noastră strămoșească; cu atât mai puțin, pe această lature, ne poate lăsa nepăsători.

Teoria pe care o dezvoltă redactorul ziarului maghiar e în deobște cunoscută. Europa se împarte din Evul Mediu în două lumi adânc deosebite, în două jumătăți între care nu e aproape nimic comun: Occidentul latin și Orientul bizantin. Poporul maghiar, descălecat din nemărginirile stepei în pusta dunăreană și-a găsit doar după un secol rostul și și-a ales definitiv misiunea istorică: el s'a alipit Romei, ce nu mai avea atunci decât puterea morală de care era investit scaunul

Sf. Petru. Alte popoare din Sud-Est au recunoscut dimpotrivă supremația Bizanțului, în care supraviețuia, în forme rigide, ceva din tradiția și puterea imperiului roman. De atunci destinele acestor lumi s'au despărțit: Apusul, prin multiplele sale frământări și prefaceri a dat naștere civilizației moderne, — Bizanțul a încremenit în formele unui cezaropapism, în care statul s'a confundat mereu cu biserica. Alegând între aceste tabere, poporul maghiar și-a hotărât destinul, *el a fost, în mijlocul unei lumi vrăjmașe, apărătorul statornic al valorilor eterne, ce constituie viața și civilizația Europei occidentale*. În fața primejdiei turcești, popoarele ortodoxe — ca Românii, Sârbii sau Grecii — s'au plecat aproape fără împotrivire, recunoscând supremația Impărăției dela Constantinopol; Ungurii, cavaleri fără teamă ai idealului latin, au sângerat într'o luptă de veacuri. În epoca modernă, aceleași țări stăpânite de biserica Răsăritului — e iarăși vorba de Serbia, România și Grecia — s'au alăturat propagandei mistice a Rusiei țariste, îndreptată împotriva Romei și a Europei, în numele Cezaropapismului bizantin. Mai aproape de noi, bolșevismul a înlocuit regimul Țarilor, dar țelurile politice sale sunt aceleași: „Intr'o formă schimbată, a lucrat mai departe și după războiul mondial, în Europa de Răsărit și Mijloc, același factor care mai înainte a influențat atât de funest, în forma ortodoxiei politice, istoria Europei“. Și iarăși și-a aflat sprijinul, în dușmănia statornică, față de concepțiile romane, ale popoarelor ortodoxe din Iugoslavia și România. Această tendință e deci „un fir roș“ ce străbate din vremuri depărtate trecutul acestor țări, și le face solidare cu Răsăritul, într'o continuitate nedesmințită ce leagă ortodoxia de bolșevism, împotriva Apusului, ai cărui campioni, astăzi ca și ieri, sunt și rămân luptătorii maghiari.

Am rezumat în punctele sale esențiale, teza articolului apărut la 12 Iulie în *Pester Lloyd*; cine se mai îndoiește, n'are decât să consulte originalul, care îi stă oricând la dispoziție. Mărturisesc că m'am simțit la început nedumerit: la ce să răspunzi și cu ce să începi? Nu e un rând care să nu constituie o călcare flagrantă a realității, istorice, religioase, culturale. Și totuși, ca și în chirurgie, operația trebuie făcută.

Să-mi fie deci îngăduit să o iau dela capăt.

Două lumi adânc deosebite: Occidentul purtător al vieții, al dinamicei — Bizanțul împietrit în rigiditatea tradiției. E aproape un secol de când învățați iluștri din țările Apusului: germani și francezi, în primul rând, dar și englezi, italieni, se străduiesc să înlăture acest vechiu clișeu, pe cât de absurd, pe atât de nedrept. Dar știința care a înouit studiile bizantine își are reprezentanți distinși chiar în Ungaria

care și-au însușit punctul de vedere al marilor învățați ai Apusului. Ei n'au nimic de zis în această privință? Conștiința lor științifică lasă să se formuleze fără reacțiune, judecați pe care cercetarea obiectivă le-a dovedit de mult greșite și perimate? Știința modernă a scos dimpotrivă tot mai mult în evidență, din nesocotirea și uitarea trecutului, transformarea continuă a lumii bizantine, rostul ei de păstrătoare și de apărătoare a valorilor eterne ale lumii greco-romane, care prin renașterea ei au cuprins mai târziu sferile mai largi ale Renașterii Europiei. Dar ce valoare mai are adevărul pentru cine nu vrea să-l cunoască?

Popoarele ortodoxe s'au închinat „aproape fără împotrivire” stăpânirii turcești. — Iată, cu o trăsătură de condei, s'au șters din filele istoriei luptele care au întârziat în Balcani, înaintarea Turcilor spre Dunăre, vitejiile lui Mircea, Ștefan, Mihai Viteazul... Le iau locul de sigur pașalâcul turcesc din cetatea Budei sau acțiunea nobilimei maghiare din tabăra „Curuților”, vrăjmași statornici ai imperiului creștin al Habsburgilor. Dar să nu mai insistăm: a răspunde la asemenea argumente ar însemna o înjosire.

Popoarele ortodoxe solidare în râvnele imperialismului țarist! Este adevărat că până în pragul secolului trecut, politica Țarilor a folosit comunitatea de credință cu popoarele din Sud-Est și a căutat să facă din ea, în expansiunea ei spre Balcani și Strămtori, o anume politică. Dar pe măsură ce se deștepta conștiința națională a popoarelor creștine din Răsărit, pe măsură ce se dovedea că sub masca eliberării lor, se urmăreau doar anexări de provincii, ca aceea a Basarabiei în 1812, se deosebea tot mai limpede ortodoxia lor tradițională de poftele de cucerire ale imperialismului rusesc. Toată istoria României în secolul al XIX-lea este o luptă împotriva expansiunii țariste; lucru pe care, la vremea sa, nici Kossuth nu-l putea tăgădui, fără însă ca urmașii săi să se lase reținuți de asemenea scrupule.

Și în fine, iată și „firul roș” care leagă ortodoxia bisericii noastre răsăritene de concepția de cârmuire și de ideologia bolșevismului. Cuvântul totuși e nepotrivit, pentru că este cu adevărat un fir roș, acel însemnat de sângele a sute și mii de preoți, a zeci și sute de mii de credincioși, pe care l'au vărsat fără milă călăii nelegiuți ai poruncilor marxiste. Sunt însă și alte urme ale solidarității nedesmințite între bolșevism și ortodoxie: ruinele tuturor bisericilor dărâmate sau pângărite, pe care le-au întâlnit la fiecare pas oștile care luptă de mai bine de un an în cuprinsul stăpânirii sovietice. Iar în ce privește alăturarea popoarelor ortodoxe de expansiunea bolșevistă, urmașă a imperialismului rusesc, să ne fie îngăduit să întrebăm în ce tabără și în serviciul

cărei cauze au căzut într'un an de zile morți și răniți 160.000 de ofițeri și soldați români, și mai cad încă zilnic în luptele dela marginea Caucazului? Să li se lămurească măcar celor rămași, pentru ca să o știe: în lupta și în jertfa lor, pomenită aproape zilnic de comunicatele Marelui Cartier German, ei sunt auxiliari ai lui Stalin, aliați ai asupririi sovietice!

Am mai putea continua, dar din amintiri încă proaspete, se desprinde o imagine, de altfel înregistrată și de obiectivul aparatului fotografic, care face de prisos orice altă argumentare. Se împlinește anul de când în satul *Wossiatzkoie*, după trecerea Bugului, priveam rămășițele unei biserici care ajunsese, în continuitatea bolșevică a ortodoxiei, „Teatru Karl Marx”. Dar stăpânirea sovietică pierise și alte armate ocupaseră regiunea, iar în cuprinsul bisericii, odinioară ortodoxe, se adăposteau... porcii aduși de trupele cari ocupaseră satul. A trebuit un ordin sever al Comandamentului german ca să înlătore pângărirea materială, ce pusese culme acelei morale a cârmuirii marxiste. Și nu voi spune, pentrucă totuși un sentiment de rușine mă oprește, ce uniformă purtau apărătorii Europei și ai latinității cari întinseră gunoiul porcesc în lăcașul credinței.

August 1942.

GHEORGHE I. BRĂTIANU

să se ridice atunci, peste 12 ani, cele patru părți din trupul lui Horia, ciopârțite cu toporul. Capul lui de cântăreț, cu plete castanii până pe umăr, avea să stea într'un par. Erau ochi care poate le vedeau încă din acele zile pe înalțimi. Dacă nu alții, ochii lui Horia, care-și începea cea de a doua viață a lui.

La împlinirea a o sută de ani de când într'un început de Noembrie din anul 1784 a izbucnit Răscoala lui Horia, a ieșit o carte, care era tot pe atât de documentare pe cât era de iubire. A scris-o Nicolae Densușianu, în stilul înalt al vremii care e astăzi tot mai departe de noi. Altminteri ar fi fost vrednică să fie citită de tot omul, ca Istoria lui Mihai Vodă Viteazul de Nicolae Bălcescu și cum ar trebui să le citim dacă le-am avea, o carte a lui Tudor Vladimirescu și alta a lui Avram Iancu. Adevărul este că istoria, cu izvoarele ei păstrate în arhive, își găsește albia firească între scoarțele unei cărți, pe când legenda nu se lasă stăpânită. Horia, Tudor și Avram Iancu au fost la obârșie fapte istorice, dar foarte curând, chiar în mijlocul vieții lor, poporul, în numele căruia au izbutit să vorbească și în sânul căruia până la urmă s'au întors, i-a luat din istorie și i-a cufundat în legendă. Fapta lor a căpătat înțelesuri neașteptate. Oamenii nu mai sunt ai noștri. Întâmplările trec pe lângă ei mai departe și sunt la fel cu alte întâmplări de dinainte sau de după aceea. Ei, acești eroi, care abia mai au nume, pentru că au fost goliți de cuprinsul lor cunoscut și înzestrați cu altul, sunt fără asemănare. Intrupează obștea, cu puterea ei tainică și care altfel ne scapă. Sunt ca o izbucnire din adânc, pe unde nici nu bănuiam înainte asemenea zăcăminte de ideal. Citiți cartea lui Nicolae Densușianu, care e mai mult decât o cronică. El a izbutit să prindă, prin mulțimea nesfârșită a știrilor germane, latine, maghiare și române, suflul vremii și al omului. Horia e pretutindeni fără să-și aibă paginile anume. Se văd pricinile nemulțumirilor crescând, vieța Moșilor, căpitanii deosebiți deodată dintre ceilalți, acea opintire desnădăjduită, de răsbunare și de liberare, care n'a ținut decât 15 zile, cât a ars focul conacelor și castelelor aprinse, dar Căpitanul cel mare rămâne aproape ascuns. Oricât s'ar fi străduit istoricul să-l descrie, n'ar fi putut să ne dea fiorul de care ne umple ținându-l mai mult în fund și lăsându-l ca într'o ceață. El e minunea, scânteia nu se știe de unde venită, puterea care pune în mișcare toată această lume, care, până la ea și fără ea, s'ar fi frământat în sine, fără să dea peste marginele istoriei. Liviu Rebreanu, când și-a scris romanul lui al lui Horia, *Crăișorul*, a urmat de aproape pe Nicolae Densușianu, dar a vrut, altfel decât el și ascultând de legile genului, să-l aducă pe întâiul plan. Horia, care nu se vede, al istoricului, e mai mare decât Horia, care se vede, al romancierului.

Când s'au împlinit alți 50 de ani, în 1934, dela aceleași fapte, Transilvania se unise cu Țara. Puteam să ne ducem fără piedeci pe urmele lui Horia și ale tovarășilor, de pe la podurile de peste Criș, de unde Gheorghe Crișan ieșea în haine proaste ca să întefească iobăgimea, până la Albac și Cărpeneș, și mai ales până în acea pădure a Scorăcetului, în care Horia și Cloșca au fost prinși sub un brad găunos. Locurile vorbeau. Oamenii păreau aceiași, coborând coastele cu țundra încheiată la gât și netrasă pe brațe. Oricând putea să ne iasă înainte Horia el însuși. Cartea, care s'a tipărit atunci, *Răscoala lui Horia*, de Octavian Beu, n'a adus text, ca și cum n'ar mai fi fost nimic de spus peste ce se știa, ci chipuri și vederi. Nu este o poveste Horia, ci un album Horia. Era ca o chemare în mijlocul nostru a lumii de atunci și a vitejilor ei. Uite-l pe Căpitanul cel mare călare, cu sabia goală în mână și cu privirile înainte, așteptând ceva ce trebuie să se arate și el singur putea să vadă. Fără această vedenie, fapta lui ni se pare o nebulie, pentru că n'avea în mintea nici unui om chibzuit altă ieșire, decât aceea pe care a avut-o cătanele și execuția sălbatecă dela Alba-Iulia. În altă gravură, Horia și Cloșca stau deoparte și se uită numai la năvala cu ucideri și cu punere de foc a oamenilor deslănțuiți. E ca o ilustrare la cele o sută și ceva de întrebări care li s'au pus în închisoare și când au răspuns fără deosebire că n'au avut niciun amestec în răscoală. Două scene de vieață de cărciumă, în ulei, sunt par'că bucăți de pictură olandeză. Intr'un loc stă Horia la sfat. Deasupra lui, o vergea cu un cerc, înfiptă în paele acoperișului, e ca un semn de breaslă. Nu e o cărciumă obișnuită, ci una din pricinile ridicării satelor. Pe lângă alte sarcini stăpânirea le mai luase și dreptul să vândă rachiu. Multe le răbdaseră. Aceasta n'au mai răbdat-o. La altă cărciumă, cu aceeași vergea cu cerc la strașină, frământă pământul oamenii care s'au înscris în armata împărătească și au scăpat, credeau ei, de iobăgie și de domni unguri. A fost încă o pricină, atunci când li s'a spus că înscrierile n'au tărie pentru că se făcuseră fără invoiala Împăratului, de ieșire din marginile legii. Eram acum destul de stăpâni pe noi, la 150 de ani de când lucrurile se petrecuseră, ca să căutăm să le aducem aevea înaintea lumii. Horia ne privea cu ochii lui liniștiți și buni. Cei care îl prigoniseră fuseseră în sfârșit zdrobiți.

Mai târziu l-am avut pe cântărețul din Albac în versurile unui cântăreț. Cotruș și-a scris poeziile lui scurte și pietroase, ca pentru marșurile pe drumuri de munte ale oamenilor lui Horia. Scapără rimele ca potcoavele cailor moșești prin pietre. Strigă strofa deșirată și sfârșită fără veste ca un chiot în bătălie. Povestea cea veche cobora între noi și încerca să facă parte din istoria zilelor noastre. Printre lucrurile

noui se împleteau cele de demult, uneori ele mai tari decât cele de acum. Niculae Densușianu culesese aceste versuri în 1879 dela bătrâni George Gligor și Urs Coroiu din Cărpeniș :

*Pân' a fost Horia 'mpărat,
Domnii nu s'au desculțat,
Nici în pat nu s'au culcat,
Prânz la masă n'au mâncat.*

Cotruș, pe lângă această zare socială, aprindea una națională. Horia era întrupătorul duhului nemulțumirii și al răscoalei, către care toți nemulțumiții și răsvrațiții se îndreaptă ca spre o mântuire, dar era și Românul pus în fruntea alor lui ca să-i scape de orice robie. Țăranul, care fusese în Europa, ca un înainte mergător al Revoluției franceze dela 1789, călca acum în pas cu Avram Iancu și se învia trecând din Albac la Vidra, de toată desnădejdea urmașului lui dela 1848. Moțul își schimba numai numele și trecea ca pe pietre de vad din secol în secol, dar se păstra acelaș, paznic al Munților Apuseni și al granițelor de Apus, ale neamului românesc. Se vedea de departe acolo, ori din ce parte a țării privirea îl căuta, ca un vârf de munte. Transilvăneanul îl îmbrăcase în versurile lui ca pe o icoană într'o îmbrăcăminte de argint.

Mai încoace încă, Horia a fost pus să plece de acasă și să umble printre noi. Era ca un răspuns la celălalt drum, de rușine, pe care dușmanii lui îl siliseră să-l facă dela Alba-Iulia pe Mureș în jos la Deva și pe locurile pe unde mulțimile trecuseră pârjolind pentruca toată lumea să prindă de veste că într'adevăr Căpitanul cel mare a fost prins și că se isprăvise de acum cu el. Ca să vedem biserica de lemn din Albac, unde s'a legat față de Dumnezeu să nu se lase înduplecat de nimic până nu-i va scoate pe ai lui din iobăgie, nu mai e nevoie să pornim spre Câmpeni și în satul spânzurat pe povârnișuri. Ea a fost adusă, lemn cu lemn, încă din 1907, anul altei răscoale, a țăranilor dela noi, și încheiată aidoma cum fusese acasă, în parcul dela Florica al familiei Brătianu. Poate fi văzută, ori de unde ai veni, pe dealul de deasupra Argeșului, în verdeață și aproape de cer. S'a trezit deodată în belșugul celui mai bogat pământ pe care îl are țara românească. Pe drumurile pe care le-a călcat Domnul Tudor, cu o credință la fel și cu urmări tot așa de neprevăzute, după o moarte deopotrivă de năprasnică, s'a strecurat pe neașteptate Horia. A fost ca o mutare în altă țară, dar de unde era numai al unui colț de pământ, s'a făcut în același timp al tuturor. Trebuie să sosească în vreo seară de aur, când podgoriile sunt coapte, în căruța lui cu coviltir, încărcată de ciubere, și să poposească înaintea acestei biserici cunoscute. Întră pe pridvor și ușa cu zăvor de lemn se deschide singură. Într'o

strană stă tovarășul credincios până la moarte, Cloșca, și-i face semn. Clopotul începe să bată fără să-l tragă nimeni. Chiamă la o liturghie de umbre. În biserica mai nouă din Albac bate și acolo în clopotniță clopotul tot fără să-l tragă nimeni. Oamenii ridică mirați capul. N'au cum să se dumirească, pentrucă sunt prea noi, că cele două biserici își răspund, când într'una din ele și-a făcut intrarea Horia. Vameșii nu mai sunt. Țara este una. Dumnezeu a vrut cu noi.

Dar par'că locul unde ne simțim și astăzi mai aproape de Horia și-l înțelegem mai bine rămâne tot Alba-Iulia, Cetatea este încă tot acolo. Istoricii știu să ne arate, la poarta cea mare de intrare, fereastra îngustă, ca o văzătoare, de unde a mai privit două luni soarele de iarnă, numai ca o pânză pe perete, marele răsculat. Avea cătușe la mâini și era legat de un belciug din zid. Își ridica degetele și băjbăia cu ele prin lumină. Știa că munții se întind vineți dela un capăt la altul al cerului și că îndărătul lor, de cealaltă parte, trăiesc ai lui, ca într'o cetate. Nu împlinise pentru ce se ridicase. Alții trebuiau să se mai nască și să îndrăsnescă așa cum îndrăsnise el, în aceleași locuri. După cum nu le spusese nimic domnilor din comisia de judecată despre drepturile lui la răscoală și planurile pe care și le făcuse, la fel cu testamentul, scris de Popa Niculae Raț din Maerii Belgradului, care l-a spovedit și l-a ținut de gât, ca să-l mângăie și să-l întărească, atât cât a trebuit să vadă cu ochii lui cum gădele zdrobește pe Cloșca. Testamentul lui, cel nescris, e altul. El a rămas în știrea și în păstrarea numai a lui Dumnezeu, dar îl crede acolo unde e mai la adăpost decât în mâinile oamenilor. Testamentul începea așa: „Horia Vasile, policra Nicula Urs. Anii vieții sale 54. Muierea lui Ilina, feciori Ion 14, Luca 6 ani. La alte cele nu știe nimic. Oamenii care l-au prins: Matieș Nuțu, Matiea Onu, frate-său Gheorghe, Trifu Ștefan, a lui Neagu Andrei doi feciori, Simeon cu frate-său. Li iartă cu toată inima.” Feciorul lui, Ion n'avea numai 14 ani. Fusese și el Căpitan alături de ceilalți, dar se gândea să-l scape așa, dându-l drept copilandru. Ion Horia a trebuit să plece în Banat, împreună cu alți Moți mai dârji, colonizați între Șvabi, și și-a pierdut urma pe acolo. Băiatul cel mai mic a murit la vârsta de 71 de ani fără copii. De nevasta lui, de care trăia mai mult despărțit de vre-o 7 ani, n'au putut să dea următorii. Așa trebuia să i se risipească până la sămânță casa lui, ca să rămână el singur și să se poarte cheazăș, din această și din cealaltă lume, pentru tot ce soarta îi pusese pe umeri.

Fusese de patru ori la Impăratul. Data din urmă, acum e anul, trebuise să-l aștepte câteva luni în Viena, până se întorsese dintr'o călătorie în Italia. Li dăduse iară o plângere, cu toate fărădelegile

pe care oamenii stăpânirii le săvârșeau fără nici o sfială, împotriva iobagilor. Împăratul îi spusese, cu supărare, că iobăgia e desființată, dar că nu-l ascultă domnii puși s'o desființeze, pentru că au pagubă și scădere de pe urma ei. Românii să aibă încredere în el și dacă le ajunge cuțitul la os, să pună mâna pe furci. Aceasta fusese voia și porunca Împăratului și pe ea o adusese între ai lui. Că Împăratului nu i-a mai plăcut mai târziu, când a văzut ce a ieșit din acel cuvânt împărătesc, el n'avea ce să-i facă. A arătat oamenilor hârtii cu hotăriri preainalte și i-a pus să jure credință pe o cruce de aur, care se putea crede că o avea tot de acolo. Dacă nu l-ar fi urmărit primarii și gornicii să-l închidă, poarte ar mai fi așteptat și nu i-ar fi apucat atât de repede vremea cea rea. Crișan, fire mai iute de soldat, a dat drumul la răscoală în Zarand. A urmat Iniedoara cu Deva și ei, dincoace, la Câmpeni, Abrud și Roșia. Auzise că Iosif al doilea se întâlnise cu Împărăteasa Ecaterina la Moghilău, pe apa Nistrului, și hotărise să facă între cele două Împărății o țară nouă a Românilor, căreia să-i zică Dacia, ca în vremea împăratului Traian. Din acea țară aveau să facă parte și ei, Moții. Domnii, care se împotriveau trebuiau făcuți una cu pământul. Domnii erau Unguri, și n'aveau decât să se facă Români și să treacă la legea românească, sau să se ducă în țara lor, în Ungaria. Mulți catolici, reformați și unitari, au îngenunchiat înaintea preotului român și s'au lăsat botezați de el. Fetele și femeile de nemeși s'au măritat tot atunci de frica morții, cu iobagi. În Țările Române de peste munți fierbea ceva. Oamenii plecau de aici cu grămada ca să se așeze acolo. Regimentele grănicerești de români dela Orlat și dela Năsăud puseseră arme în mâinile Românilor și-i făcuseră oameni împărătești, cu drepturi și cu școli. Lupta lui Inocenție Clain pentru drepturile bisericii și ale Românilor, ajunsese până în munții lor. Cărturari dintre ai noștri, ca Ion Molnar Piuarul, scoteau cărți, primeau pe iobagi și le spuneau că ei sunt os de Romani, și trebuie să fie capul sus. Par'că le venise și vremea Românilor. Nu trebuia decât o opintire ca ei să ajungă stăpânii Transilvaniei.

Tot ce se urzea de mulți ani în lumea românească de pretutindenii, fără știre de obicei dela unul la altul, se îndreptase de a doua zi spre locul unde se aprinseseră focurile, ca să-și găsească o împlinire. Trebuia să fie la început un cutremur local de oameni necăjiți, cum mai cunoscuse Transilvania, când toate neamurile acestui pământ, apăsate de aceleași legi feudale, se sculară cu o cunună cu piroane de fier înroșit pe creștet și se prăbușiseră împreună, acelaș iureș zadarnic. Veniseră apoi tulburările, care se plimbase dela un capăt la altul al țării, pricinuite de despărțirea din sânul bisericii noastre, nu-

mită Unire. În Munții Apuseni se încheia cu aceste două îndreptări. Răscoala cea nouă era numai a Românilor și trebuia să ducă la alungarea Ungurilor și la așezarea în țară cu drepturi a neamului lui Horia. Cuvintele Comitelui din Turda către Cancelarul Eszterházy, dela 12 Decemvrie 1784, păstrate nouă în latinește, ca într'o limbă în care ne vorbeau strămoșii despre lucruri moștenite dela ei, sunt pline de înțeles. Ele erau amintite atunci de cancelarii ca o treabă de glumă și fără rost de oameni proști, și era într'adevăr o lozincă, la întâile ei rostiri, ajunsă în curând a tuturor și ziditoare de istorie, „Horia, Căpitanul oamenilor de nimic, după cum se aude, nu se teme să se zică Rege al Daciei, prin ascunzătorile munților și în pădurile comitatului Zarand.” (*Dux maleferiatorum Hora non reformidat in latebris montium et sylvarum comitatus Zarandiendis, Regem se Daciae (Uti nobis fama perhibetur) praedicere*). Sarmisegetuza era acolo. Moșii o aveau în seamă încă dela Decebal. O priveau de sute de ani din munte și așteptau să se ridice pietrișul adus de gârle și livezile de pruni crescute deasupra, ca să se arate din nou în vechia strălucire. Alt consilier împărătesc zice și el mai târziu în scris: „Horia merse cu îndrăsneala așa de departe încât făcu pe popor să creadă că Transilvania e dată Românilor încă de Regele cel vechiu al Daciei cu cuvintele Dau-io-ție, adică țară dăruiată, și că prin urmare ridicarea aceasta împotriva nobilimii este o treabă care privește pe toți Românii din țară.” Nu trebuie să ne uităm că Dau-io-ție e o talmăcire populară a formei nemțești Dacien=Dațien. Temeiul rămâne. Răscoala lui Horia din 1784 ne îmbogățește din întâile zile cu marile ei izvoare naționale care începuseră să curgă și-și căutau o albie. Ea isprăvea o vreme și începea alta.

De aceea mi se pare că Horia și mișcarea lui se înțeleg mai bine și astăzi dela Alba-Iulia, capitala țării. Era mic și slab acolo, între cei mari și puternici, adus pe jos de Secui dela Zlatna, prin ninsoare și sloată. Nu mai era scăpare pentru el. Împăratul își uitase cuvântul. Dușmanii lui de moarte pe care nici el nu-i iertase, îl aveau în mână. Dar i se năzărea, mergând spre temniță, în ocările și loviturile privitorilor, că pe munți se aprind focuri și pe creste trece el, Horia, călare pe un cal alb, cu sabia goală în mână și cu un întreg popor în urmă. Nu intra pe sub bolțile de piatră decât el, bătrânul din Albac, de 54 de ani, care-și făcuse o socoteală greșită. Celălalt rămânea afară și mergea mai departe, fără putință să fie oprit, spre niște scopuri numai de el văzute și care nu se putea să nu se împlinească.

MARGINALII LA TEATRUL LUI LUCIAN BLAGA¹⁾

Drama și teatrul aduc în peisagiul cultural o lume nouă, de obiectivare a poeziei în tipare mai largi și mai cuprinzătoare. Am putea spune că dacă lirica dăltuiește primele accente artistice ale omului, ca acele încreștări de pe grotlele preistorice, primul efort artistic al omului, teatrul caută marile sensuri de existență încercând o obiectivare a poeziei. Rareori cazul este mai elocvent decât la prodigiosul Stratfordian, pornit de acasă cu bogăția incandescentă a sonetelor, ca să se realizeze în cele 37 de opere, aproape în majoritate de o trăinicie milenară. Gânguritul celest al versului pierde în candoare, dar câștigă în intensitate metafizică. Setea de cunoaștere, năzuința spre absolut împlinește accentul sincer dar în mare parte depășit al cântărețului original. Lumea dramei repetă oarecum natura, transfigurând-o de semnificații, depășind-o ca să atingă sfera esențelor pure de trăire tragică, chiar atunci când dramaticul îmbracă haina străină, la primele aparențe, ale comediei. Comicul schimbă rictusul amar de pe masca tragică pentru surâsul ironic și plin de o simpatie nețărnută față de subiectul uman.

Dacă am căuta să înțelegem rostul dramei în concertul artistic al oricărei culturi, interpretarea noastră care caută să desprindă din teatru o încercare de obiectivare a liriceii pe drumul unei metafizici viitoare, ne oferă largi posibilități de cercetare.

Drama a precedat în toate culturile apariția marilor personalități filosofice, cu o regularitate ce ar putea fi formulată într-o lege a mecaniceii creației culturale. Dar nu numai că a premers filosofiei, ci a premers *indeaproape*, am putea spune a deschis oarecum drumul filosofiei, a fost înainte vestitoarea gândirii epocii. Filosofia oricărei epoci este sinteza obiectivă a gândirii timpului, față de gândirea mitică pe

¹⁾ Lucian Blaga : *Opera dramatică*, ediția revăzută. Vol. I—II, Dacia Traiană, Sibiu, 1942.

care a depășit-o. Drama este un fel de punct de trecere între gândirea mitică și gândirea obiectivă. Ea aduce puternicele accente lirice ale poetului primar și ideea nediferențiată ce-și caută acoperire doar în existența umană.

Așa putem înțelege de ce Eshil, Sophocle, Euripide sunt înainte mergătorii marilor Platon și Aristot, de ce reprezentația Cidului și apariția lui Racine și Molière premerge marilor opere ale lui Descartes, de ce Shakespeare vine înaintea empiriștilor și l-am putea considera chiar un înainte mergător al lui Bacon, iar Faust răspunde efortului sistematic al filosofilor romantici germani.

Cunoașterea dramatică nu poate fi decât romantică, așa ca orice efort de cunoaștere artistică; cum în teatru, însă efortul de cunoaștere este mai pronunțat — să ne gândim că lirica este arta legată mai mult de cuvânt, de acea muzică a versului, iar epica ar fi mai ales o artă de *constatare*, de cuprindere, — am putea concluda că drama se apropie mai mult de temperamentele romantice, de acele trăiri puternice și debordante, mereu în căutare de sensuri noi, de experiențe decisive, de acel absolut întrezărit în fiecare creație dramatică. De fapt cei doi stâlpi uriași ai dramaturgiei umane, Eshil și Shakespeare au fost doi mari romantici, doi chinuți în căutarea a ceva de dincolo de existența dată, a unor corespondente care să justifice mistuirea tragică a omului. Prin opera lor, peisagiul uman interior își recunoaște frenezia patimei și a suferinței. Astfel de eforturi artistice nu sunt compatibile cu temperamente reci, epice, sau cu naivitatea egocentrică a liricului.

Considerațiile noastre vizează mai mult structura operei dramatice, decât coloritul temperamental al artistului. Totuși cineva ne-ar putea replica, poate pe drept cuvânt, că înflorirea teatrului francez corespunde epocii clasice, iar geniul neo-clasic a dat Europei pe Racine și Molière. Dar ne întrebăm dacă există vreun caz mai strălucit de ilustrare a personalității romantice decât Racine, singuraticul ieșit din școala severă a Janseniștilor ca să dea în cursul unui deceniu frâu liber unei energii dramatice prodigioase, ca apoi să se retragă din nou într'o existență anonimă, într'o moarte literară preatimpurie, ca după câteva decenii să-și pecetluiască opera, înaintea marei treceri, cu încă două capodopere. Totul este inexplicabil, ține de domeniul unui miraculos straniu și nepătruns. Epopeia acestui sensibil se apropie mai mult de existența sfâșiată a lui Kleist decât de spiritul ordonator al teoreticianului clasic Boileau. Pe urmă nu trebuie să uităm că fenomenul dramatic francez din secolul al XVII-lea repetă doar experiența antică în maniera timpului Regelui Soare. Am putea oarecum să spunem că

e vorba de un fals moment dramatic, întrucât spiritualitatea epocii moderne își găsea exponentul în persoana unui dramaturg din aceleași decenii aproape (la începutul sec. al șaptesprezecelea), în Shakespeare pe care și-l vor revendica romanticii germani și francezi două veacuri mai târziu.

Ca să ne rezumăm în cele spuse mai sus, creația dramatică se înrudește cu lirica, fenomenul poetic original, ca s'o depășească, obiectivându-se într'o formă de cunoaștere artistică cu aderențe romantice. Din această cunoaștere se desprind primele trăsături ale efortului metafizic ce îi urmează.

Lucian Blaga a străbătut calea evolutivă pe care o schițăm mai sus în creația sa polivalentă, încât astăzi în plină maturitate, poetul *Poemelor Luminii* își dăltuiește ultimele cupole ale construcției filosofice, după ce în poezie a adus o operă fecundă, iar în teatru a dat o lume dramatică nouă.

Dacă Eshil precede pe Platon, dacă Villon precede pe Racine iar acesta pe Descartes, la Blaga opera poetică precede teatrul care, la rândul său, precede construcția filosofică. Să nu se ia această considerație doar ca o supoziție a unei minți îndrăgostite de simetrie și de jocuri de cuvinte. În dosul acestei creații succesive, duse în toate trei domeniile, cu o energie egală, se ascunde poate întreaga cheie a lanțului evolutiv cultural. Poetul suav și plin de febra mistică, sublimată într'o dragoste pentru voluptuos, primar, pentru tot ce constituie misterul pătrunzător al existenței, se îndreaptă în mod firesc spre creația dramatică, spre cunoașterea profundă a omului în funcțiile lui primordiale, care îl întregesc în marea simfonie a existenței totale, pentru că după această incursiune fecundă în dramă, — întrucât a fost de rodnică vom vedea mai jos, — el să pornească la construcția filosofică, un fel de *Summa* a mesajului său. Faptul că apariția lui Blaga, — creator trivalent; poet, dramaturg și filosof — nu repeta o experiență veche, ci mai curând ține de domeniul singularului, nu răstoarnă câtuși de puțin considerațiile noastre de mai sus. Lucian Blaga este o energie prodigioasă, inzestrată cu o egală capacitate lirică, dramatică și filosofică. El repetă oarecum, în cadrul restrâns al unei singure existențe creatoare, lanțul evolutiv al artei.

Am putea vorbi la Lucian Blaga de o lărgire permanentă a personalității, de o receptivitate inepuizabilă care îl mână dela lirică la dramă, ca să-și încoroneze opera cu o construcție filosofică, în care simțul arhitectural al artistului contribuie în egală măsură cu geniul metafizic. Faptul că Lucian Blaga a urmat calea firească a cunoașterii,

dela lirică la filosofie, dovedește desvoltarea organică a personalității sale. Dar să vedem care este realizarea dramatică a lui Lucian Blaga.

Pornind la drum spre a sonda structura acestei opere dramatice, prima observație care ni-se impune în mod natural este faptul că cele șapte drame, pe care ne-am permite să le numim cicluri, sunt dispuse ca șapte coloane de susținere ale unei construcții. De fapt această realitate trebuie accentuată cât mai mult, Lucian Blaga nu operează în domeniul dramatic ca un pioner prin preriile noului continent, cucerind pas cu pas terenuri virgine, care i se revelează pe măsură ce înaintează mai mult. Dacă Lucian Blaga a evoluat dela lirică la filosofie, cauza trebuie căutată și într'o anumită dispoziție structurală, într'o anumită dozare a dimensiunilor interioare. Spiritul constructiv, de care artistul va da dovadă mai pregnant în ridicarea trilogiilor filosofice, este prezent și la dramaturg. De aceea spuneam mai sus că dramele sale sunt coloanele unei construcții, cu alte cuvinte că Lucian Blaga construiește în dramă ca în filosofie. Bineînțeles că aici termenul are o semnificație mai largă.

Experiența dramatică fiind independentă de funcțiile supramundane ale lumii absolutului, la fel ca experiența umană din domeniul științific sau din domeniul imediatului, este evident că ea nu se poate cristaliza în priviri de ansamblu, în perspective dominate simultan, ci presupune o înaintare permanentă spre infinit: prin faptul că este parțială, ea nu poate fi niciodată epuizată. Astfel stând lucrurile, afirmația noastră de mai sus pare cât se poate de expusă, mai ales ținând seama de experiența dramatică a predecesorilor lui Blaga. De fapt la Shakespeare, unde rolul artistului este să urmeze realitatea (ca să întrebuițăm cuvântul lui Hamlet: natura), materialul va fi ineputabil iar o privire de ansamblu cu neputință. De aceea este cât se poate de riscat să afirmăm că Shakespeare a avut o filosofie. Doamne fereste! Concepția lui Shakespeare evoluează dela dramă la dramă, el cedează circumstanțelor momentane, eroilor și faptelor tragice ale momentului. Dacă vei citi Timon din Athena, vei afirma că e misantrop, dacă vei citi Regele Lear, vei afirma că este un mare prieten al omului, dacă vei considera Macbeth, vei putea afirma că e un misogin, iar în cazul lui Othello chiar contrarul, etc. Prin urmare realitatea ne arată că o căutare de filosofie la Shakespeare (vorbim de el, dar tot atât de ușor am putea vorbi de Racine, cazul lor ține de aceeași categorie a vechilor dramaturgi) este inutilă, ea nu poate decât să ne întărească în convingerea singularității teatrului blagian.

Ceeace face Lucian Blaga este tocmai această înlesnire a unei concluzii ultieme, posibilitatea de a desprinde un sens valabil, o poartă.

spre absolut, din această existență diversă, inegală tot pe atât de divină cât de monstruoasă, pentru unii închisoare, pentru alții prilej de mântuire. Tocmai prin aceasta teatrul său — fără să ținem seama și de eseurile din tinerețe, — anticipează pe gânditorul fecund de mai târziu.

Opera dramatică ar fi prin urmare o introducere la gândirea lui Blaga, care însă nu se anulează prin aceasta din urmă, ci dimpotrivă câștigă în limpezime, așa ca fața unei catedrale care se conturează mai pregnant în complexul monumentului, considerat global.

Operă cu vădite funcții predominante de cunoaștere, teatrul lui Lucian Blaga trebuie considerat ca atare. Caracterul general al dramei, de cunoaștere a omului și în funcție de om, se aplică întru totul și acestei opere dramatice. Avem și aici aceeași căutare sfășietoare a sensului existenței, aceleași întrebări chinuite și obsedante ce se înoiesc la Blaga, ca la înaintașii lui greci, de acum două milenii și mai bine. Finalitatea metafizică a teatrului blagian i-a determinat și această structură arhitecturală, în contrast cu cel vechiu care avea mai mult o structură orizontală, de suprafață (natura este infinită). Prin aceasta teatrul în discuție se apropie mai mult de cel antic decât de drama modernă, operând mai mult cu *esențe* decât cu *accidențe*. De aceea am vorbit mai sus de cicluri dramatice la Blaga, în loc de drame, căci lumea lui nu ni-se revelează în acte, ci dela dramă la dramă, ca într'o ascensiune spre realitatea ultimă.

Acest univers de cunoaștere evoluează dela *Zamolxe* până la *Avram Iancu*, căutând realizarea plenară a omului, cu alte cuvinte acea năzuință spre absolut, spre esențial, a naturii umane condamnate să dăinuiască sub zodia caducității și a neliniștii precare.

„Odată numai odat'am avut
liniște de mormânt în viață,
nouă luni în sânul celei ce m'a născut...”

— spune Popa din *Tulburarea Apelor* (op. cit. I, pag. 82) cu atâta intensitate, care se simte dealtfel nemărturisită în întreg cuprinsul acestei drame și al întregii opere. Omul nu se recunoaște decât în neființă, ori în starea intrauterină a începutului de viață. Existența permanentă prin urmare este dramatică, iar sensul teatrului ar însemna în cazul acesta să se anuleze. Persoanele lui Blaga dacă suferă permanent însemnează că drama este *arbitrară*, că artistul și-a selecționat doar o frântură din această scurgere uniformă și egală în intensitate, prin aceasta el fiind expus să fie considerat doar un prețios căutător de momente într'un ocean uniform. Dar teatrul lui Blaga are tocmai funcția de revelare a misterului acestei existențe chinuite, care să ne

ducă peste pragul caducității, să ne mântuiască. Din această existență placidă de o tulburare și un chin permanent, Lucian Blaga caută să desprindă momentul acela de revelare a naturii ultime (ceea ce răspunde în filosofia sa la despicierea misterului), care surprinde omul (de ieri, de azi, de totdeauna) în starea lui primordială prin urmare mai revelatoare, căci îl reduce la funcțiile sale firești.

Opera dramatică a lui Lucian Blaga se deschide prin *Zamolxe*, mister păgân. Este povestea unei lumi vechi, fășnită din nostalgia juvenilă a artistului care își caută părinții îndepărtați, străbunii pierduți în negura unor vremi de dincolo de istorie. Accentele lirice, inerente debutului dramatic, fac și mai tulburătoare această viziune, inspirată mai curând de glasul sângelui lor ce se regăsește în noi, decât de vreun document uitat sau de un impuls artistic.

Zamolxe coboară printre oameni ca să le dea o nouă credință într'un dumnezeu unic și național, tot atât de vrednic de milă ca oricare dintre confracții săi:

Fiecare e copilul lui —
și fiecare îl purtăm de mână“.

„Te sbuciumi veșnic dibuind
să faci minuni cum n'au mai fost,
dar brațele nu-ți sunt așa de tari
precum ți-e visul de înalt“.

(Op. cit. I, pg. 10).

Acesta este Dumnezeul lui Zamolxe, un orb bătrân tot atât de neputincios ca și pământeni, căci față de visurile lui brațele îi sunt tot atât de slabe, ca ale noastre când căutăm să ne realizăm himerele.

Mesajul lui Zamolxe este pe măsura firii Dacilor. Oamenilor sfâșiați de neliniști și nostalgii neînțelese le trebuie un stăpân după chipul și asemănarea lor. Este cât se poate de firesc ca zeii senini ai Grecilor de pe țărmul Mediteranei, atât de deosebiți de ei, să nu le răspundă gândurilor lăuntrice. Este de ajuns să ascultăm cuvintele unui cioplitor meridional ca să vedem singularitatea sfâșietoare a acestui neam straniu :

„Pe-aici se bocește nașterea și totuși —
eu cunosc atâtea țări și pot s'o spun —
Nu este alt popor să-și mistuie
vieața ca al tău, înalte Preot!
Ieri am văzut un joc.
Flăcăi săreau peste o sulită.

Se sprijineau de o prăjină și sburau
 — numai așa — u-hai-hop!
 Când unul dintre ei rămase mort
 cu burta spintecată'n țepă.
 Ceilalți începur'a râde'n hohote de stângăcia lui.
 Și totul fu numai un joc.
 Vezi-cum un fulger nu e om —
 Tot atâta de puțin e dacul om,
El nu trăiește
El se trăiește
 Puterea smulsă din potirul uriașei firi
 el n'are nici iubire pentru sine, nici iubire pentru alții.
Aici am înțeles că tot ce este — trebuie să fie". (s. n.).

(Op. cit. I, pg. 46).

Această mărturisire a cioplitorului ne pune direct în față neamul ce se mistuie într'un vârtej lăuntric nestăvilit, trăind în credințe crâncene și copleșit de un sentiment tragic, străin de celelalte neamuri ale locului. Credința lui Zamolxe — om de același neam cu ei — va fi primită cu entuziasm de mulțimile exaltate. Un cioban care odinioară îl lapidase, își duce copleșit păcatul:

„Dar în aceeași seară s'a ivit și luna.
 Mi-am sfârticat cinci oi și-am plâns în lâna lor.
 „De-atunci prin rouă, brumă, ploi,
 iau câmpii'n goană tot la fel.
 Mă duc pe urmele aceluși tânăr cu ochii mari
 și caut în nisipuri sângele ce-a curs din trupul său”.

(Op. cit. I, pg. 25).

Această lume care a dat pe Zamolxe, visătorul noii credințe, — pe ciobanul lunatic ce-și poartă osânda chinuit de nopțile cu lună, pe Magul, păzitor al vechilor așezări religioase — abundă de belșug și bună stare. Un paradis pământesc, zestrea unui neam chinuit:

Zamolxe „se ridică și din scorbura stejarului scoate un fagure galben. Il stoarce și mierea curge în nisip”.

Un ostaș mărturisește: „Și pescuiam din fluvii scrumi rotunzi ca pulpele fecioarelor”.

Zamolxe: „Stupul mi-e sătul și mierea-i curge de pe buze
 „ca laptele din gura unui prunc ce-a supt prea mult.

Totul este exaltat de o voluptoasă bucurie, am putea zice chiar o frenezie vitală ce debordează în jocuri, în credințe, în dragostea cruntă de moarte. Dar credința lui Zamolxe va fi înăbușită de Magul șiret care îl declară pe Zamolxe zeu și-i poartă statuia în Panteonul zeilor cei vechi. Poporul care îl diviniza pe Zamolxe profetul, va veni

în procesiune să se închine zeului Zamolxe care în curând se va confunda cu ceilalți zei din Panteon. Când Zamolxe coboară de pe munte și sfărâmă statuia lui din templu, același popor care a fost martirizat pentru el, îl ucide.

Interesul primei lucrări dramatice a lui Blaga stă în bogăția surprinzătoare a peisagiului dramatic, mai mult decât în conflict ori personajiu. Atmosfera abundentă, lumea stranie ce ni se desfășură înainte imprimă întregii piese o rară autenticitate. Dacă din punct de vedere dramatic, misterul nu rezistă, el rămâne un splendid poem al Daciei, visată în toată abundența ei paradisiacă de un mare poet de-al nostru.

Am putea zice că în Zamolxe se prelungeste lirica din *Pașii Profetului*, iar elementul dramatic nu s'a structurat încă îndeajuns.

Prin Daria și Ivanca intrăm în lumea de fapte ale omului blagian. Și tocmai acestea sunt ceea ce caracterizează opera sa dramatică. Omul a renunțat prin natura lui la sfințenie, la puritatea primordială — omul lui Lucian Blaga este descendent din neamul celor ce au păcătuit la începuturi. De atunci el trăește în orizontul unei lumi bipolare de *puritate* (spiritual) și *telurie*. Toată drama blagiană se va cristaliza până la urmă în faptele acestor două elemente. Impulsul original însă este fășnit din energia care smulge omul din inerție spre a-l îndrepta către experiența decisivă, către *actul spiritual pur de mântuire*.

În Daria și Ivanca (Fapta) ne găsim încă în lumea celor ce acționează sub impulsul ordonator al sângelui — cu alte cuvinte al vitalității tehnice. Poate că tocmai de aceea, cele două piese se coordonează în jurul a două eroine — femeia fiind factorul tehnic în teatrul blagian. Aici sexualitatea ia locul meditației din *Tulburarea Apelor*, sau chiotului vital din *Zamolxe*.

„Amenințăm cerul cu metafore și mulgem pământului secretele, dar dușmanul, pe care nu-l putem învinge, e puterea absurdă și cu mii de fețe a sângelui. Numește această putere cum vrei, numește-o blestem, sau lăuntrică lege, numește-o bălaur. Bieți oameni, ne sbatem între bălaur și rânduielele lumii, și ieșim măcinați, Vai nouă, vai ei — femeie, sânge, mamă și om! — Mi-e teamă că nimic n'o să mai poată limpezi această turbure alchimie...” (id. ibid. pg. 289).

...astfel din gura scriitorului Loga (din *Daria*), accente apocaliptice vestesc puterea sângelui „absurdă și cu mii de fețe.”

Dar *Daria* rămâne o dramă domestică, conflictul dintre o soție refulată și familia ei de care se simte, poate pe drept, străină: un soț senil și fiul educat de tatăl său, prea bolnav de o acută sensibilitate. Cuvintele citate mai sus sunt jumătatea de concluzie a finalului. Chiar

din vorbele persoanelor se desprinde o așteptare, datorită nemulțumirii pe care doar le-o trezește concluzia scriitorului:

Grigore: Mai răsufală? Daria, Daria, de ce? Nu trebuia.

(se întorc amândoi)

Filip (cu un semn tăgăduitor): A trăit. A murit.

A murit cum a trăit. — Acum ce facem?

„Acum ce facem?” răsună atât de strident în anticamera mortuară. Ceva în atmosferă s'a frânt, s'a fragmentat, și cere limpezire. Soțul și fratele Dariei așteaptă frânți o veste de sus. Filip, soțul ei încearcă, sau mai precis schițează o judecată frântă: A trăit... A murit... A murit cum a trăit... Totul e atâta de van, de deșert. În cuvintele lui s'a prelins o frântură din înțelepciunea Ecclesiastului.

În drama aceasta, Blaga ne aduce lumea-patimei sensuale deslănțuită. Aceeași pe care o vei întâlni în orice țară din lume, pe orice colț de uscat, la canibali sau la occidentali, oriunde stăpânirea „bălaurului” își increstează amprenta. Nici unde nu poți identifica eroii cu vreo țară ori cu vreo limbă aparte. Ceeace îi face atât de abstracti, și îi trece peste coordonatele stilistice ale unui climat anumit, este cea stăpânire a sângelui care pretutindeni e aceeași.

Doar când mintea Dariei începe să se întunece, în lumina aceea de amurg (dela începutul actului ultim) „se aude un plâns ce seamănă cu un hăuit sinistru, când *cu hăuitul bocitoarelor*, care „se cântă după morți.” Poate că puțini au bănuit această apropiere extrem de subtilă a dramaturgului. Acum e ora când patima Dariei pălește, când valurile se retrag din nou în albie și o frântură de amintire, ridicată din scrumul ancestral își face loc în conștiință, iar Daria coboară din nou în lumea firească. Totuși, ciudat paradox! prin irațional, Daria se întrupează din nou în realitatea placidă, rațională.

Accentele de iubire din dramă freamătă de o patimă obsedantă ce persistă dealungul întregii piese ca un parfum otrăvit de roze:

„Te iubesc tinere, te iubesc! Întăia oară spun aceste cuvinte. Te iubesc tinere, te iubesc! Ce bine că ești aici. De când ne cunoaștem? De șapte zile! Și șapte zile pot să fie mai mult decât șapte ani. Cum să-ți zic? Ce nume să-ți dau? Simt nevoia să-ți dau alt nume. Imi vine să te chem: Salvatorule, Sfântul Cheorghe! Imi vine să te chem: cerule, adâncule! Imi vine să te chem tâlharule, visule! Ce bine că ești aici! De șapte zile ne cunoaștem.”

Drama Daria se leagă de Ivanca formând partea din teatrul lui Blaga închinată actului vital tehnic. Ceeace în Daria se schițează doar palid, în Ivanca ia forme pronunțate, iar prin aceasta se apropie de matca superioară a teatrului blagian. Dacă în prima dramă participăm la conflictul interior al Dariei, care umple întreagă piesa prin

prezența ei copleșitoare, ceilalți rămânând doar martori ineficace (am putea excepta doar pe Puiu despre care vom vorbi altădată, în *Ivanca* are loc o întretăiere de destine, bogată în valențe dramatice.

Faptul că Daria este angajată într'o vieță familiară, o face mai puțin tulburătoare, oricâtă feminitate sensuală ar pulsa în verbul ei deslănțuit. Drama ei devine dela un timp penibilă, doar prin amoralitatea cu care își trimite copilul la moarte, reușește să salveze o existență dramatică menită să devie placidă.

În *Ivanca*, eroina apare din vis par'că, ori dintr'o lume de năluci, ca să pătrundă într'o casă cu semeni de-ai ei. Nimeni nu știe cine este, de unde vine. Răsare în prag ca să-l iubească pe Luca, să se culce cu bătrânul și să deslănțuiască interiorul încătușat al lui Luca. Cuvintele bătrânei slujnice deabia pot face sensibilă cruzimea sensuală a femeii.

...De când au început să cadă apele, domnișoara aleargă cu trupul gol prin ploaie și prin vânt peste câmp. Goală a ieșit din odaia ei, și-a început să sară, de-ai fi zis că o lovea cineva cu biciul peste picioare.

L u c a : Nebunie.

S l u j n i c a : Drăcie ori nebunie, cum o iei. Dar poate să cadă lovită de trăznet în mijlocul câmpului. Poate să rămână grămadă de cenușe în mijlocul holdelor. Domnule, domnule, — nu ți-am spus eu să n'o primești în casă? Ai primit-o și acum e de trei luni aici și nu mai vrea să plece. Ce copil bun erai. Ți mănă zilele. Când erai mic te împiedecai de brânduși .. (id., ibid. I, 332).

Ivanca se regăsește în mijlocul familiei pictorului Luca, neam mult mai întins decât generația viețuitoare. Drama începe din străfunduri ereditare, care uneori răbufnesc la suprafață ca aburii dintr'un vulcan nestins. În peisagiul spiritualizat¹⁾ al interiorului lui Luca, unde el își zugrăvește arhanghelii, ca o sfidare a trecutului năpraznic, a străbunilor asasini, sinucigași sau sexuali, fierbe plămada unui chin mistuitor. Față de arhanghelii săi spiritualizați, bătrânul tată, lubric, excomunicat de biserică, manifestă un dispreț suveran.

El simte anotimpurile cu o sensualitate sălbatică, ce ne reamintește pe bătrânul Karamazov :

„Vântul cald suflă iar — ca todeauna în zilele astea de Martie. Nu șueră de loc. E moale și puternic, adoarme cugetul și trezește sângele. Suntem în preajma echinocțiului. Într'o noapte vântul mănâncă zăpada, desbracă copacii, în trei zile svântă munții și ogoarele. A patra zi urșii se trezesc de sete în peșteri, a cincea orașele se uscă și safele și-arunca cojoacele. A șasea zi vântul se furișează fierbinte

¹⁾ „O odaie ce pare prea puțin a unui artist, de-o sărăcie și simplitate aproape călugărească. În fund spre stânga o ușe răspunde în câmp, iar în dreapta o fereastră mare deschide privirilor un cer de-un albastru *adânc și spiritual*...” (op. cit. I, pg. 295).

în case, oamenii încep să-și simtă trupul gol subțraie, și 'n codri s'aude surd pasul jivinelor. E ca un larg și nebun duh fășnit din nările taurului sau ale berbecului stelar..." (op. cit. I, pag. 196).

În contrast cu acest temperament impulsiv, fiul pare o fantomă istovită înainte de vreme.

Poate aceasta este lucrarea dramatică, din care reiese mai limpede simțul nuanțelor inepuisabile de care dispune dramaturgul. Scenele mute, întâlnirile de priviri sunt de o gradăție și de o precizie rară. Accentele, expresia, gestul sunt adaptate desăvârșit momentului. Dincolo de cuvântul răspicat al tatălui, de geamătul lui Luca, și de propoziția eliptică a amândurora, se vedește un substrat interior, de conținut larvar ca un mediu marin încropit:

Tatăl: ...Îți stau la dispoziție cu alt sfat... Nu ești făcut pentru vieață. Ascultă-mă pe mine. Sunt om bătrân.

Luca (înfrânt): Tu zici?

Tatăl: Eu zic.

Luca: Râzi tată, râzi cum ai tu obiceiul.

Tatăl: Eu zic fiule.

Luca (desnădăjduit): Tu zici?

Tatăl: Eu zic.

Luca: Am așteptat — nu n'am așteptat nimic. Și tu — în loc să-mi ajuți. Oh, e îngrozitor.

Tatăl (vrea să iasă): Nu ești făcut pentru vieață. Sunt om bătrân.

Luca: Tată încă nu ți-am spus tot. Ascultă-mă tată.

Tatăl (a înodat repede un belț din ștreangul ce l-a avut în mână și-l lasă să cadă) Ha-ha-ha-ha!

Luca (își strânge mâinile la gură): Nu n'am așteptat nimic. Dela el — nici un ajutor. (op. cit. I, pag. 313—314).

În această lume de coșmar, apare Ivanca. Îl iubește pe pictor cu acea sensualitate proaspătă ce caracterizează femeile din teatrul blagian. Până la urmă însă va cădea în brațele bătrânului faun. Iubirea ei față de Luca nu o satisface, el este doar un chinuit, înfrânt de cine știe ce zăgaz interior. Dorința lui de faptă nu va erupe decât la sfârșit după ce Ivanca a căzut.

Nici într'o dramă a sa, Lucian Blaga n'a creat așa de mult atmosferă. Ne este peste puțină să redăm în câteva cuvinte toată amploarea dramatică ce zace în atmosfera viciată de frământarea mută. Continuare într'un fel a *Dariei*, *Ivanca* încheie ciclul actelor vitale și atinge plafonul de intensitate. Totul vorbește prin gura mileniilor imbibate într'un inconștient larvar, la unii destructiv (tatăl), la alții (Luca) sublimat în creație. Dacă finalul a cruțat pe Luca de crimă, sdruncinarea faptei fiind într'un fel amortizată, drama nu a avut din aceasta de câștigat. Poate că o rezolvare mai brutală a conflictului i-ar fi adăugat dramei în amploarea ei neuitată.

Omul în ipostaza supremă de căutător al mântuirii în varietatea existenței imediate, se realizează planar în trilogia blagiană. Cum spunem mai sus, ceea ce caracterizează teatrul blagian predominând mai ales în partea a doua a operii, este sondarea faptei de mântuire, năzuința spre absolut. De aceea ceea ce cade în primul plan al preocupărilor dramaturgului este tocmai revelarea aceluia dat profund, din care actul spiritual decisiv isvorăște în mod firesc.

Prima dramă din trilogie, *Meșterul Manole*, care urmează mitul popular al Curții de Argeș, readuce, într'un timp mitic românesc, fapta creatoare, legată de jertfă, a Meșterului Manole. Chipul viitoareii biserici care domină masa din încăperea lui Manole îi stăpânește pe toți. Dar zidurile se prăbușesc în fiecare noapte, furându-i somnul lui Manole care se consfătuiește îndelung cu Bogumil. Jertfa o cere puterea de sus ca biserica să-și întărească temeliele. Manole va primi ceea ce îi fusese sortit, iar Mira o să ispășească jertfa.

Din toată drama se ridică simbolul sublim al creației, coborât în formele bisericii așa cum stăpânește ea deopotrivă pe Manole, Bogumil, bătrânul Găman — acea fibră sensibilă a lumii dramatice, — Mira și cei nouă zidari. Jertfa va rotunzi oarecum construcția, ca o compensație a materiei moarte ce a fost necesară pentru săvârșirea zidurilor. Jertfa vine să împace conștiințele răsvrătite de jos, să lege pe ziditori și să desăvârșească lucrul mâinilor chinuite.

Dar odată creația sfârșită, ea se individualizează, persoana Meșterului nu mai e necesară, poporul nu-l cheamă, nici nu-l dorește. Dar mai ales, ceva s'a frânt în interiorul lui. Forța care l-a dus până la urmă și l-a ajutat să-și desăvârșească munca începută se irosește în mod firesc, ca orice resursă pământescă. Zadarnic va mai încerca în acest ceas târziu să regăsească pe Mira, s'o scoată din zid. Cei din jurul lui îi cunosc nebunia, dar poate nu și-o cunosc pe a lor decât într'un târziu.

Acel care-l va înțelege, dar care mai cu seamă îi va fi aproape, va simți glasul din ziduri, care vine din mari depărtări, este Găman. Întâlnirea lor mișcătoare este una din marile pagini ale teatrului blagian. Aceeași înțelegere gradată prin gest, privire și mai cu seamă acel efluviu interior, imponderabil :

Manole (ascultă) : Tu auzi cântecul din zid...

Găman : Il aud.

Manole (transfigurat) : Aici nimenea nu-l aude, numai eu. Și acum și tu. Numai noi doi îl auzim. E parcă toată vieța pe care încăodată o încerc. E cântecul obârșiiilor și al sfârșiturilor în neschimbarea aceluiași cerc. (op. cit. II, pag. 122).

Manole va cădea, o cere legea firii. Splendoarea din el s'a revărsat pe ziduri și a urcat pe turn în sus. Acum el n'are ce să mai aștepte aici. Iar dincolo îl cheamă toate. În clipa ultimă, când își vede sfârșitul cu ochii, cel din urmă care îi va plânge la căpătâi, va fi *Al șaselea zidar*, cel care cârtea veșnic, dușmanul lui surd :

Al șaselea (s'aruncă peste el) : Manole, eu te-am urât și te-am iubit mai mult decât oricare. Pune-ți încă odată mâna deasupra mea, ca atunci când am voit să plec și n'am putut. Nu trebuie să spui nimic numai mâna s'o ridici. (se vede mâna lui Manole crispându-se în semn de iertare) op. cit. II, pag. 137).

Ceva din această împăcare, atât de umană, ne amintește de finalurile shakespeariene, când inamicii de moarte își îndoie genunchiul în fața celui căzut, Antoniu în fața lui Brutus, Fortinbras concurentul la domnie în fața lui Hamlet, sau vajnicul Anfidius, în fața lui Coriolan :

„... Din cei mai buni soldați să vie trei,
Al patrulea sunt eu... Să plângă tobele...
— Sus lancea!... A lăsat el în cetate
Astăzi orfani și văduve ce-și plâng
Ursita până astăzi... Dar se cade
Cenușa 'n veci să-i preamărim...”

(Trad. Protopopescu).

Dar creația lui Manole, în drama lui Blaga, se desfășoară pe plan interior. Dimensiunile zidurilor și strălucirea dinafară cad pe un plan secundar. Plasama dramei pulsează în interiorul meșterului și a zidarilor. Odată creația interioară consumată, ei rămân străini de splendoarea de afară:

În tîiul : Doamne ce strălucire aici și ce pustietate în noi. (op. cit. II, pg. 139).

Așa cum prima dramă din trilogie interiorizează fapta creației, astfel a doua, *Cruciada Copiilor*, epuizează acțiunea interioară de credință.

„În luna Prier leat 1212 dela nașterea Domnului Nostru Isus Hristos — scrie părintele Ghenadie starețul într'o cronică — copiii trecură prin cetatea noastră, și așigderea și dela noi porniră copiii între șasă și doisprezece ani. De aici au luat-o o leacă spre răsărit și apoi spre miazăzi, căci aici drumul cruciaților se desparte de apele Dunării spre altă țintă. Copiii toți mergeau cântând și nimenea nu i-a putut opri, și mumele umblau despletite prin cetăți și întrebau în toate părțile speriate și zăpăcite. Și unii copii mergeau dormind, iar alții cădeau de oboseală; de-i întrebai, ei ziceau : noi n'avem somn. Și copiii s'au tot dus și s'au dus și nu s'au mai întors. O jumătate de an a trecut de când au plecat — și acum parcă s'a lăsat peste toate domnia sfârșitului.” (op. cit. II, pag. 212).

De sigur că Lucian Blaga a știut să surprindă cel mai mișcător moment din istorie, când harul a coborât în suflete plâpânde, mânându-le spre mirajul Ierusalimului îndepărtat, al credinții lor. Este firesc că

asemenea timpuri stau sub zodia miraculosului pentru orice minte, oricât de refractară minunii. Dar totul vine dintr'un elan interior pe care nu-l cunoștea nici Ghenadie, nici Teodul. Minunea lui Radu nu stă sub protecția vreunei biserici sau pontificat. Ea vine din acea resursă lăuntrică incandescentă ce se împacă mai des cu naivitatea celor simpli.

Cruciațul copil aducea în ochi pecetea unei credințe stranii ce trece peste categoriile înțelegerii comune. Iată cum îi vede Dascălul:

„...li cunoști după multe semne și mai vărtos după uitătură, că toți cei atinși se schimbă într'un fel. Privirea lor începe să alunece pe lângă făpturi, și ochii lor pierd și aleargă totdeauna mai departe decât le este țința. Cei ce erau gureși, încep să tacă, și cei ce erau tăcuți încep să vorbească în limbi. Mersul lor e ca o alunecare și ca o plutire. Parcă și-ar căuta drum pe o apă și nu pe pământ. Sunt unii care uită că au părinți, și puși în fața lor nu-și mai aduc aminte de ei. Siliți să și-i amintească, ei zic: Mamă, eu nu am mamă, tată, eu nu am tată. Că te prinde jalea, și de ei și de părinți. Iși uită unii și numele zicând într'una: eu nu sunt Petru, eu sunt Ion, eu nu sunt Gheorghe, eu sunt cel ce intră în Ierusalim, eu sunt cel ce se va juca lângă mormântul Domnului...” (op. cit. II, pag. 160).

La aceste mulțimi de copii trebuia să se adauge și Radu, fiul Doamnei din cetatea de pe Dunăre. Purtător de har, el va face drumul imaginar, va străbate itinerarul interior suferind aceeași oboseală după cea lungă străbătută pe jos. Ierusalimul va fi împărțit și de Radu și-l va răpune ca pe ceilalți cruciați copii...

Cruciada copiilor rămâne cea mai mișcătoare dramă din teatrul blagian. Suavitatea, învecinată cu simplitatea cerească, a cetelor de copii exaltați de har, este predominantă în piesă și realizează o atmosferă de reculegere specifică operelor din a doua fază a dramaturgului.

Fapta eroică a lui Avram Iancu stă sub semnul pătrunzător al înfrângerii finale. Dramaturgul a intuit acel adevăr profund, legat de lupta eroică. Fapta câștigă în intensitate dramatică prin acel *avant-gout* al înfrângerii care transformă rezistența în încleștare disperată.

Am putea numi drama *Avram Iancu*, epopeea eroului, care se transformă în mit sub ochii noștri. Intreagă acțiunea se desfășură pe două planuri ce adesea se întretaie. De o parte planul istoric al luptei lui Iancu din 1848, cu acea rezistență și contraofensivă strălucită din Munți, pe de altă parte planul mitic mai larg, mai impetuos, care din primele momente câștigă teren tot mai mult. În faza de victorie a eroului, acesta își respinge propriul său mit, față de ostașii săi și de cei în conștiința cărora s'a înrădăcinat adânc, sau a luat ființă.

Am putea chiar considera drept parte esențială a dramei, înfrângerea. Aici apare grandoarea eroului ce-și respinge aliații infideli și

mincinoși, iar peste ruinele fumegânde ale unei figuri gigantice, se ridică ființa mitică, așa cum au plămădit-o munții și văile, pe care nici Iancu nu mai încearcă s'o împiedice în ascensiune.

În zilele victorioase, el avea ce să ridice în locul figurii din mit, dar apariția heraldică din vremea revoluției ceda locul unei umbre umile și demente, rătăcite pe căile țării pentru care luptase în fruntea oștilor sale.

Drama are un caracter distinct față de tot ce a scris dramaturgul înainte. În locul dramei de formă clasică, el aduce drama *epică*, de largă respirație, am putea zice cu alte cuvinte: *drama fluviu*. Abundența spontană și spectaculosul caracterizează mai bine ca orice ultima lucrare din opera dramatică. Dacă din punct de vedere dramatic, *Avram Iancu* poate fi considerată drept cea mai strălucită realizare a dramaturgului Lucian Blaga, *Tulburarea Apelor* reprezintă o poziție singulară în opera sa. Scrisă după *Zamolxe*, piesa pare a fi realizarea deplină a manierei din perioada de început, precedând apariția ciclul formelor vitale: *Daria* și *Ivanca* (Fapta).

Scriitorul a căutat mai târziu să se obiectiveze cât mai mult în teatru, evitând chiar versul alb ce este atotstăpânitor în *Zamolxe* și *Tulburarea Apelor*, astfel că a ajuns să realizeze mai deplin decât toți predecesorii, acea *dramă epică*, despre care am făcut mențiune mai sus.

Tulburarea Apelor este o sinteză între lirica poetului Lucian Blaga și geniul dramatic ce stă la temelie acestei opere pe care am schițat-o sumar în paginile acestea. În mod firesc ea trebuia să încoroneze opera dramatică, fiind o realizare plenară a artistului Lucian Blaga. Ceea ce ne face să o considerăm drept operă de căpătâi, este, pe lângă desăvârșirea artistică de sinteză a două genuri literare, faptul că aici toate elementele specifice ale teatrului blagian sunt prezente și armonizate într-o vastă orchestrație. Complexitatea persoanelor a derutat regia românească, încât până azi nu avem decât o tentativă de punere în scenă.

Chinuitul personaj al Popii într-o continuă frământare fecundă în idei, alături de tulburătoarea Nona, coborâtă în lumea popilor valahi din timpul reformei, dintr'un mister medieval ca Fiică a Pământului, prezența aeriană aproape a Moșneagului călător, care la sfârșit va primi jertfa, toate aceste elemente atât de difuze, convergând spre un nucleu puternic al dramei iscă sguđuitorul conflict, poate cel mai chinuitor din întreagă opera blagiană.

În lupta mistică — al cărei exponent este Popa, Moșneagul și Nona — forțele lumii se frământă desnădăjduit ca în ceasurile de cruntă hotărâre istorică. Teatrul de înaltă spiritualitate al polivalentului

meșter, a câștigat prin *Tulburarea Apelor* victoria cea mai strălucită. Întrebările rămase oarecum obscure în celelalte drame, își găsesc aici deslegarea.

Pentru oricare cititor viitor al teatrului blagian, *Tulburarea Apelor* trebuie să-i rămână în minte drept *cheia de boltă*.

Pantomina *Inviere*, face tranziția între ciclul formelor vitale și trilogia blagiană. Aici satul românesc se desfășoară într'o ultimă stilizare.¹⁾ Cotidianul rustic este surprins în forma lui aproape rituală :

Cei trei frați: "... Voinici cum sunt par niște arhangheli fără de aripi îmbrăcați în cojoace de ciobani".

Plugarul „pleacă cumsecade așa cum a venit”.

Porcarul „sdrențaros ca fiul cel pierdut”.

Păcălă „cu seriozitatea lui inalterabilă”.

Bogătașul „pare a veni mai de departe decât peștorii din povești”.

Invierea este expresia unei sensibilități moderne evolute ce se înfrățeste cu muzica lui Enescu sau cu plastica lui Brâncuș.

PETRE HOSSU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ "... Totul e simplu stilizat, dela frunzele pomului până la vestmintele oamenilor. Aerul sună de ciocârlii. Frunzele par de foc." (*Op. cit.* I, pg 365).

IN JURUL LUPTELOR DELA PLEVNA DIN ANUL 1877

Două reviste străine, *Prosveta* dela Sofia și *Nouvelle Revue de Hongrie* dela Budapesta, au publicat articole în legătură cu luptele date în jurul Plevnei în vara și toamna anului 1877.

Deoarece cel din prima revistă pare a fi bazat pe o documentare neîndestulătoare, iar cel din al doilea a fi întemeiat pe amintiri confuze ale unei persoane înaintate în vârstă, îmi propun să pun la punct chestiunile ridicate prin acele articole.

Intr'un articol din numărul 9, anul VI, al revistei *Prosveta*, din Sofia, intitulat *Românii și Bulgarii în trecut, contribuție la renașterea bulgară*, domnul profesor universitar Petre MitofciEFF, face următoarele afirmațiuni :

„...Românii abuzează de sentimentele noastre de recunoștință. Ei nu conținesc să ne considere datornicii lor. O socoteală mai dreaptă și mai sinceră, va dovedi că noi nu le suntem datori. Pentrucă ce le-am dat noi Românilor, întrece cu mult ceea ce ne-au dat ei, chiar dacă am adăuga la aceste socoteli, sacrificiile lor în timpul războiului de eliberare a Bulgariei.

„...Atunci Românii au participat în mod special, la lupta pentru ocuparea unei redute turcești dela Plevna, unde au avut vre-o 3000 de morți. A se vorbi de zeci de mii de Români căzuți, însemnează a denatura adevărul.

„...Așa este și cu legenda răspândită de Români, că la căderea Plevnei Osman Pașa s'ar fi predat generalului român Cerkez... Adevărul este că Românii și generalul lor erau destul de departe de locul unde a fost sfârșită rezistența Turcilor și că Osman Pașa s'a predat generalului rus Ganetzki.

După cele ce se văd mai sus se impune Românilor mai mult criticism și mai multă nepărtinire . . . ."

Ca unul ce m'am ocupat în special de istoricul războiului din 1877—1878, cum se poate vedea din bibliografia lucrărilor mele arătată în nota de mai jos,¹⁾ și am avut la îndemână o însemnată documentare, ce probabil a lipsit domnului profesor P. MitofciEFF, imi propun să arăt în rândurile următoare că numai lipsa acestei documentări a făcut pe învățatul profesor să nu fi putut expune, în toată exactitatea sa, adevărul istoric.

Domnul profesor afirmă că „atunci Românii au participat în mod special, la lupta pentru ocuparea unei redute turcești de la Plevna”.

Din acest text ar reieși că Românii au luat parte mai ales la ocuparea unei redute. Astfel redactat, textul nu redă exact partea luată de Români în luptele dela Plevna.

Rolul lor în fața Plevnei a fost, după cum se poate documenta ușor domnul profesor MitofciEFF, consultând numeroase scrieri asupra luptelor de acolo, printre care istoricul oficial rusesc:

să ocupe, la început sectorul de Nord — din fața Griviței și până în Vid — (și mai târziu și pe stânga Vidului) a cercului de investiție a Plevnei;

cu cavaleria și cu detașamente de alte arme să participe la luptele (Dolni și Gorni—Dubnic, Dolni și Gorni—Etropol) pentru completarea încercuirii Plevnei;

să participe la atacurile date, contra sfaturilor lor, în contra întâriturilor dela Plevna. Ei au atacat în acest scop:

¹⁾ *Partea luată de armata română în războiul din 1877—1878*, București 1926. — *Câteva extrase din presa engleză 1877—1878*, București 1927. — *Notele unui ofițer norvegian înaintea și în timpul războiului de neatârnamare 1876—1878*, București 1928. — *Relații anglo-române în perioada războiului din 1877—1878*, Vălenii de Munte 1928. — *Rapoarte daneze asupra războiului din 1877—1878*, București 1929. — *Documente inedite relative la Corpul de observație dela Gruia (1876)*, Cluj 1929. — *Jurnalul de operație al diviziei de infanterie de rezervă (23 Iulie 1877—29 Iulie 1878)*, București 1929. — *Correspondența generalului Iancu Ghika 2 Aprilie 1877—8 Aprilie 1878*, București 1930. — *Correspondența generalului Gr. Cantilli*, București 1931. — *Din corespondența inedită a principelui Milan al Serbiei cu colonelul Gheorghe Catargi în timpul războiului din 1877—1878*, București 1935. Acest studiu a fost tradus în limba bulgară (Sofia 1939) de loc.-col. Ivan Cr. Stoytchev. — *Un uitat. Gen. Ion Em. Florescu*, București 1937. — *Insemnătatea istorică a cădereii Plevnei (28 Noembrie—10 Decembrie 1877)*, București 1937. — *Călărașii din valea Sretului în războiul de neatârnamare*, București 1939. — *Ambulanța Doamnelor din Iași în 1877—1878*, București 1940. — *Participarea populației civile la războiul din 1877—1878*, București 1941. — *Spicuirii prin dosare privitoare la războiul din 1877—1878*, București 1942. — *Roumania's shares in the war of 1877. (The Slavonic and East European Review, VIII London 1930).*

în ziua de 27 August (8 Septemvrie, șanțurile dinaintea redutei Grivița Nr. 1, pe care le-au luat;¹⁾

în ziua de 30 August/11 Septemvrie (Sfântul Alexandru) redutele Grivița Nr. 1 și Nr. 2, reușind a lua și nu numai a ocupa, după trei atacuri, pe cea cu Nr. 1. Luarea acestei redute a fost singura izbândă din acea zi de atacuri crâncene, date pe întregul front aliat;²⁾

în zilele de 6/18 Septemvrie și 7/19 Octomvrie, din nou, dar fără succes, reduta Grivița Nr. 2.³⁾

Rolul trupelor românești nu s'a mărginit însă numai la cooperarea cu Rușii la Plevna, ci lor le-a revenit rolul de a curăți Vestul Bulgariei de Turci, ceea ce au făcut prin lupta dela Vadin (17/29 Septemvrie 1877), prin sângeroasa bătălie dela Rahova (17/19 Noemvrie 1877), prin ocuparea Lom și Arcer-Palancei (16/28 Noemvrie și 10/22 Decemvrie), prin asediile Belogradcicului și a Vidinului, care s'au predat lor, la semnarea armistițiului.

Mai mult încă, armata română e aceea care a acoperit pe Dunăre, în primăvara anului 1877, înaintarea și desfășurarea armatei rusești. Și tot ea e aceea care, după răsunătoarele înfrângeri rusești dela 8/20 și 18/30 Iulie, din fața Plevnei, a scăpat de dezastru armata rusă și deci cauza eliberării Bulgariei. Aceasta este adevărit și de apelurile repetate ale comandamentului de căpetenie rus și de un general englez în serviciul Turciei, V. Baker-Pacha, care în a sa *War in Bulgaria* (II, p. 334) spune :

„nor can it be doubted by any impartial military historian that but for the aid of the Roumanian forces, the whole Russian army which was fighting north of the Balkans would inevitably have been driven into the Danube” (nici nu poate fi pus la îndoială de orice

¹⁾ *Cercul publicațiilor militare*, 7 Decemvrie 1897. — *Memoriile Regelui Carol*, la data de 28 August, 9 Septemvrie 1877. — *The War correspondence of the Daily News*, 3 III, pp. 36, 64, 65. — Fr. Kohn Abrest, *Zigzags en Bulgarie*, p. 274. — General von Lignitz, *Aus drei Kriegen*, p. 172. — Scrisoarea adresată de Lachman, ofițer elvețian și corespondent al ziarului *Bund* din Berna, ziarului *Românul*, 3/16 Septemvrie 1877.

²⁾ *Memoriile Regelui Carol* la data de 31 August 1877. — *The War correspondence of the Daily News*, III, p. 84. — Fr. Kohn Abrest o. c., pp. 279, 283. — Lignitz, o. c., p. 173. — *Kritische Rückblicke auf den Russisch-Türkischen Krieg 1877-1878 nach Aufsetzen von Kuropotkin*, bearbeitet von Kraher I., p. 365. — Scrisoarea col. Gaillard (atașatul militar francez către I. C. Brătianu, din 31 August 1877), (hârtiile Brătianu) „l'armée roumaine vient de se couvrir de gloire”.

³⁾ *The War correspondence of the Daily News*, III, pp. 95, 97, 101. — J. Lahowary, *Souvenirs d'un volontaire de l'armée roumaine*, pp. 196, 197, citând părerile col. Gaillard și a maiorului Lignitz, martori ai atacului. — Lignitz, o. c., pp. 193, 194, 195. — Mouzaffer Pacha, *La défense de Plevna*, pp. 128, 129.

istoric militar imparțial că fără ajutorul trupelor românești, întreaga armată rusească ce lupta la Nord de Balcani ar fi fost fără doar și poate aruncată în Dunăre).

În ceea ce privește ajutorul dat de România la eliberarea Bulgariei nu trebuie uitat faptul că numai prin îngăduirea celei dintâiu s'au putut organiza, pe teritoriul românesc, și instrui în jurul Ploeștilor, drujinele bulgare, care erau să lupte apoi în rândurile armatei rusești¹⁾ și să se distingă mai ales în luptele din Balcani.

Rolul armatei române a fost deci mai de seamă decât cel arătat de d-nul Mitofcieff.

. . .

Un alt pasagiu în articolul la care mă refer este acela în care autorul afirmă că la *luarea* redutei Grivița Nr. 1, Românii au avut vre-o 3000 de morți și că este o denaturare a adevărului de a se vorbi de zeci de mii de Români căzuți.

N'am văzut în niciuna din scrierile serioase românești (și mi se pare nici în scrierile nedocumentate) vorbindu-se de zeci de mii de Români morți în războiul din 1877—1878 și cred că nu este una care să nu-mi fie cunoscută.

Dar pentru că nici autorul nu dă cifre precise, le voi da eu, după documente oficiale:

Pierderile în atacurile asupra redutei Grivița Nr. 1, în zilele de 27 și 30 August, au fost de: 56 ofițeri și 2624 oameni de trupă morți și răniți.²⁾

În atacurile asupra redutei Grivița Nr. 2 (6 Septembrie și 7 Octombrie) pierderile Românilor au fost de: 45 ofițeri și 2131 oameni de trupă morți și răniți, așa că atacurile din fața Plevnei au cauzat în total moartea și rănirea a 101 ofițeri și 4755 de oameni de trupă.³⁾

Pierderile totale în tot cursul războiului au fost:

Morți 55 ofițeri și 4247 oameni de trupă.

Răniți 70 ofițeri și 3246 oameni de trupă.

Numărul bolnavilor a fost de 284 ofițeri și 18.810 oameni de trupă.⁴⁾

. . .

În fine d-nul profesor Mitofcieff contestă afirmația că Osman Pașa s'ar fi predat colonelului (a fost înaintat general numai după căderea

¹⁾ *Memoriile Regelui Carol I*, la data de 2/14 Mai 1877.

²⁾ G-ral R. Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul din 1877—1878*, pp. 49, 58, 126, 131, 132, unde se dă întreaga documentare.

³⁾ G-ral R. Rosetti, o. c., pp. 64, 69, 136, 141, 142.

⁴⁾ *Idem*, pp. 96, 156.

Plevnei) Cerkez și afirmă că s'a predat generalului rus Ganetzki. Atât contestarea cât și afirmațiunea nu corespund realității.

Iată cum s'au petrecut lucrurile :

Pe dealurile de pe stânga Vidului se aflau dispuse trupele rușești comandate de generalul Ganetzki. La stânga acestora, tot pe stânga Vidului, făcând legătură între trupele rușești și trupele românești de pe dreapta Vidului, erau o brigadă din divizia a 4-a română și cavaleria română.¹⁾

Pentru ieșirea din Plevna, Osman Pașa își împărțise forțele în două grupe, unul mai puternic care a trecut Vidul și a atacat trupele generalului Ganetzki. Acesta le-a oprit cu greu, având și concursul brigăzii române de pe stânga Vidului.²⁾ După prima grupă urmau convoiurile și o parte a populației turcești din Plevna. Venea apoi grupul al doilea servind de arier-gardă. Acest grup a fost urmărit de aproape de Români care l-au atacat din spate (Grivița, Bucov) și din flanc (Opanez)³⁾, „ținându-se mereu ca viespele de Turci“.⁴⁾

Osman Pașa rămăsese pe malul drept al Vidului de unde urmărirea bătălia de pe poalele Opanezului. Spre sfârșit a fost rănit și dus într'o casă *tot pe dreapta Vidului*,⁵⁾ când a dat ordin să se ridice steagul alb și să caute un comandant aliat spre a i se preda. Primul comandant găsit a fost colonelul Cerkez care urmărirea de pe creasta Bucovului mișcarea diviziei sale. Insoțit de mai mulți ofițeri, Cerkez s'a dus la casa în care se afla Osman Pașa, care i-a exprimat dorința de a se preda. Cerkez i-a adus laude pentru apărarea sa dar nu i-a luat sabia.⁶⁾ Mult mai târziu, generalul Ganetzki, care se afla în mijlocul trupelor

1) General Radu Rosetti, o. c., p. 73 și schița Nr. 16.

2) General R. Rosetti, o. c., p. 75. — O arată și locotenentul norvegian, Flood martor ocular (vezi nota următoare).

3) General R. Rosetti, o. c., — General R. Rosetti *Notele unui ofițer norvegian înaintea și în timpul războiului de neatarnare 1876—1878*, pp. 53—54.

4) Expresia foarte plastică a locot. norvegian Flood, martor ocular (G-ral Rosetti, *Notele*... p. 55).

5) *Plevna le jour de la reddition* par Cléon Rangabé, consul général de S. M. le roi des Hellènes à Bucarest. Vienne 1879 pp. 37, 54.

6) Rangabé, o. c., pp., 37—39. — *The Mornig Post*, 24 Decembrie 1877. — General I. Cotruț, *Memoriu pentru a servi la istoria rezelului independenței*, Galați 1898, pp. 66—68. Colonelul (cum era atunci) Cotruț a primit pe ofițerul turc care a anunțat că Osman Pașa se preda și l-a dus la colonelul Cerkez. — General Sc. Scheletti *Adevărul istoric asupra Plevnei*, Iași, 1912 pp. 415—419. Scheletti descrie scena predării în detalii și arată că ofițerul turc care a vestit pe colonelul Cerkez că Osman Pașa se predă a fost colonelul Veli-Bei. — *Memoriile Regelui Carol I*, la datele de 28 și 30 Noembrie (10 și 12 Decembrie 1877). — *Cercul publicațiilor militare*, 16 Februarie 1897 p. 36.

sale pe stânga Vidului și a fost vestit de predarea lui Osman Pașa de maiorul Argetoianu, trimis de colonelul Cerkez,¹⁾ a venit furios și fără a răspunde măcar la salutul ofițerilor români,²⁾ a luat pe Osman Pașa și l-a dus la Plevna, escortat de călărași români.³⁾

Acesta este adevărul istoric.

In numărul din August 1942 al revistei *Nouvelle Revue de Hongrie* se găsește un mic articol intitulat: *Qui fut le vainqueur de la bataille de Plevna*, nesemnat, povestind întreederea și convorbirea avută de autor cu o mare ducesă rusă, înaintată în vârstă. Ea avea mai mult ca 80 de ani, la 3 Martie 1935, când a avut loc convorbirea la Paris, într'o casă din Rue de Lille, casă care aparținuse pe vremuri contesei Maria Walewska, iubita lui Napoleon I. Se mai arată că marea ducesă fusese vara preferată a țarului Alexandru II.

Ceea ce izbește dela început pe cititor sunt rezervele pe care le face redacția revistei printr'o notă pusă imediat după titlul articolului, notă al cărei conținut este: „Nous faisons remarquer, à propos de l'intéressant et vivant souvenir que nous publions ci-dessous, que nous n'avons pas été en mesure de nous convaincre dela véracité de tous les détails des faits en question; il n'est pas impossible que quelques uns d'entre eux n'aient revetu, avec le temps un aspect un peu romantique”.

Prima parte a articolului nu are altă legătură cu titlul său decât să arate chipul cum autorul a ajuns să meargă în casa marei ducese și să aibă convorbirea ce a urmat.

În convorbirea avută cu autorul articolului, marea ducesă a început prin a-i arăta fotografia unui ofițer maghiar, spunându-i între altele: „Cet officier hongrois est celui qui nous gagne la guerre russo-turque de 1877. Il fut le héros de la bataille de Plevna et l'officier préféré de l'empereur Alexandre. Sa beauté masculine dont vous pouvez vous rendre compte ici, n'était surpassée que par son courage”.

În continuarea convorbirii marea ducesă spune că maiorul de stat-major austro-ungur Kálmán Bolla de Csáfordfoboháza (cel reprezentat pe fotografia arătată), atașat militar, fusese desemnat ca observator pe lângă Marele Cartier General rus în timpul războiului rusoturc din 1877—1878. Aci este un punct asupra căruia memoria marei ducese o înșală căci maiorul Bolla nu a fost atașat militar la Sf. Pe-

1) Scheletti, o. c., p. 417. — *Cercul publicațiilor militare*, 12 Ianuarie 1897 p. 4.

2) Scheletti, o. c., p. 418. — *Cercul publicațiilor militare*, 12 Ianuarie 1897 p. 4.

3) *Memoriile Regelui Carol I*, la data de 4/16 Decembrie 1877. — Cotruș, o. c.

tersburg și *Almanach de Gotha* arată că atașatul militar austro-ungar dela 1876 la 1880 în capitala țarului a fost maiorul baron de Bechtolsheim. Despre acest ofițer și în această calitate pe lângă Marele Cartier General rus, pomenesc memoriile Regelui Carol I și e curios faptul că numele maiorului Bolla nu figurează niciodată în aceste memorii, care de altfel arată nominal pe toți ofițerii străini atașați pe lângă armatele ruso-române. Dar asta nu ar fi o dovadă că maiorul maghiar să nu fi fost atașat ca observator pe timpul campaniei pe lângă armata rusească. În privința acestui ofițer memoria marei ducese mai comite o eroare. În adevăr ea a afirmat că, după războiu, Bolla a fost trimis ca atașat militar la Constantinopole. Tot *Almanach de Gotha* însă arată că atașat militar austro-ungar la Constantinopol în anii 1876—1881, a fost colonelul de Raab și că pe lângă acesta nu se găsea vreun alt atașat militar.

În continuarea convorbirii, marea ducesă spuse că veștile de pe câmpul de luptă din Bulgaria erau foarte rele, ceea ce este perfect adevărat pentru vara și toamna anului 1877 și adaugă: „C'est ainski que nous passames un triste Noël, un triste hiver. Les blessés et les courriers nous parlaient de grandes pertes, de l'abattement du Tzar et des soldats”.

Reiese din acest text că situația era proastă și la Crăciun și după Crăciun și că țarul „foarte abătut” se afla încă iarna în Bulgaria, ceea ce iarăși nu corespunde faptelor. În adevăr, căderea Plevnei la 28 Noiembrie/10 Decembrie, schimbase cu totul situațiunea în favoarea armatelor ruso-române și țarul, asigurat atunci de succesul sigur al armatelor sale, a părăsit Bulgaria la 3/15 Decembrie și a trecut Prutul la 8/20 Decembrie, sosind la Sf. Petersburg înainte de Crăciun.

Marea ducesă spune apoi că armata rusă era aproape încercuită, situație adevărată în luna Iulie, deci cu mult înainte de epoca arătată în convorbire de dânsa.

Se știe că armata rusă, după ce a trecut Dunărea la Zimnicea, la 14/26 Iunie, s'a împărțit în trei părți, una înaintând direct spre Balcani, alta făcând față armatei turcești din Cadrilaterul bulgăresc și a treia înaintând spre Apus pentru a lua Nicopol.

Armata rusă, comandată de Marele Duce moștenitor (viitorul țar Alexandru III), îndreptată spre Cadrilater, fu oprită de Turci pe Lom.

Armata îndreptată spre Nicopol luă această cetate și se îndreptă spre Plevna, unde fu bătută de Osman Pașa la 8/20 și 18/30 Iulie; după care a fost un început de panică în rândurile ei și nu cum arată marea ducesă în acele ale armatei ce trecuse Balcanii, dar fusese silită a da înapoi. Aici e pusă în povestirea marei ducese acțiunea prin care:

Bolla ar fi câștigat războiul. Dar s'o lăsăm pe dânsa să vorbească, așa cum redă cuvântarea sa autorul articolului :

„L'état major général, le grand duc Nicolaï Nicolaïevitch, les attachés militaires prirent la fuite en traversant le défilé de Șipka (inexact, nici nu fuseseră acolo). . . . L'aurore les atteignit dans un village, couverts de boue, morts de fatigue. Sans songer un instant à se reposer, le grand-duc Nicolaï Nicolaïevitch, les officiers d'état major se réunissent et tinrent conseil autour des cartes étalées. Bolla ne parla pas beaucoup pendant ce conseil. (Că atașajii militari și în special colonelul Gaillard și maiorul Lignitz dădură adesea sfaturi comandamentelor român și rus este fapt, dar nicăieri nu se găsește urmă scrisă că vreun atașat militar să fi luat parte la un consiliu de războiu). La discussion durait encore que, se rapprochant de grand-duc il le pria de lui procurer une audience urgente auprès du Tzar (amintesc că marele duce Nicolai Nicolaieivitch era comandantul de căpetenie). Ayant certaines idées, concernant la campagne, il voulait les communiquer le plus vite possible au souverain. Le courrier du grand-duc, partant immédiatement, revint avec une réponse favorable. Le Tzar attendait l'observateur militaire de la Monarchie (am arătat că reprezentantul militar titular al monarhiei dunărene era baronul A. de Bechtolsheim și nu Bolla). Bolla fit part de ses observations au souverain, et le pria de lui donner provisoirement le commandement d'une armée de cavalerie. Les suggestions stratégiques de Bolla plurent tellement au Tzar, que celui-ci, se rendant compte de la précarité de la situation, se laissa fléchir. Bolla fit, avec sa cavalerie, une contre attaque d'un plan si réfléchi et si bien dirigée que c'est à son héroïsme qu'on doit d'avoir gagné la bataille de Plevna”.

Asupra războiului din 1877—1878 există o literatură voluminoasă : istorice oficiale, manuale, jurnale de operațiuni și jurnale ținute de diferiți participanți (între altele acel al căpitanului Wonlarsky, ofițer de ordonanță al marelui duce Nicolai Nicolaievici), articole de ziare și de reviste, studii critice etc. În niciunul din ele nu se găsește menționat numele lui Bolla și și mai puțin se pomenește despre această atât de bine condusă acțiune. Și e firesc pentrucă o asemenea acțiune n'a avut loc.

În adevăr, roștul cavaleriei la Plevna a fost de a opri intrarea dinspre Vest și Sud-Vest a convoiurilor și a întăririlor destinate garnizoanei turcești din Plevna. Cum e în deobște cunoscut, cavaleria, aflată pe stânga Vidului, nu a reușit să îndeplinească această misiune și numai în luna Octomvrie, după sosirea gardei imperiale rusești s'a putut încercui Plevna și dinspre Apus.

Că Bolla să fi luat parte la o acțiune având caracterul unui raid, sau a vreunei recunoașteri sau un rol de legătură nu este cu neputință dar, repet din nou, nu se găsește nicăieri vreo mențiune de așa ceva. Ca țarul însă să fi dat unui maior străin comanda unei unități mai mari de cavalerie, necum a unei armate de cavalerie, care n'a existat atunci la Ruși, e foarte puțin probabil și iarăși, repet, nu se găsește nicăieri o mențiune despre așa ceva.

După această acțiune strălucită, care a avut loc atunci când Rușii erau la aman, adică în lunile Iulie și August, s'ar fi petrecut următoarea scenă :

„Lorsque Bolla, à la fin de la bataille, se rendit au quartier du Tzar et lui annonça la victoire complète, la garde impériale fut témoin d'une scène unique dans l'histoire de la Russie. Le souverain embrassa Bolla deux fois de suite, dégrafa de sa poitrine l'ordre de Saint-Georges et le lui donna, lui fit encore cadeau de sa montre en or à double boîtier, de son étui à cigarettes, orné de son monogramme, en un mot, il donna à Bolla tous les objets de valeur qu'il portait sur lui”.

Frumoasă scenă ! care nu pare însă veridică, pentrucă nu e menționată de niciun izvor și pentrucă garda imperială rusă nu începu a sosi la Plevna decât în ultimele zile ... ale luni Septemvrie, cu prima brigadă a diviziei I-a.

Restul convorbirei nu mai interesează, istoria fiind de ordin sentimental. Merită a fi relevate însă două erori : întâia care pare curioasă într'o revistă maghiară, că împăratul Francisc-Iosef ar fi decorat pe Bolla cu însemnele *Crucii* de fier cu palme. Este cunoscut însă că în Austro-Ungaria era o decorație numită a *Coroanei* de fier și nu a *Crucii* de fier. A doua greșală este afirmarea că în Rusia, decorarea cu ordinul Sf. Gheorghe atrăgea automatic conferirea titlului de baron, ceea ce iarăși nu e exact.

Rezervele făcute de revistă asupra veracității spuselor marei ducese sunt cu totul intemeiate, dar atunci de ce a publicat acest articol care desigur nu-i poate mări prestigiul ?

GENERAL R. ROSETTI

PRIMA ȘCOALĂ ȚĂRĂNEASCĂ DIN ROMÂNIA MARE

În zorii zilei de 15 Iunie 1931, alții chiar de cu seara, Roman Petru din Bârsana, Pârja Vasile din Glușești, Dăncuș Vasile din Ieud, Bizău Vasile, Mariș Nicoară, Mariș Vasile din Cuhea, Pop Avrinte, Tepeș Ioan, Hotea Ioan, Hotea Dănila, Dunca Gheorghe din Breb, Moldovan Mihai din Vad, Codrea Ștefan din Berbești, Nemeș Petru, Berciu Petru din Călinești, toți țărani fruntași, îmbrăcați în strale de sărbătoare au plecat din comunele lor spre Sighet, la învățătură mai înaltă. Erau oameni în toată firea, unii trecuți chiar de vrâsta cătănel și de sigur nu le-a fost ușor să înfrunte ironia celor din sat, când s'au hotărât să-și ducă pletele cărunte la școală. Poate nici n'au spus-o nimănui, afară de cel mai apropiat, nevastă și copii. Acestora trebuia să le spună, era vorba doar să lipsească de acasă vreo două săptămâni, în tolu lucrului la câmp.

Era zi de Duminică. După ce s'au închinat cucernic în sf. biserică, s'au dus în bună rândulală spre localul Astrei, dimpreună cu alți doi țărani orășenizați, Giurgiu Vasile și Pop Victor din Sighet. Mare încredere nu aveau ei în ceea ce li se pregătește, totuși numele Astrei era legat în mintea lor de amintiri serioase. Călindare și cârticele, fol populare și cuvânt românesc la zile mari, vorbă scrisă și vorbă rostită, erau lucruri respectate cu sfîințenie peste tot în Ardealul dinainte de Unire.

Și Astra nu i-a înșelat to așteptările lor. Timp de două săptămâni au primit nu numai găzduire, dar și o hrană sufletească, de care erau dornici ca dorul omului lipsit de bunătați.

Președintele despărțământului le-a vorbit despre anumite obligații față de sine însuși, față de familia și satul lor, obligații izvorite din originea lor nobilă, de trei ori nobilă, ca urmași ai celui mai mare popor din lume, ca descendenți de voievozi și boieri maramurășeni, și ca filii ai poporului românesc, stăpânitor de țară.

Iar profesorii lor Aurel Micu și O. Lucaci l-au introdus în tainele celor mai harnice, mai disciplinate și mai ordonate filote din lume, în tainele vieții albinelor. Mînunate erau cuvintele auzite, dar și mai mînunăta a fost clipa, cînd conduși la stupăria statului, au putut vedea structura intimă a unui stup sistematic și rodnicia colaborării între mîntea omenească și hărnicia albinelor.

După două săptămîni de învățatură, „elevii” au fost puși să-și dovedească cunoștințele lor teoretice și practice în fața unei comisii examinatoare. Examen serios peste care au trecut cu bine abia 11 din cei 18 țărani. Aceștia au primit ca dar cîte un coș sistematic și cărți de cunoștințe folositoare în materle. Era un mic examen de bacalaureat, comprimat în procente tot atît de dezastruos, ca și celălalt, chemat să dea drumul cărturarilor în viață. Severitatea era însă necesară și nici unul din cei interesați nu s'a simțit neîndreptățit, ci au căutat și cei respinși să-și completeze mai tîrziu cunoștințele și au reușit.

Aceasta a fost prima realizare, pe care am putea-o numi școală țărănească după concepțiile noastre de azi. Nu era însă cea adevărată, ea a venit abia mai tîrziu, totuși întrunea unele condiții esențiale ale școlii țărănești și anume: gîzduirea în comun a școlarilor recrutați din mai multe sate, cursurile ținute nu la întîmplare, ci după un plan înainte stabilit și prezența unor ascultători conștienți că au venit anume să învețe și să dea socoteală de cele învățate, expunându-le în fața comisiei examinatoare, dar mai ales aplicându-le acasă spre folosul lor și binele comun.

Realizarea schițată mai sus n'a fost un gînd la întîmplare, n'a fost o faptă singuratecă. Ea făcea parte dintr'un sistem, cu care încercam să contribuim la ridicarea nivelului satelor maramurășene și a vieții țărănilor, cari de veacuri locuiau în ele.

Ceea ce izbește în primul rînd pe vizitatorii satelor din părțile muntoase ale Romîniei, în primul rînd a celor din Nordul Transilvaniei, este senzația, că omul face parte din peisajul naturii, din care parcă a răsărit alături de munți, de păduri, de ape și de toate vîetățile necuvîntătoare. Sunt două bogății alături, una a solului și subsolului, cealaltă a vigoarei biologice. Romînul e frate cu natura, dar nu este stăpînul ei cum, firec, ar trebui să fie.

A doua senzație e, că lucrurile n'au fost întotdeauna așa. Erau vremuri cînd natura era stăpînită. Se pare însă că ea și-a câștigat complicită, la tot cazul s'a înrăit și n'a mai însemnat izvor de bunăstare pentru Romîni. Țăranul nostru s'a resemnat, progresul lui s'a poticnit, iar viața satelor continuă și azi să se miște pe un plan crelat cu atîtea

veacuri în urmă. Săteanul nostru rămas analfabet, cu școală ori fără școală, se naște și trăiește într'un mediu propriu, tovarăș cu smell și balaurii din povești, cu cântecul și dansul de veacuri, cu zestrea de îmbrăcăminte, unelte, metode și adăpost, moștenite din strămoși, dominat de acel orientalism spiritual, în care s'a trezit, fără nicio justificare de origine, ori de structură sufletească și care distruge în fașe orice avânt și orice înălțare.

Trăiește, după cum se spune în mod curent, în respectul tradiției. Ca și cum tradiția ne-ar putea obliga la vrâsta bărbăției să vorbim limba copiilor, să purtăm hănuțele dela vrâsta de 5 ani și să păstrăm indeletnicirile copilărești. *Dimpotrivă tradiție însemnează păstrarea ca temelie pentru munca noastră de toate zilele a realizărilor moștenite dela strămoși unite cu cunoștințele însușite prin truda noastră.* Acest adevăr e valabil și pentru popoare și pentru indivizi. Și alte popoare respectă tradiția, dar la ele vechile obiceiuri și legende se înșiră cuminte în Odisea, în Niebelungenlied, în Kalevala, sculele și podoabele de veacuri sunt păstrate cu grijă în muzee ca dovezi ale idelilor și preocupărilor din generație în generație. Sunt sfinte și cărțile păstrătoare de gânduri și muzeele pline de fapte, dar ele rămân relicve sfinte pentru inspirație și nici decât obiecte uzuale. Poporul merge înainte, călcând pe urmele strămoșilor, călăuzit însă de mintea lui proprie.

Starea de primitivism rural în care se găseșc satele a fost motivul acțiunii noastre, care avu drept rezultat școala țărănească din 1931 și perfecționarea ei din 1933.

În broșura publicată de noi: *Școala superioară țărănească* (Sighet 1933), spuneam în rezumat următoarele:

Astra maramurășană a putut pătrunde în masele largi ale populației prin adaptarea sforțărilor sale la nevoile ei de ordin economic. În prima fază am luat act de realități, în a doua am pregătit terenul și echipele de lucru, prin 1926—27 au urmat anchetele sanitare și economice pe teren și propaganda prin gazeta proprie a despărțământului. A treia fază a însemnat luarea de contact mai intim și convingător cu cărturarii și țăranii dela sate de cari ne-am apropiat cu fapte: bibliotecă, cercuri culturale, aparate de protecție, monumente și plăci comemorative ale eroilor, expoziții de copii și gospodării cu premii, toate aceste apărând în fața sătenilor, ca dovezi ale unei atitudini schimbate, luând locul vorbelor frumoase din trecut o eră de solidaritate creatoare între cărturari și pătura țărănească, din care s'au ridicat. Încrederea cu care a fost primită acțiunea noastră ne-a îndemnat să trecem la fapte tot mai concrete.

Ţăranii din Maramurăş de viaţă nobilă în adevăratul înţeles al cuvântului, au fost în trecut poate elementul cel mai dinamic al neamului. Prin intervenţia lor au răscolit nu odată mersul istoriei acestei părţi a continentului.

Când nu l-a mai încăput comitatul, mare cât o ţară, ei s'au întins în toate direcţiile, punând stăpânire harnică şi ocrotitoare pe moşii, întemeiând aşezări durabile şi lăsând pretutindeni viaţă de aceeaşi putere creatoare, să le continue munca. Maramurăşul era o cetate medievală, dar cu stăpâni fără trufie, gata totuşi să-şi apere oricând bunurile materiale ca şi comorile sufleteşti. În lupte ei şi-au legat numele de fapte, a căror amărăciune s'a întipărit pe vecl în amintirea duşmanilor. În fine când expansiunea lor, în nemijlocită apropiere, nu mai avea rost şi farmec, au trecut munţii cel mari, au îngroşat acolo rândurile băştinaşilor de aceeaşi limbă cu ei şi au întemeiat ţară nouă.

Poate nici n'au băgat de seamă la început că între rândurile lor, rărite prin atâtea vitejii şi expansiuni s'au furişat elemente streine şi viclene gata să ocupe poziţiile economice importante, ori să pule stăpânire pe bogăţiile sufleteşti. De cele materiale l-au despolat jidovii, de sufletul lor s'au apropiat alţii cu gânduri hoşesti. Cele materiale le-au pierdut repede, comorile sufleteşti însă le-au ascuns păstrându-le în creştături şi ţesături maestre, în neîntrecute dansuri, cântece şi podoabe şi în acea minunată mândrie şi dârzenie, care păstrează intactă fiinţa unui neam. Puţinul ce s'a pierdut în elemente umane n'a putut scădea valoarea acestei fiinţe.

Pierzând bunurile materiale, iar comorile sufleteşti neputând eşi la iveală, ca să nu fie răpite, ţărânilmea maramurăşană a rămas într'o stare primitivă de defensivă, departe de orice progres şi bunăstare.

Prin faptul unirei tuturor Românilor într'o singură ţară s'au creat condiţiuni prielnice pentru schimbarea situaţiei ţărânilmei noastre. Ea fiind însă rezultatul unor pătimiri de veacuri nu putea fi schimbată, decât printr'o acţiune sistematică, stăruitoare şi mai ales potrivită nevoilor. Această acţiune am numit-o noi: şcoala superioară ţărănească, dar nu ne-am gândit la o clădire oarecare, unde se adună elevii să înveţe, nu am avut în vedere instituţia botezată cu numele de şcoală, ci mai de grabă o identitate de vederi şi năzuinţi, care leagă pe toată viaţa pe cel care se pun sub steagul ei. Cel înscris odată între aderenţii acestei şcoli nu maiiese niciodată, ci continuă să înveţe şi să aplice cele învăţate pe toată durata vieţii sale.

„Non scolae, sed vitae discimus” e o veche zicală, pe care am dori să o vedem odată realizată. Însă între şcoală şi viaţă e o veche

controversă, școala trecând adeseori nepăsătoare pe lângă vieață, ori închipindu-și că adevărata vieață e cea închisă între zidurile ei.

Noi am dorit să realizăm nu o școală pentru școală, ci o vieață nouă, în locul vieții aspre și amare a țăranului maramurășan.

În broșura citată mai sus am arătat amănunțit cum s'a realizat școala superioară țărănească din Februarie—Martie 1933, ajunge deci să reamintim cele spuse acolo, dându-le în rezumat.

În perioada de timp dintre prima școală din 1931 și a doua din 1933 s'a întâmplat un eveniment, care a avut influență remarcabilă asupra dezvoltării planului nostru de ridicare a satului. Scriitorul acestor rânduri a ajuns prefect al județului Maramurăș. Dacă problema în sine a avut de câștigat în amploare și speranțe, punerea ei în practică a suferit întârziere. Alegeri, învrăjbirii, vreme măsurată și împărțită între diferite treburi, intrigării și atâtea lucruri, cari îți răpesc timpul și îți abat vrerea spre alte preocupări. Totuși ideea m'a pasionat. Am întocmit un vast plan de redresare în toate domeniile vieții publice. În acest plan ideea unui centru de inițiativă, educație practică și realizări ocupa locul de frunte. Școala normală de învățători din Sighet ajunsese într'un fel de criză care-i periclita chiar existența. Pentru salvarea ei și realizarea scopului nostru spuneam următoarele în proiectul citat mai sus: „Să transformăm în așa fel școala normală, ca ea să fie permanent izvor de inițiativă și realizări la satel” și mai departe „Or, în țara noastră e mai mare nevoie să dai adulților cunoștințe agricole, de apicultură, de pomicultură, de cooperatie și să faci realizări pe aceste terenuri, decât chiar de învățarea scrisului și cititului. Lăsând pe adulți în bezna neorganizării, lăsând satele noastre lipsite de civilizație, primitive, truda cu învățatul copiilor în școală ar fi fără nimeni rost. Ei vor rămâne tot analfabeți.

„Ca să ieșim din acest rău, va fi necesar ca școala normală, pe lângă împlinirea chemării sale de pregătire a viitorilor învățători, să mai fie educatoare pe teren practic a adulților, fie aceștia învățători ieșiți deja în vieață, fie țărani dornici de învățatură.”

Arătam mai departe, că centrul de ridicare a satelor astfel conceput va funcționa cu corpul didactic existent la școala normală plus specialiștii necesari recrutați din personalul ministerelor, iar elevii vor fi chemați dintre gospodarii tineri ai satelor cari vor învăța teoria și practica diferitelor deprinderi de ordin economic, căutând să treacă imediat la realizări.

Aduceam ca exemplu pomicultura, industria laptelui derivând din creșterea vitelor, albinăritul și cooperatia, drept indeletniciri menite să

dea alt aspect vleit economic și țărănimel noastre, dacă ele vor fi îmbrățșate cu dragoste și pricepere de săteni.

Din planul cu școala normală nu s'a ales nimic, deși titularul Ministerului Educației Naționale, Prof. D. Gusti s'a arătat extrem de binevolor idell, ba mai mult, partidul atunci la cărmă a înscris în programul său de guvernământ ca obligatorie, realizarea școlilor țărănești.

Cadrul ales de noi era Astra. Acl ne-am adăpostit dela început gândul, acl l-am realizat. Și tot Astra a fost care recunoscându-l de al său, l-a sprijinit, l-a dezvoltat, l-a dus la izbândă. Azi școala țărănească nu mai e a Maramurășului, e a Astrel eterne și a tuturor acelor, carl prin munca și sacrificiul lor au răspândit-o, au îmbogățit-o.

Ceva mai târziu au luat filință și alte școli țărănești în alte cadre. Societatea pentru cultură din Bucovina a înființat o „universitate” țărănească la Stânca Roșă; Fundațiile Culturale Regale de sub conducerea D-lui Prof. D. Gusti cu posibilitățile lor materiale remarcabile au realizat sute de școli și cursuri țărănești de diferite structuri; în fine D-l Ion Mihalache a transformat ținutul Topolovenilor într'o permanentă școală țărănească, într'o adevărată vleață a progresului, așa cum intenționam să facem și noi în Maramurăș. În ordine cronologică școala noastră a fost prima. Ea a servit ca orientare pentru organizarea celorlalte, carl au urmat la scurte intervale.

În cele ce urmează dăm o descriere amănunțită a faptelor prin care a trecut organizarea școlilor, vleața ei și urmările imediate, așa cum se găsec înfățșate în broșura de multe ori amintită.

După consfătuiri prealabile, după apeluri adresate conducătorilor firești ai satelor și primarilor comunali, adunați la o consfătuire în sala prefecturii, am întocmit un regulament-instrucțiunil pe care l-am răspândit la oraș și la sate.

Dăm în întregime acest regulament :

1. Se înființează în Sighet o școală țărănească cu scopul de a răspândi în masele țărănești cunoștințe temeinice din domeniul economic, în legătură cu ocupațiunile dela sate, precum și de a completa cunoștințele de cultură generală și cetățenească a populației.

Nizuința acestei școli va fi să formeze viitori conducători luminați ai satelor, cărora să li se poată adresa în primul rând orice acțiune culturală și economică.

Ei vor fi cei mai potriviți auxiliari ai preoților și învățătorilor, adevărați agenți de civilizare ai comunelor.

2. Se admit la cursuri țărani între 25—50 ani, știutori de carte, cu serviciul militar terminat, preferind pe cei cari au obținut grade în armată. Participanții trebuie să posedă casă și pământ suficient pentru a-și putea utiliza pe cont propriu cunoștințele câștigate.

Ei trebuie să aibă purtare morală exemplară, să fie oameni pașnici și să fie recomandați de conducătorii firești ai comunelor.

Se admit câte 2—4 participanți dintr'o comună, cu recomandăția că aceștia să fie în bună prietenie unul cu altul și să locuiască aproape de olaltă.

3. Cursurile școlii, locuința și întreținerea participanților vor fi absolut gratuite. De asemenea și materialul didactic necesar.

Durata cursului 6 săptămâni, cu obligațiunea pentru participanți de a lua parte în timpul primăverii, verei și toamnei, la demonstrațiile practice, ce se vor aranja în grupuri.

4 Sediul cursurilor în sala de gimnastică a Astei din Palatul Cultural. Găzduirea participanților se va face în contul Astei.

8. Fondurile necesare funcționării școlii vor fi procurate de Astra din fondurile proprii, din ajutorul Ministerului Instrucțiunii și Agriculturii, dela Camera Agricolă și din contribuțiuni benevole ale oamenilor de bine.

6. Obiectele cursurilor vor fi următoarele :

a) Pomicultura, b) Agricultură, la munte, c) Creșterea vitelor și valorizarea produselor, d) Stupăritul, e) Asociațiile economice, f) Cunoașterea legilor și așezămintele de Stat, g) Organizația culturală a satelor, h) Cunoștințe generale de istorie, de geografie și civilizație, i) Higienă și educație fizică, j) Cor pentru cântece bisericesti și lumești.

7. Programul general zilnic va cuprinde lecții teoretice, deprinderi practice, lecturi, vizite la muzee, instituțiuni și fabrici, cântări, exerciții de gimnastică și diverse distracții.

8. Corpul profesoral al cursurilor se recrutează dintre profesorii școlilor locale și dintre intelectuali cu pregătire pentru aceasta. Funcțiunea de profesor este onorifică.

9. Persoanele care acceptă funcțiunea de profesor al școlii, se obligă a satisface întru toate îndatoririle împreunate cu această funcțiune. Profesorii au obligațiunea de a ține cursurile regulat și temeinic, de a ține contact cu participanții și a urmări evoluția lor după terminarea cursurilor, de a organiza pe participanți în asociații, a urmări dezvoltarea asociației și de a contribui pe toate căile la reușita acțiunii în serviciul căreia s'a pus școala.

Profesorii sunt obligați să țină 8—10 ore de curs din obiectul designat și să depună manuscrisul ori cel puțin schița amănunțită a cursurilor la prezidenția Astei cel mai târziu până la 20 Ianuarie 1933.

Limbajul cursurilor trebuie să fie simplu, iar conținutul fără lucruri de prisos.

10. Pe lângă fiecare profesor va fi câte un asistent, recrutați dintre tinerii profesori și intelectuali din loc, care acceptă acest titlu.

Participanții stau sub disciplină serioasă tot timpul cât durează sesiunea școlară și nu pot părăsi orașul în acest timp.

12. Cursurile încep la 15 Februarie 1933. Absolvenții vor primi dovadă de cunoștințele obținute în baza unui examen, care însă nu dă dreptul la ocuparea nici unei funcțiuni publice."

Tot atunci s'a constituit un comitet de organizare, format din D-nii Dr. Vasile Ilea, Sava Mărgineanu, Gh. Andreica, F. Zucher, Dan Zorilă, Aurel Micu, Mihail Marina și persoane cari s'au mai cooptat.

„Îndatoririle acestui comitet sunt de a lua toate măsurile necesare pentru buna reușită a acțiunii, pentru care s'a format, să ceară la nevole concursul material bine motivat al Astei, să recruteze per-

soane de acțiune și aderenți pentru activitatea Astrei și să aducă la cunoștința președintelui Astrei rezultatele obținute.

Acceptarea funcțiunii aduce cu sine obligamentul de a munci și a birui."

Materiile predate și Corpul didactic :

1. Pomicultură : d-l A. Zucher din Băicoiul Mare,
2. Agricultură și asociații agricole : d-l Dan Zorilă, Consilier agricol.
3. Creșterea vitelor și valorizarea produselor animale : d-l Golubenco din Băicoiul Mare.

4. Albinărit : d-l A. Micu, profesor la Școala Normală.

5. Cooperație și contabilitatea țărănească : d-l A. Radu.

6. Cunoștințe generale de geografie, istorie, civilizație și deprindere în scris și citit : d-l profesor Patache, dela Școala Normală.

7. Propagandă culturală și organizarea culturală la sate : d-l Dr. Vasile Ilea, președintele Astrei.

8. Igienă : d-l Dr. Emil Fornă, medic primar.

9. Căntece și educație fizică : d-l D. Stan și Gh. Negrea.

10. Cunoașterea legilor și așezămintelor de Stat : d-l M. Anastasescu și d-l Dr. I. Grama.

11. Ore de aptitudini fizice și psihice : d-l Director Vasile Pop dela Școala Normală.

Dumineca și în sărbători elevii au făcut exerciții religioase sub conducerea d-lui V. Pop dir. la Școala Normală.

Cursurile au început la 19 Februarie 1933 prin un serviciu divin celebrat de d-l Pr. Al. Filipciuc în capela Liceului de Fete Domnița Ileana, la care au luat parte profesorii și elevii, după care participanții au trecut în sala de gimnastică a Liceului, unde președintele Astrei d-l Dr. V. Ilea a ținut vorbirea de deschidere a cursurilor, arătând rostul și scopul lor.

În după masa aceleiași zile au început lecțiile în prânzitorul școlii normale și au continuat, conform orarului stabilit timp de 5 săptămâni până la 24 Martie. Dăm mai jos numele elevilor înscriși, cari au ascultat cursurile până la sfârșit :

1. Andreica Petru, 28 ani, căsătorit, cu 2 copii, din com. Călinești. Are 4 cl. primare și avere 16 jugh. pământ. Practică agricultura.

2. Arba Petru I. Andraș, 28 ani, necăsătorit din com. Vad, are 4 cl. primare și avere de 14 jugh. E agricultor și cântă din vioară.

3. Berci Ioan I. Vas., 25 ani, căsătorit fără copii din com. Călinești cu 4 cl. primare și 20 jugh. avere. E agricultor și tâmplar.

4. Bârlea Iacob, 22 ani, necăsătorit, din com. Borbești. Are 3 cl. primare și 15 jugh. E agricultor și are voce foarte simpatică.

5. Bercea Gheorghe I. Vas. de 26 ani, necăsătorit, din com. Călinești. Are 2 cl. primare și 15 jugh. Agricultor și a lucrat în mine.

6. Bedean Gheorghe, de 29 ani, căsătorit, cu 1 copil, din com. Giulești. Are 4 cl. primare, 10 jugh. pământ. E agricultor.

7. Godja Gheorghe I. Ion, de 33 ani, căsătorit, cu 1 copil, din Cornești. Are 4 cl. primare, 15 jugh. pământ, agricultor.

8. Gogotă Gheorghe, de 32 ani, căsătorit, din Giulești, Are 4 cl. primare și 15 jugh. pământ.

9. Hotea Dumitru, de 40 ani, căsătorit, 4 copii, din Desești. Are 6 cl. primare, 40 jugh. A fost plutonier, rănit în războiu. E agricultor.

10. Libotean Gheorghe, de 30 ani, căsătorit, cu 2 copii, din Desești, Are 3 cl. primare, 15. jugh. E agricultor și crescător de vite.

11. Mihnea Ioan I. Todor, de 42 ani, căsătorit, 3 copii, din Valea Porcului. Are 4 cl. primare, 14 jugh. pământ. A fost jandarm plutonier în războiu. E agricultor.

12. Nemeș Petru, de 27 ani, necăsătorit, din Călinești. Are 4 cl. primare, pământ suficient.

13. Paul Ioan, de 23 ani, necăsătorit, din Crăcești. Are 4 cl. primare, 15 jugh. E agricultor și rotar. Cântă din vioară.

14. Pop Ioan, 39 ani, căsătorit, 1 copil, din Desești, cu 4 cl. primare. Are 7 jugh. E cantor, agricultor, câștigându-și singur tot ce are.

15. Pop Petru, de 42 ani, căsătorit, 2 copii, din com. Giulești. Are 4 cl. primare, 25 jugh. pământ. E agricultor și primarul comunei.

16. Pop Gheorge, de 38 ani, căsătorit, 4 copii, din Desești. Are 4 cl. liceale. 47 jugh. pământ. E agricultor și morar.

17. Padu Petru, 33 ani, căsătorit, 3 copii, din Cornești. Cu 4 cl. primare. Are 15 jugh. E agricultor.

18. Rednic Ștefan, de 33 ani, căsătorit, 2 copii, din Hoteni. Are 4 cl. primare, 10 jugh. E agricultor.

19. Roman Petru, 19 ani, necăsătorit, din Desești. Are 3 clase primare, 30 jugh. E agricultor.

20. Roman Ioan, de 20 ani, căsătorit, 1 copil, din Desești. Are 3 cl. primare, 9 jugh. E agricultor și rotar. E foarte religios.

21. Serba Gheorghe, 31 ani, căsătorit, 1 copil, din Călinești. Are 3 cl. primare, 2 jugh. pământ. E lemnar și agricultor.

22. Tăscan Gheorghe, 31 ani, 3 copii, din Valea Porcului. Are 3 cl. primare, 2 jugh. pământ. E lemnar și agricultor.

23. Tincu Dumitru, 28 ani, necăsătorit, din Satșugatag. Cu 2 cl. primare, are 15 jugh. E agricultor.

24. Verdeș Toader, de 41 ani, căsătorit, din Desești. Are 3 cl. primare, 70 jugh. pământ. E agricultor și stupar.

După cum vedem cel 24 elevi se recrutează din 10 comune și anume 7 din Desești, 5 din Călinești, 3 din Giulești, 2 din Valea Porcului, 2 din Cornești și câte 1 din Satșugatag, Vad, Crăcești, Hoteni și Berbești. După etate cel mai tânăr e de 19 ani, cel mai bătrân de 42. După avere, cel mai lipsit are 2 jughere, cel mai bogat 70 jughere. Toți au fost ștuturi de carte, unul având chiar 4 cl. secundare. În general ei s'au recrutat dintre fruntașii satelor noastre.

Elevii au frecventat cursurile cu cea mai mare punctualitate, nînzuldu-se prin atențiune și întrebări potrivite, să-și însușească cunoștințele necesare unul trai omenesc. Inafară de lecții, sătenii-școlari își

petreceau timpul discutând cele auzite la cursuri, vizitând muzee, fabrici, instituțiuni de tot felul, seara fiind admiși gratuit la cinematograful. Găzduții la spital într'o cameră spațioasă, își petreceau tot timpul împreună și aveau ocazie să se întrunească și distreze.

Examenul. În ziua de 24 Martie după masă, timp de 4 ore, dela 3—7, elevii au fost supuși unui serios examen din toate studiile învățate. Comisia de examinare, compusă din președintele despărțământului și profesorii conferențiarilor a dorit să stabilească nu numai gradul de pricepere și instruire a fiecărui, dar și faptul, că această școală a putut stârni oare destul interes în elevi pentru însemnătatea obiectelor predate și destulă însuflețire pentru ca lucrurile învățate să le pună în practică spre a trage foloase din ele?

Fără de nicio exagerare putem spune, că școlarii noștri și cei tineri și cei mai bătrâni, au învățat temeinic lucrurile auzite, au intrat în miezul lor și le-au înțeles pe deplin atât în însemnătatea lor teoretică, cât și în aplicarea lor practică.

Avantajul acestor cursuri a fost că nu s'a învățat nimic din carte, ci totul din explicații, din desene și din demonstrații practice.

Unul dintre elevi au lipsit dela câteva cursuri, fiind bolnavi, cu toate acestea nu s'a observat nicio lipsă de continuitate în cunoștințele lor, dovadă că cei prezenți la cursuri le-au împărtășit și celor lipsă, cele auzite în absența lor.

A doua zi absolvenții au organizat un „festival țărănesc” cu următorul program :

I.

1. Marș, exec. de orchestra Astrei.
2. Cuvântarea d-lui Dr. V. Ilea, președintele Astrei.
3. Cântece maramureșene, exec. de corul Astrei.

II.

4. Cuvântul cursiștilor de G. Pop din Desești.
5. Jocul lui Wili, exec. de grupul din Desești.
6. Doine din Maramureș, cântece de I. Bârlea, Berlești.
7. Doină din fluer, I. Berciu, Călinești.
8. Ardelenescu, dans de grupul din Călinești.
9. Țiganul la colivă, glumă de Andreica din Călinești.
10. Cor, exec. de elevi.
11. Dansuri exec. de toți.

Executarea programului a fost o adevărată revelație pentru cei prezenți la festival. Cântecurile, dansurile, glumele și vorbirea au dat dovadă de atâta temeinicie în tot ceea ce execută acești țărani, încât conducerea Astrei își va ține de datorie să cultive arta țărănească și să o prezinte și de altădată publicului dela oraș.

În cadrele serbării s'au împărțit premiile după cum urmează :

1. Fiecare absolvent a primit câte 200 de puleți de măr, în total 5000.
2. În fiecare comună s'a dat câte o trusă completă de unelte de altolt, constând din foarfecl, bisturlu, ceară de altolt etc. În total s'au dat 11 truse.

3. În fiecare comună s'a dat câte o cutie cuprinzând medicamente de primă necesitate, în total 10 cutii, conținând 200 gr. tct. iod în sticle, 500 gr. vaselină boricată, 100 gr. permanganat de potasă, 250 buc. prafuri contra frigurilor, 250 buc. prafuri contra diareei, 50 buc. fășii de tifon, 1000 gr. vată.

În fiecare cutie s'au pus instrucțiunile pentru întrebuințare și câte o broșură cu sfaturile igienice.

4. În fiecare comună s'au dat câte 10 kgr. porumb de sămânță, total 100 kgr.

5. S'au dat 11 coșuri sistematice pentru albine.

6. S'au distribuit peste 300 de cărți, în majoritate de agricultură, creșterea vitelor, precum și broșura dela Astra.

7. Grupul din Giulești a primit o mașină centrifugă pentru stoarcerea făgurilor de mlere.

8. Grupul din Desești primește un tăuraș de sol.

Participanții s'au depărtat apoi pe la vetrele lor, dar au revenit foarte adeseori atât la președintele despărțământului, cât și la membrii corpului didactic, exprimând întotdeauna grațitudinea pentru binefacerile ce au obținut și cerând noi îndrumări și povețe.

Raportul nostru de activitate pe anul 1932/33, în care s'a arătat realizarea școlii țărănești și reportajele apărute în presă, au avut darul să trezească interesul Comitetului Central al Astrei din Sibiu și al altor cercuri asupra problemei puse de noi. Președintele Astrei, d-l Prof. Dr. I. Moldovan, a arătat în deosebi nu numai o mare bunăvoință, dar și-a însușit în întregime ideea și a realizat-o pe tot cuprinsul teritoriului de activitate al Astrei.

La rândul nostru am perseverat în urmărirea scopului ce ne-am fixat: înălțarea satului maramureșean pe teren economic, cultural și social ca aspect și conținut, pentru care școala țărănească era considerată de noi un mijloc, dar nu unicul.

Spre sfârșitul anului 1933 am tipărit broșura amintită, prima publicațiune în țara noastră despre școala țărănească; în anul următor, 1934, am organizat un nou curs, luând filință și o școală tip rural la Hoteni și apoi la Căllănești, Bârsana etc. În 1935 s'a întâmplat același lucru, așa că numărul membrilor școlii țărănești crescuse în așa măsură, încât se putea apela la ei pentru acțiuni mai importante.

Vom înșira câteva din aspectele acestei acțiuni, pentru a vedea că ea se încadra întru totul în planul ce ni l-am fixat pentru vindecarea primitivismului și lipsel de organizare a satelor noastre:

1. În vara anului 1935 am organizat la băile Coștîl un curs de dirijori de coruri sătești și ca rezultat au luat filință în curând 12 coruri. Concursul de cântece, dansuri și port românesc a avut darul să dovedească interesul sătenilor pentru astfel de acțiuni de solidaritate. Aci amintim durerosul amănunt, că învățătorul Ion Tâmaș, dirigintele corului Astrei din Petrova, care a câștigat premiul I la concurs, a căzut eroic pe front, departe de pământul natal cotropit.

2. La 15 Decembrie 1935 a avut loc primul congres al membrilor școlii țărănești, la care au luat parte profesorii și elevii și au adus hotăriri mature, interesând viitorul satelor.

3. S'au instituit premii pentru costume naționale tip, crelate cu motive vechi, dar ținând seama de realitățile civilizației de azi.

4. Am înființat o lăptărie țărănească la Breb, am adus țărani slovaci pricepuți în industria laptelui, ca să-l învețe pe al noștri.

5. Am realizat o întreagă rețea de cooperative și am trezit interes viu pentru mișcarea cooperatistă. N'am neglijat însă nici comerțul individual, ci am căutat să-l încurajăm.

6. Am făcut anchete în vederea specializării satelor în ocupațiuni bazate pe tradiție, pe materii prime aflătoare în apropiere, pe necesități locale și pe realități naturale. Volam astfel să punem baze solide unor sate de țesători, de stupari, de lemnași, de olari, de călăuze pentru turiști, de lăptari, de pomicultori, dezvoltând astfel ocupațiuni rentabile, rezultate din organizare și pregătire.

7. Am făcut anchete în vederea campaniei de clădiri publice, în deosebi culturale și economice. O cooperativă de construcții era pe cale să ia filință, având cărămidăria, exploatarea de păduri, țigăriile, cariere de var, nisip și pletriș, cariere de gips și marmoră, întreprinderi de reparații de drumuri, poduri și regulări de apă, ca și de transportul materialului. Toate acestea putând lua filință cu mijloace aflătoare în județ.

Din înșirarea celor de mai sus lasă în evidență preocuparea noastră pentru crearea unei adevărate școli a vieții rurale cu activitate neobosită și fără sfârșit.

Credința noastră e că ridicarea satelor nu se poate face nici prin smulgerea elementelor talentate din mijlocul sătenilor, pentru a le duce la învățătură mai înaltă și a lipsi astfel satul de ce are mai bun, dar nici prin introducerea unei metode străine de sufletul și tradiția țărănească, ci prin încurajarea înlăturării tuturor lipsurilor, așa cum o reclamă necesitățile unui sat în stadiu maxim de progres.

Cum va fi satul de mâine, nu știm. Știm însă că năzuința noastră nu trebuie să aibă drept scop transformarea cu orice preț a calului în cămilă, a prunului în smochin, a grâului în orez ori a caselor țărănești în blocausuri americane.

Sămânța împrăștiată de noi în ogrorul sufletului maramureșan, chiar dacă azi nu poate aduce roade vizibile, nu va pieri niciodată. Ea va rodi deocamdată încet, apoi tot mai viu, iar când soarele dreptății va străluci din nou pe cerul maramureșan, abia atunci va veni și triumful definitiv al școalei țărănești.

Ironia sorții a vrut, ca în județul primei școale țărănești din România Mare, în Maramureșul cehoslovac, la Apșa de mijloc, să se înființeze recent prima școală țărănească de tip unguresc într'un ținut pur românesc. Seriozitatea acestei realizări apare evident din singurul amănunt comunicat la radio, că tinerii țărani români au răspuns la întrebări într'o ungurească ireproșabilă...

Nu pot încheia mai nimerit, decât reamintind o scenă din zilele mohorâte ale lui Septembrie 1940: Smuls din sânul familiei, meditam în închisoarea din Sighet asupra măreției unei civilizații „milenare“ cu gândul la fiul meu, care făcea același lucru în altă celulă. Soția a primit atunci rând pe rând vizita unor țărani din 4 sate, care au venit neîndemnați de nimeni și fără a ști unii de alții, ca să-l aducă mângălere și încurajare și să o întrebe de are nevoie de ceva.

Nu știu cine au fost acești înimoși țărani și de unde erau, gestul lor însă a rămas pentru mine cea mai prețioasă răsplată pentru toate ostenețele și pentru puținul, ce am reușit a înfăptui.

Dr. VASILE ILEA

CONTINUITATEA DACO-ROMANĂ ȘI SLAVII

Din patria lor primitivă dela Nord de Carpați, dintre Vistula și cursul mijlociu al Niprului,¹⁾ Slavii au început să se îndrepte spre miazăzi prin sec. V, după disolvarea imperiului hunic dela anul 453.²⁾ În drumul lor spre Peninsula Balcanică, au ajuns în Dacia prin sec. VI. Întâia mențiune sigură și directă despre Slavi în Sud-Estul Europei o găsim în cunoscutul pasaj al istoricului Goșilor, Iordanes, care, în *Getica* lui (V, 33—35) — scrisă la 551 — spune despre Slavi că „*a civitate Novietunense et laco qui appellatur Mursiano usque ad Danastrum et in boream Viscla tenus commorantur*” (locuiesc dela orașul Novietunum și lacul care se chiamă Mursianus până la Nistru și spre Nord până la Vistula).

Pe locul unde era așezat orașul Novietunum se găsește azi orașelul Isaccea din Dobrogea. De asemenea și lacus *Mursianus* ne trimite tot la Dobrogea; e vorba anume de lacul *Razelm*.³⁾ La apus de Slavii care se întindeau dela gurile Dunării până la Vistula, Iordanes îi așează pe Gepizi între Tisa, Dunăre și râul Moldova sau Siret.⁴⁾ Prin urmare, pe vremea când scria Iordanes (551), Slavii nu pătruseseră încă în interiorul cetății întărite de munți înalți ca o cunună a Daciei („*Dacia, ad coronae speciem arduis Alpibus emunita*”). Cucerirea acestei părți a Daciei de către Slavi s'a putut întâmpla numai după distrugerea Gepizilor (567), la sfârșitul sec. VI sau chiar începutul sec. VII.⁵⁾

Ce populație au găsit Slavii în cetatea muntoasă a Daciei? E sigur că toată populația dacoromană n'a fost transplantată la Sud de Dunăre. Agricultorii și păstorii au rămas. Chiar și în orașe, populația nevoiașă dela periferie n'a urmat pe cei mai avuți, ci s'a instalat ea în clădirile din centru.⁶⁾ Intensa activitate de creștinare din sec. IV a atins și pe Romanii din Transilvania. Cunoscuta inscripție votivă creștină din sec. IV ⁷⁾ găsită la Biertan (jud. Târnava-Mare) dovedește că în acest secol exista în Transilvania o populație romanică și creștină

care trăia în condiții relativ suportabile sub stăpânirea Goților — și ei în parte creștini.⁸⁾ Dispariția completă a orașelor și a așezărilor mai mari din văi trebuie atribuită trecerii pe aci, după descompunerea imperiului hunic, a cetelor de războinici compuse din diferitele populații în solda lui Attila. În urma acestor hoarde au rămas numai ruine fumegânde și o populație sărăcită, fugită prin munți și văgăuni, care n'a mai îndrăznit să întemeieze sate în locurile deschise, expuse năvălirilor, ci a trăit în cătune risipite, prin poieni și pășuni alpine, obișnuindu-se să circule cu turmele pe plaiurile munților, evitând drumul primejdios din văi.⁹⁾ Subt stăpânirea relativ blândă a Gepizilor,¹⁰⁾ Romanicii vor fi încercat o coborîre din munți în văile mănoase, dar ocupația slavă, întinzându-se cam în același timp — pe la anul 600 — atât asupra teritoriilor romanizate dela Nord de Dunăre, cât și asupra celor dela Sudul marelui fluviu, a alungat populația romanică, pentru multe secole de-a rândul, din șesuri și văi largi, în văile înguste dela munte, în poieni și pe platouri. Locurile bune pentru agricultură au încăput toate pe mâinile cuceritorilor Slavi. După geografia atribuită lui Moise de Chorene, în Dacia trăiau în sec. VII 25 de neamuri slave.¹¹⁾

Același lucru au făcut mase mari de Slavi pe la anul 600 și la Sud de Dunăre, în Sârbia, Vestul Bulgariei, Nordul Macedoniei — care împreună cu Banatul, Oltenia și Transilvania de Vest, trebuie considerate ca patria străveche a Românilor în care s'au format, la Nord și la Sud de Dunăre, „șira spinării” a romanității de Est,¹²⁾ limba și poporul românesc. La Sud de Dunăre, hoardele slave și avare au jefuit, au ars sau au făcut una cu pământul orașele și satele, reclădite după năvălirea Hunilor și apărute, cu chiu cu vai, în cursul secolului al VI-lea de diferitele năvăliri slave și avare. Tocmai fiindcă le-au mai găsit mult- puțin întregi la venirea lor în Peninsula Balcanică, Slavii au păstrat multor orașe din Sudul Dunării, după ce s'au așezat ei în sau lângă ruinele lor, numele antic pe care l-au învățat dela populația romanică robită din împrejurimi. Astfel *Naissus*, *Scupi*, *Bodonia*, *Rattaria*, *Ulpiana* sunt la baza numelor de astăzi, sârbești sau bulgărești, ale localităților: *Niș*, *Skoplie*, *Vidin*, *Arciar*, *Liplian*.

La Nord de Dunăre, în Dacia, orașele și satele dispăruseră cu un secol și mai mult înaintea venirii Slavilor. Aici n'au mai putut învăța dela Dacoromani decât numele râurilor importante: *Marisius*, *Tibiscus*, *Alutus*, *Grișia*, *Ampeiu* -, poate și *Samus*, trăiesc până astăzi subt formele *Mureș*, *Timiș*, *Olt*, *Criș*, *Ampoi*, *Someș*.¹³⁾ Variatele grafii antice *Marisius*, *Marisia*, *Μάρης*, *Μάρισος*, *Tibisia*, *Tibissus*, *Tiuisco*, *Τιβισκος*, *Τιβισις*, *Grisia*, *Grissia*, *Gresia*, *Κρίσος*, *Ἀλούτας*, *Alutus*, *Alittus*, *Alutas* nu redau formele populare antice din care s'au des-

voltat formele populare moderne, întocmai cum formele *Danuvius*, *Danuios*, *Danuvios*, *Δανούϊος*, *Δανούβιος*, *Δούναβις*, etc. nu sunt niciuna prototipul formei *Dunăre*.

Intr'adevăr toponimicele de origine barbară Grecii și Romanii le-au reprodus în scris de cele mai multe ori stălcindu-le.¹⁴⁾ De aceea trebuie urmat principiul metodologic după care, dacă e vorba de nume neromane (dacice, tracice), se va pleca dela forma populară actuală în-trebuințând diferitele forme găsite la scriitorii antici numai ca puncte de reazim.¹⁵⁾ În felul acesta s'a făcut cu numele de *Dunăre*; la fel credem că se poate proceda și cu *Criș*, *Timiș*, *Ampoiu*, *Mureș*, *Argeș*, *Olt* și *Someș*.

Precum, pentru a-l explica pe *Dunăre*, a fost presupusă o formă *Dunaris, *Donaris,¹⁶⁾ tot așa e ușor de admis că au existat forme ca *Crīsius, *Timīsius care au devenit, după legile fonetice ale limbii române, *Criș*,¹⁷⁾ *Timiș*.¹⁸⁾ La fel *Ampeius* a dat întâi *Împeiu,¹⁹⁾ cu schimbul sufixului -*ieu* în -*oiu*: *Împoiu (*Ampoița* se pronunță de fapt *Împoița*; cf. *Trâmpoiele* = *între Împoiele*), pe urmă *Ampoiu* (în limba veche: *mă duc a -Împoiu* — ca *mă duc a munte* —, *mă duc a -'mpoiu*, *mă duc Ampoiu*; astăzi: *mă duc la Ampoiu*). Chiar și forma *Mureș* poate fi explicată printr'un antic *Morīsius)²⁰⁾ care trebuia să dea românește *Murēș. Deplasarea accentului pe întâia silabă, *Mūreș*, s'a făcut mai târziu după analogia cuvintelor terminate cu sufixul neaccentuat -*eș*: *oăcheș*, *lêneș*, *trúpeș*, *gáleș*, *múreș* (*oi murășe* „pătate cu negru“). La fel s'a deplasat accentul și în *Argeș* care trebuie să fi fost *Argēș, dintr'un antic *Argesius sau *Argisius*.²¹⁾

Pentru *Olt* putem presupune existența unui antic *Olutus.²²⁾ Dintr'un *Alutus*, Slavii trebuia să facă un *Alŭrŭ, căci, în împrumuturile făcute din graiurile romanice în întâile secole ale așezării lor în Sud-Estul Europei, Slavii l-au tratat pe *a* accentuat ca *a*, iar pe *a* neaccentuat ca *o*, indiferent dacă în latina clasică erau lungi sau scurte: lat. *paganus* a dat în Slavă *poganŭ*, *altare* > *olŭtarŭ*.²³⁾ În *Alutus* accentul putea fi numai pe *a* inițial, altfel *u* din silaba a doua nu s'ar fi sincopat.

În ce privește pe *Someș*, se crede că prototipul i s'a găsit în forma *Samus* dintr'o inscripție din Dacia.²⁴⁾ Și aici se pare însă că avem de a face cu sufixul tracic -*esiu-*, -*isiu-*,²⁵⁾ ca în *Timisiu-*, *Morisiu-*, *Argesiu-*. Putem deci pleca dela un **Somīsiu-* care ar fi dat românește *Sumēș, iar cu deplasarea accentului ca în *Mūreș*, *Argeș*, chiar *Timiș* (râu în jud. Brașov), *Súmeș. Forma cu *o*, *Sómeș*, se datorește poate unei influențe slave. Prin etimologie populară, Slavii l-au înțeles pe *Sumeș ca derivând dela apelativul *somŭ* „pește

somn" și au făcut din el *Someș*, formă împrumutată apoi de Români și de Unguri: *Szamos*.²⁶⁾

Am văzut că, pentru a explica formele *Mureș*, *Olt*, *Someș*, am presupus existența unor forme antice având o acolo unde formele atestate au a: **Morisius-Marisius*, *Olutus-Alutus, *Somisius-Samus. Alternarea aceasta a lui o cu a se întâlnește și în grafia unor toponimice dacoromane: *Potaissa-Patavissa*, *Porolissum-Civitas Paralisen-sium*. Se pare chiar că teritoriul lingvistic trac se împărțea în arii dialectale după cum un o indo-european era pronunțat o sau a.²⁷⁾ Dacia aparținea deci ariei lui o: *Potaissa*, *Porolissum*, **Morisiu-*, **Somisiu-*, **Olutu-*. Argeșul însuși se pare că avea și o variantă cu o, dacă forma dată de Herodot se referă la acest râu: Ὀρθησοβός. De asemenea varianta cu a a lui *Alutus* s'a păstrat până foarte târziu, căci în documentele ungurești din sec. XIII se întrebuintă forma *Alt*.²⁸⁾

Terminațiunea -ș a lui *Criș*, *Timiș*, *Mureș*, *Argeș*, *Someș*, s'a părut greu de explicat cu ajutorul foneticei istorice a limbii române chiar unor linguiști români excelenți mânăitori ai legilor fonetice. De obicei au presupus că acest -ș, sau ceva asemănător, a existat în limba traco-dacă și deci României, moștenind formele cu -ș dela Daci, le-au păstrat așa până astăzi.²⁹⁾ Sulixul *-isium*, *-esium* din toponimicele *Brindisium* (Italia de Sud) și *Tauresium* (Macedonia) a fost identificat cu terminațiunea locativului plural care la Albanezi are forma -ș.³⁰⁾

Dacă forma traco-dacică avea un -ș în acest sufix sau terminațiune, atunci populația romanizată, care — judecând după limba română de astăzi — vorbea o limbă latină populară absolut corectă, identică cu latina populară care se vorbea în Italia, Gallia sau Spania, nu putea pronunța pe acest -ș, deoarece nu-l avea în propriul graiu. Cum se întâmplă totdeauna când se împrumută dintr'o limbă într'alta cuvinte având câte un sunet inexistent în limba împrumutătoare, sunetul străin e înlocuit cu cel mai apropiat sunet sau grup de sunete din limba proprie. Un *-eșu-* barbar va fi fost redat deci în latină prin *-esiu-*. La rândul lui, acest *-esiu-* va deveni în limba română *-eș*, ca de ex. în latinescul popular *ceresius* devenit românescul *cireș*; la fel *caseus*, *casius — *caș*, *roseus*, *rosius — *roș*, *roșu*.³¹⁾

Vedem deci că nu e nevoie să urmăim pe cei mai mulți dintre cercetători care, constatând că numele râurilor transilvănene, așa cum ne-au fost transmise de scriitorii antici, nu pot fi considerate ca prototipurile normale — din punctul de vedere al foneticei istorice românești — ale numelor românești de astăzi, au presupus că numele antice au fost transmise Românilor prin intermediul Slavilor³²⁾ sau chiar al Ungurilor.³³⁾

De altfel formele slave de astăzi ale acestor nume de râuri, adică numele sârbești, bulgărești sau rusești, sunt cu siguranță împrumutate sau dela Români sau dela Unguri. Cum au fost formele exacte pronunțate de Slavii din Dacia înainte de dispariția lor de pe văile Oltului, Mureșului, Crișurilor, Someșului, Ampoiului, Timișului, Argeșului nu putem ști. E probabil că aceste forme aveau la bază fonetismul dacoroman din sec. VI—VII.

Păstrarea până astăzi a numelor antice ale principalelor râuri din Transilvania dovedește că pe teritoriul ei n'a fost niciodată un hiat etnic. Istoricul Jung a găsit semnificativ faptul că în Grecia nu s'au păstrat numele antice ale râurilor, pe când în Transilvania da. E o dovadă aceasta că în Transilvania avem de a face cu un „teren mai conservativ“, ca de obicei în regiunile muntoase.⁸⁴⁾

În ce privește numele de orașe, de localități, ar fi fost imposibil să se păstreze. În condițiile în care au trăit Dacoromanii — de altfel și Romanicii dela Sud de Dunăre după anul 600 — le-ar fi fost cu neputință să locuiască în așezări permanente. „Dispărând vechile sate și orașe, dispărea în același timp și amintirea acestor așezări, adică numele lor“.⁸⁵⁾ Slavii, când au cucerit Transilvania, unde a existat odinioară o cetate sau un oraș roman, au găsit numai ruine pe care le-au numit cu un termen slav: *gradište* (cuvânt împrumutat apoi de Români dela Slavi). Pe aceste ruine sau lângă ele, au clădit cetăți de ale lor pe care le-au botezat cu nume slave. În locul vechiului *Apulum*, a apărut *Bălgradul*, amintit întâia dată cu acest nume într'un document dela anul 1097;⁸⁶⁾ în locul vechiului *Ampeium*, au întemeiat *Zlatna*, nume atestat mai întâi la anul 1262.⁸⁷⁾

O mulțime de râuri mai mici, din văile unde s'au așezat, Slavii le-au numit cu nume slave: *Cerna* „neagra“ în jud. Hunedoara, Satu-Mare și Severin, *Cernavoda* „apa neagră“ de lângă Săcel (jud. Sibiu), *Belareca* „râul alb“ în jud. Severin, *Bistra* „repedea“ în jud. Sibiu, Bihor, Turda, Severin, *Bistrița*, (diminutiv dela *Bistra*) în jud. Năsăud, Severin, *Zlaști* „purător de aur“ părau afluent al Cernei în județul Hunedoara, *Dezna* „cea din dreapta“ afluent de dreapta al Crișului Alb în jud. Arad, *Târnavă* „spinoasa“ în jud. Târnavă-Mare, Târnavă-Mică, Hunedoara, *Târnavița* (diminutiv dela *Târnavă*) în jud. Arad, *Târnavă* „spinoasa“ în jud. Arad, Severin, *Dobra* „cea bună“ în jud. Hunedoara, *Sibii* (forma mai veche *Sibinlău*) „râul cu sângeri“, *Bârzava* „râul repede“ în jud. Arad, Caraș, *Crasna*, „frumoasa“ în județul Sălaj, Maramureș, *Lăpuș* „brustur“ în jud. Satu-Mare și Turda, *Tur* „taur, bour“ în jud. Turda și Satu-Mare, *Mâtnic* „părâul tulbure“ în jud. Severin, *Mâtnicel* (diminutiv dela Mâtnic) în jud. Severin, *Lozna*

„râul cu sălcii“ în jud. Severin, *Clopotiva* „apa sunătoare“ în jud. Hunedoara, etc., etc.

E de observat că multe din râurile cu nume slav, la munte au numai nume românesc: *Bistrița* — *Repedea* (Năsăud,³⁸) *Sebeș* mai vechiu *Bistra* (astăzi numele afluentului principal din munții Sebeșului al acestui râu) — *Frumoasa*,³⁹) *Dobra* — *Riul mare*,⁴⁰) *Țibin* (forma săsească), *Cibin* (forma ungurească), *Râul Sibiului* — *Râul mare* (numit așa de locuitorii din satul *Gura-Râului*, nume de sat care însuși arată că râul s'a numit simplu *Râu*, căci altfel i s'ar fi zis *Gura-Sibiului* sau *Țibinului*, ca de ex. *Gura-Honțului*, *Gura-Sadului*, *Gura-Humorului*, etc.). Alte râuri dela munte au nume românesc: *Roșia* (Bihor, Satu-Mare, Alba), *Recea* (Bihor), *Râul alb* (Turda, Hunedoara, Severin), *Râul lung* (Severin), *Râul mare* (Hunedoara, Severin, Făgăraș), *Repedea* (Maramureș), *Vălărița* (Hunedoara), *Râu Bărbat* (Hunedoara), *Râu* (Satu-Mare), *Valea vărtecului*, *pietrosului*, *albă*, *rea*, *vânătorului*, *mare*, *cireșelului*, *cerbului*, *lungă*, *porcului*, *teiului*, *lupului*, *Fundătara*, *Părăul gros*, *sărat*, *paltinului*, *coastelor*, *Râușor*, *Secătura*, etc. etc.

E de neînțeles cum s'a putut afirma că Românii n'au numit nici cursurile de apă mai puțin importante dela munte, ceea ce ar fi o dovadă că și la munte sunt ultimii veniți.⁴¹) Pentru a ne convinge de contrarul, e destul să aruncăm o privire fugară asupra unei hărți mai amănunțite a Transilvaniei.

În orice caz însă, numele slave de râuri și de păraie arată că Slavii n'au rămas numai în depresiunile mai largi, ci au pătruns adânc în văile mai mici ale munților. De data aceasta Dacoromanii erau serios primejduiți să fie desnaționalizați. Înainte de venirea în masă, ca popor cuceritor, a Slavilor în Transilvania, Dacoromanii asimilasera resturile de Goți și Gepizi. Asimilarea va fi mers ușor. Fragmentele acestea de populații germanice erau de câțva timp în contact cu lumea greco-romană. Se știe că în parte erau creștini. Elementele creștinismului le vor fi primit deodată cu limba Dacoromanilor cu care conviețuiau.⁴²)

Cu Slavii lucrurile stăteau altfel. Ei au venit în mase mari de agricultori, păstori și războinici. Înainte de așezarea lor în Dacia, nu avuseseră niciun contact cu civilizația creștină greco-romană. De aceea romanizarea lor a mers foarte încet. Mult timp cele două elemente, cel romanic și cel slav, s'au cumpănit. Biruința elementului romanic la Nord de Dunăre se datorește probabil faptului că nici Slavii n'au creat nicio organizație de Stat asemănătoare aceloră din dreapta Dunării, deci limba slavă nu s'a bucurat în Dacia de prestigiul pe

care i l-a dat statul și mai cu seamă biserica — începând cu a doua jumătate a sec. IX — în Peninsula Balcanică.

Totuși, nici la Nord de Dunăre limba slavă n'a fost lipsită de prestigiu, fiind limba cuceritorilor.⁴³⁾ *Voievozii* și *cneji* slavi au fost imitați în graiu și în obiceiuri de populația supusă romanică. Instituțiile desemnate prin cele două cuvinte amintite au fost împrumutate de romanici și apoi și de Unguri. Voivodatele din Transilvania, Muntenia și Moldova sunt continuarea voivodatelor slave. Pe lângă multe elemente de organizație de stat și militară, strămoșii Românilor — începând să coboare încetul cu încetul dela munte în văi — au împrumutat dela Slavi o sumedenie de termeni de agricultură: *plug*, *brazdă*, *răzor*, *stog*, *claie*, *pleavă*, *otavă*, *coasă*, *a cosi*, *a plivi*, *ovăs*, *snop*, *căpiță*, *jitar*, *livadă*, *pîrlog*, *ogor*, *a ogori*, *țelină*, *pogon*, *a prăși*, etc.⁴⁴⁾

Mulțimea elementelor slave privitoare la agricultură în daco-română dovedesc că Românii din Transilvania, la început mai cu seamă păstori, au învățat agricultura mai intensivă dela Slavi și anume înaintea venirii Ungurilor. Dacă ar fi adevărat că Românii au venit în Transilvania ca păstori nomazi abia în sec. XIII și că au început să devină agricultori abia în sec. XIV, ba chiar al XV,⁴⁵⁾ atunci Românii din Transilvania, în locul considerabilei terminologii agricole slave, ar trebui să aibă o terminologie agricolă ungurească.

Influența slavă e tot așa de puternică și în alte direcții.

Să amintim numai că strămoșii Românilor au împrumutat dela Slavi și moda de a da nume copiilor. Într'o vreme aproape toate numele de persoane românești erau de origine slavă: ⁴⁶⁾ *Radu*, *Mircea*, *Dragomir*, *Vlad*, *Oprea*, *Stan*, *Dragoș*, *Minea*, *Pârvu*, *Tihomir*, *Bogdan*, *Stoian*, *Dragotă*, *Balotă*, *Dan*, *Nedelcu*, *Vlaicu*, *Bratu*, *Neagu*, *Neacșu*, *Dragotin*, *Dragșin*, *Stanca*, *Neaga*, *Nedelca*, *Bogoslava*, etc. etc. Și la noi s'a întâmplat deci același lucru ca la Romanicii din occident, unde — de ex. în Gallia — într'o vreme aproape totalitatea numelor de persoană erau împrumutate dela cuceritori, acolo — firește — germanici.⁴⁷⁾

Nu știm când a început, prin coborirea treptată a elementului romanic dela munte, reromanizarea Daciei. Din analogia condițiilor în care au fost slavizate, de elemente slave înrudite, Dacia și Grecia, putem deduce că, precum în Grecia elementul grecesc, păstrat mai ales în orașele de pe coasta răsăriteană, începe să câștige teren în interiorul țării prin sec. VIII,⁴⁸⁾ la fel și la noi cam tot atunci începe să slăbească elementul slav.⁴⁹⁾ Mai întâi s'au asimilat Slavii așezați mai la munte. Pe urmă, cu încetul, Românii apar tot mai numeroși și în văi.

amestecați cu Slavi, în așezări purtând nume slave. La venirea Ungurilor, elementul slav era încă destul de important, pentru ca Ungurii să le învețe limba, ca să poată traduce unele toponimice: *Belgrad* (Alba-Iulia) — *Fehérvár*, *Târnava*—*Küküllő*, *Bistra* (numele afluentului principal din jud. Sibiu al Sebeșului, cândva cu siguranță numele întregului curs al râului) — *Sebes*, *Zlaști* (părau și sat în jud. Hunedoara) — *Aranyos* (rom. *Arăneș*: sat pe păraul *Zlaști*), *Cernavoda* (părau în jud. Sibiu) — *Feketeügy*, etc.

Păstrarea toponimicelor slave ca *Bălgrad*, *Târnava*, *Bistra*, *Zlaști*, etc. e o dovadă peremptorie că Românii au conviețuit cu Slavii pe teritoriul Transilvaniei înainte de venirea Ungurilor.⁵⁰⁾ E ciudat că, pe de o parte, se afirmă că încă din sec. XI Transilvania e aproape în întregime locuită numai de Unguri, Slavii păstrându-se numai în fășii înguste neînsemnate la poalele munților,⁵¹⁾ pe de altă parte, se susține că Românii au venit abia în sec. XIII în Transilvania, deci după ce resturile de Slavi vor fi fost — în cursul a două secole — complet desnaționalizați. Cum se face atunci că Românii mai au nume slave pentru localități și râuri care fuseseră răsbotezate de Unguri? Să nu uităm că Ungurii, în calitatea de cuceritori și stăpâni, mai târziu de domni feudali și slujbași ai statului ungar medieval, s'au bucurat de prestigiu foarte mare pe care n'au putut să-l aibă resturile de Slavi care vor fi putut să se mențină în cine știe ce parte izolată a țării. E sigur că Românii ar fi luat toponimicele dela Unguri, și nu dela Slavi, chiar dacă ar fi venit în sec. XI, cum au făcut cu sute și sute de toponimice de origine ungurească din Transilvania.

Studiul toponimicelor slave din Transilvania ne poate da prețioase indicații cronologice și prin aspectul lor fonetic. Astfel s'a dovedit cu ajutorul unor toponimice ungurești de origine slavă că a existat o conviețuire slavo-maghiară încă în sec. XI, în anumite regiuni. Se știe că un cuvânt slav ca *dombŭ* „stejar” și-a pierdut de prin sec. X—XI elementul nazal în limbile învecinate cu limba maghiară: în sârbo-croată, slovacă, ruteană *dub*, în slovenă *dob*, în bulgară *dăb*. Dacă Ungurii numesc un sat, de ex. în comitatul Sătmar, *Dombó* (din slavul *Dombovo* „stejeriș”), înseamnă că au luat acest nume dela Slavi cel mai târziu în sec. XI, căci, începând cu sec. XII, Slavii îl pronunțau fără element nazal. • În cazul că Ungurii ar fi venit în sec. XII în această regiune, numele unguresc al satului ar fi fost *Dobó.⁵²⁾

Dacă lucrul acesta este adevărat când avem a face cu toponimice ungurești de origine slavă, atunci trebuie să fie adevărat și când avem de a face cu toponimice românești care păstrează elementul nazal slav. De fapt se găsesc câteva toponimice de acest fel, de ex.: *Glâm-*

boaca, sat în jud. Sibiu, din slavul *glomboka* „adâncă” (la început numele văii); *Glâmboca* (scris și *Glimboca*), sat în jud. Severin (și aici întâi s'a numit valea „valea adâncă”, pe urmă satul întemeiat pe vale); *Glâmboceni*, părau în jud. Hunedoara⁵³); *Luncavița* (Severin), dela slavul *lonkava* „cotită, cu cotituri”; *Lindina* (scrisă, greșit, de obicei *Lingina*), sat în jud. Hunedoara, dela slavul *lendina* „pământ nelucrat, țelină”; *Indol* (Turda), dela slavul *Iondoľu* „vale”; *Gâmbuț* (Alba), dela slavul *gombovľŝŝ* „loc cu bureți.” Am mai putea înșira cu zecile toponimice ca *Dumbrava*, *Dumbrăveni*, *Dumbrăvița*, *Lunca*, *Luncani*, *Lunșoara*, *Luncoiu*, *Grind*, *Halânga*,⁵⁴) *Mândra*, etc., dar acestea din urmă au fost probabil date de Români cu ajutorul apelativelor de origine slavă existente în limba română: *dumbravă*, *dumbrăviță*, *luncă*, *grind*, *halângă* „tufăriș”, *mândră*, etc. Cele dintâi însă (*Glâmboaca*, *Lindina*, *Indol*, etc.) care n'au apelative corespunzătoare în limba română, au fost date — nu încapă nicio îndoială — de Slavi, iar Românii le-au luat dela Slavi într'o epocă îndepărtată, înainte de dispariția elementului nazal din vocalele care au dat românește *im*, *în*, *un*, *in*, deci înainte de sec. XII.

Studiul toponimicelor românești de origine slavă din Transilvania ne dă și alte indicații istorice. Cercetătorii s'au întrebat cărui grup dialectal slav a aparținut graiul Slavilor din Dacia. Cu toate că răspunsul e ușor de dat, totuși unii cercetători pretind că din materialul toponimic disponibil se poate ști numai că graiul slav din Transilvania era un grai slav meridional, probabil cu caractere bulgărești, dar niciun toponimic nu prezintă trăsături indubitabil bulgărești.⁵⁵) E adevărat că acești cercetători au vrut să-și bazeze concluziile pe studiul toponimicelor ungurești. Tot dânsii însă recunosc că schimbările fonetice considerabile pe care le-a suferit limba maghiară din sec. X până azi au șters trăsăturile dialectale caracteristice toponimicelor slave din Ungaria devenite ungurești.⁵⁶) De ce n'au cercetat atunci toponimicele românești de origine slavă? Limba română a suferit puține schimbări fonetice din sec. X până azi, ceea ce se dovedește prin fonetismul atât de apropiat al aromânei de cel al dacoromânei. Aromâna s'a despărțit de dacoromână prin sec. IX, X, când strămoșii Aromânilor s'au mutat spre Sud, în Pind, Tesalia și Epir, din partea sud-estică a teritoriului de formație al limbii și poporului român arătat mai sus la p. 865.

Iată particularitățile dialectale slave pe care le prezintă toponimicele românești de origine slavă din Transilvania și Banat:

1. În locul grupurilor protoslave *or*, *ol*, *er*, toponimicele slave din Transilvania au *ra*, *la*, *rea*, ca limbile slave de Sud, de ex. protoslav.

gordŭ „cetate” — *Bălgrad, Moigrad*, protoslav. *goldŭna* „flămânda” — *Gladna* (Severin), protoslav. *berza* „mesteacăn” — *Breaza* (Făgăraș), *Brezova* (Hunedoara, Severin).

2. În locul lui *r* silabic și al lui *l* silabic, toponimicele slave dela noi au *âr, âl*, ceea ce ne amintește fonetismul bulgar *ăr, âl*, de ex. protoslav *brza* (în paleoslavă scris *brŭza*) „repedea” — *Bârza* (Severin), bulgar. *bărza*; protoslav. *vlkŭ* (în paleoslavă scris *vlŭkŭ*) „lup” — *Vâlcan* (scris greșit *Vulcan*).

3. În locul lui *y* protoslav, se întâlnește *i*, ca în limbile slave de Sud, de ex. protoslav. *rybiŭa* „peștișor” — *Ribiŭa* (Hunedoara); protoslav. *bystra* „repedea” — *Bistra* (Turda, Severin, Alba, Bihor, etc.).

4. Protoslavul *-ŝce-* e redat prin *-ște-* ca în limbile slave de Sud, de ex. protoslav *pocivaliŝce* „zăcătoarea vitelor” — *Pocioveliște* (Bihor).

5. Vocala nazală protoslavă pe care o notăm aici *on*, e redată prin *în*, care ne amintește reflexul bulgăresc modern *ă* al lui *on* protoslav și care într'o epocă mai veche a istoriei limbii bulgare a fost *ăn*, de ex. protoslav. *glomboka* „adâncă” — *Glâmboaca*. Acest *în* devine *in*, dacă înaintea lui se află semivocala *i*, de ex. protoslav. *iondoŭŭ* „vale” — întâi *iindol*, apoi *Indol* (ca lat. *filianus* — întâi *fiin*, apoi *fiin, fin*).

În *Luncaviŭa* (Sudul județului Severin), reflexul lui *on* ne amintește forma modernă sârbească *Lukaviŭa*, cu *u* în loc de *on*. Într'o epocă mai veche acest *u* a fost *un*.

În Nordul județului Severin avem nume de sate și de râuri *Mâtnic, Mâtnicel*, care nu mai prezintă elementul nazal caracteristic toponimicelor slave din Transilvania. Aici în loc de protoslavul *monŭnikŭ* „cel turbure”, avem o formă care amintește toponimicul bulgar modern *Mătniŭa*, cu *ă* în loc de *on*. Slavii din Nordul județului Severin au fost deci românizați după dispariția nazalității slave. De fapt aici par a se fi menținut Slavi până în sec. XIV.

6. Grupurile protoslave *t* urmat de semivocala *i* și *ht* urmat de *i*, sunt redată în toponimicele slave din Transilvania prin *șt*, reflex care — dintre toate limbile slave — se găsește numai în bulgară, de ex. protoslav. *zlat-iŭ* „de aur” — *Zlaști*, protoslav. *pekŭl* „cuptor, peșteră” — *Peșteș* (Bihor, Someș), *Peștiș* (Hunedoara),⁶⁷⁾ *Peșteana* (Hunedoara), *Peșteniŭa* (Hunedoara).⁶⁸⁾

7. Reflexul vocalei slave căreia îi corespunde în alfabetul slavon litera numită *iat*, este *ea* în toponimicele românești de origine slavă din Transilvania. Și această particularitate ne amintește graiurile bulgărești, anume pe cele orientale. De ex. protoslav. *berza* „mesteacăn” — *Breaza, Brezova*.

8. Vocalele numite *ierul mare* și *ierul mic*, notate cu literele latine *ŭ* și *ĭ* sunt rediate, când n'au dispărut, prin *ă*, *o* și *e*, tot ca în graiurile bulgărești, de ex. protoslav. *bŭžna* „cu soc” — *Bozna* (Sălaj), protoslav. *mŭhŭ* „mușchiu în pădure” — *Măhaciu* (Turda), protoslav. *pravŭ* „drept”, *pravŭŭ* — *Praveș* (două dealuri în jud. Hunedoara).⁶⁹⁾

Înșirarea ar mai putea continua. În rezumat, caracteristicile fonetice ale toponimicelor românești de origine slavă din Transilvania sunt identice cu acelea pe care le prezintă și celelalte elemente slave ale limbii române.

Iată câțiva termeni de origine slavă foarte obișnuiți în limba română și care prezintă absolut aceleași caracteristici fonetice :

1. Slav. *gordina — *grădină*, *moldița — *mlădiță*, *terba — *treabă*, etc., etc.

2. Slav. *vrhŭ — *vârf*, *stlpŭ — *stâlp*, etc., etc.

3. Slav. *byvolŭ — *bivol*, etc.

4. Slav. *klešci — *clește*, etc.

5. Slav. *osonditi — *osândi*, *lonka — *luncă*, *gonsĭka — *gâscă*, dialectal *gânscă*, *paionkŭ — *paing*, etc.

6. Slav. *matieha — *maștehă*, *mașteră*, *pektera — *peșteră*, etc. etc.

7. Slav. *děľŭ — *deal*, etc.

8. Slav. *bŭzŭ — *boz*, *vŭzduhŭ — *văzduh*, *koťŭŭ — *coteș*, etc. etc.⁶⁹⁾

Prin urmare Românii au împrumutat mulțimea mare de elemente slave pe același teritoriu unde au împrumutat și toponimicele slave. Dacă elementele slave ale limbii române prezintă caractere slave meridionale și în special bulgare, pentru aceasta nu e nevoie să presupunem că Românii le-au adus din Balcani, și anume din Bulgaria. Graiul vorbit de Dacoslavi era un graiu slav de Sud, înrudit de aproape cu graiurile bulgărești, după cum arată mai cu seamă particularitățile amintite sub 5, 6, 7 și 8.

Dacoslavi aparțineau deci valului de Slavi — ei înșiși se numeau pe ei Sloveni — care s'a revărsat în sec. VI și VII peste Dacia Traiană, Moesia, Dacia Aureliană, Dardania, Macedonia, Epir, Tracia, Tesalia și toată Grecia până în Pelopones. Teritoriul de formație a poporului român, adică Dacia Traiană, Dacia Aureliană (cu Dacia Mediteraneană și Dardania), Moesia Superior și fășia romanizată din Moesia Inferior, a fost cotropit de seminții de Sloveni foarte aproape înrudite între ele. Incepând cu anul 600, din Nordul Transilvaniei până în regiunea orașului Scupi (azi Skoplie), era o mare slavă, sub care se mențineau, mai cu seamă în regiunile muntoase, blocuri din vechia populație romanică. Dunărea nu mai era de acum graniță. (De altfel

nici înaintea anului 600 nu împiedeca legăturile dintre Romanicii de pe cele două maluri). E probabil că sub presiunea înaintării Bulgarilor spre Vestul Peninsulei Balcanice în sec. VIII și IX (la anul 809 ocupă hanul Crum orașul Serdica-Sofia), valuri de populație romanică de prin Dacia Mediterranea și Dardania s'au deplasat și spre Nord, nu numai spre Vest și spre Sud, întărind blocul romanic dela Nord de Dunăre⁶¹) și înmulțind, în dialectul dacoromân, numărul elementelor albaneze. Unele elemente albaneze s'au putut propaga și mai înainte din Dardania, din regiunea orașelor Scupi și Naissus (*Niș* prezintă fonetism albanez⁶²) peste tot teritoriul străromân, până în Nordul Transilvaniei.

Blocul enorm al „Slovenilor” a fost mai vulnerabil în cele două extremități dela Nord și dela Sud, în Dacia și în Grecia, pe când în centru s'a menținut neștirbit până astăzi, slavizând pe romanicii dela Sud de Dunăre. În Grecia, regiunile sudice au fost complet regrecizate încă din sec. VIII.⁶³) În Dacia reromânizarea s'a întâmplat mai târziu. Și aici desnaționalizarea „Slovenilor”, numiți de Români *Șchei* (dela *Sclavus* „Slav”), nu s'a făcut în toate regiunile în același timp. Am arătat mai sus că, în Nordul județului Severin, toponimicele *Mâtnic*, *Mâtnicel*, arată o românizare mai recentă a Slavilor.

Particularități fonetice ale toponimicelor slave din Transilvania nu ne permit să presupunem românizarea Șcheilor înainte de sec. X. Se știe că vocalele slave numite *ieruri neintense* au dispărut din limbile slave prin sec. X. Toponimicul slav *Lovŋnikŭ (*lovŭ* „vânătoare”), cu două ieruri neintense (ĩ și ŷ), s'a pronunțat, începând cu sec. X, *Lovnik — rom. *Lovnic* (jud. Făgăraș). Prin urmare, în sec. X și după sec. X au mai rămas Șchei în regiunea Lovnicului pentru ca Românii să-i fi auzit pronunțând toponimicul fără ieruri.

Totuși Slavii nu s'au putut menține mult timp după sec. X în Transilvania. Documentele cele mai vechi ungurești nu amintesc de vreo populație slavă în Transilvania în sec. XI, XII, XIII. E adevărat că anonimul notar al regelui Bela, care a trăit în sec. XII, spune că la venirea Ungurilor erau în Transilvania Români și Slavi, „Blasii et Sclavi”. Dacă e adevărat că anonimul a proiectat în trecut situația etnografică din epoca în care trăia, atunci putem admite că în sec. XII mai erau în Transilvania Slavi amestecați cu Români. E însă tot așa de posibil, ca anonimul să știe despre existența Slavilor din Transilvania numai din tradiția istorică, fără ca pe vremea lui să mai fie Slavi.

În cazul acesta din urmă istoricii moderni proiectează o situație etnografică mai veche, din sec. X sau XI, asupra unei epoci mai recente (sec. XII).

Că în sec. XII nu mai erau Slavi în Transilvania se dovedește și prin faptul că Sașii, veniți în cursul acestui veac, n'au niciun element slav primit direct dela Slavi, ci numai prin intermediul Românilor sau Ungurilor.⁶⁴⁾

Prin urmare, pe „Șcheii” aceștia veniți în Dacia în sec. VI—VII și romanizați în cursul sec. VIII—XI, îi continuă populația românească din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureșul de astăzi, întocmai cum continuă, pe dacoromani și pe toate celelalte neamuri care s'au abătut peste pământul Daciei, începând cu Cimerienii, Sciții și Celtii.

Continuitatea aceasta din urmă, adică autohtonía elementului românesc din Transilvania, explică de ce acest element a putut rezista puternicului val slav care l-a cotoplit. După cum a spus-o Jung, populația românească din Transilvania, fiind „enhorică”, crescută din pământul acestei țări, e obișnuită din timpuri străvechi cu condițiile de traiu și cu clima acestor plaiuri.⁶⁵⁾ Orice norod străin venit aici de aiurea, oricât de numeros și de puternic ar fi, în cursul veacurilor se va vedea încetul cu încetul întrecut și la urmă înghițit de neamul băștinaș.

E. PETROVICI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ Lubor Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, tome I: L'histoire, tome II: La civilisation. Paris 1923—1926. Vol. I, p. 21—22.

²⁾ St. Romanski, *Slavjani na Dunava* (Slavii la Dunăre) în *Bългарski Pregled* I—1929, fasc. 1, p. 99.

³⁾ Grigore Nandriș, *The earliest contacts between Slavs and Roumanians*, extras din *Slavonic Review*, XVIII—1939, Nr. 52, p. 3.

⁴⁾ Nandriș, *ibid.*, p. 4; C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*, p. 12 și u.

⁵⁾ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București 1938, p. 91. (Extras din „La Transylvanie”).

⁶⁾ C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*. Câteva observații și precizări de ordin istorico-arheologic. Cluj 1940. Extras din „Anuarul Institutului de Studii Clasice”, Cluj, vol. III (1936—1940), p. 67.

⁷⁾ K. Horedt, *Eine lateinische Inschrift des 4. Jahrhunderts aus Siebenbürgen*. Extras din „Anuarul Institutului de Studii Clasice” al Universității Regele Ferdinand I, Cluj-Sibiu, vol. IV. Sibiu 1941.

⁸⁾ C. Daicoviciu, *O senzațională descoperire arheologică în Transilvania*, în „*Transilvania*”, anul 72—1941, Nr. 8, p. 578.

⁹⁾ Dacus (C. Daicoviciu), *Autohtonía Românilor și istoriografia modernă germană*, în „*Transilvania*”, anul 73—1942, Nr. 2—3, p. 233.

¹⁰⁾ Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, p. 90.

¹¹⁾ *Archiv für slavische Philologie*, VII, p. 655.

¹²⁾ Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*, *op. cit.*, p. 71.

¹³⁾ V. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933, p. 496, 244, 536, 313, 490, 474.

- 14) Al. Philippide, *Originea Românilor*, I, p. 456, notă.
- 15) G. Pascu, *Etimologii românești*, Iași, 1910, p. 15; Iorgu Iordan, *Die rumänische Ortsnamenforschung in Zeitschrift für Ortsnamenforschung*, I, p. 66.
- 16) G. Pascu, *Etimologia fluviului Dunăre*, in *Viața Românească*, Iași, Sept., 1913, p. 303—305; Philippide, *Originea Românilor*, op. cit., I, p. 459—460.
- 17) Al. Philippide, *Originea Românilor*, op. cit., I, p. 457.
- 18) Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933, p. 244—250.
- 19) N. Drăganu in *Inchinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 136 și *Românii în v. IX—XIV*, op. cit., p. 489—494.
- 20) *Dacoromania*, VII, p. 344.
- 21) V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice*. Mem. Acad. Rom. Secț. ist. seria III, tom I, mem. 1, Buc. 1923, p. 12 sq.; S. Pușcariu, *Pe marginea cărților*, in *Dacoromania*, IV, p. 1368.
- 22) *Dacoromania* VII, p. 344.
- 23) V. St. Romanski, *Imenata na dva kraidunavski grada*, in *Sbornik v cest na prof. L. Miletici*, Sofia, 1933, p. 655.
- 24) Drăganu, *Românii în v. IX—XIV*, p. 474 sq.
- 25) P. Skok, *Brensisium und Verwandtes*, in *Zeitschr. f. Ortsnamenforschung*, I, p. 85; Pușcariu, *Pe marginea cărților*, in *Dacoromania*, IV, p. 1369.
- 26) Drăganu, *Românii în v. IX—XIV*, p. 475.
- 27) Norbert Jokl, *Thraker. B. Sprache*. Extras din „*Reallexikon der Vorgeschichte*“, Berlin, Bd. 13, Juni 1929, p. 284.
- 28) Drăganu, *Românii în v. IX—XIV*, p. 537.
- 29) Pușcariu, in *Dacoromania*, IV, p. 1369.
- 30) Skok, op. cit., p. 86.
- 31) Drăganu, *Românii în v. IX—XIV*, p. 246.
- 32) E. Moór, *Die slawischen Ortsnamen der Thaiszebene in Zeitschrift für Ortsnamenforschung*, VI, p. 130 sq.
- 33) Melich János, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, Budapest, 1925, p. 56.
- 34) J. Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern*, Innsbruck, 1887, p. 352.
- 35) Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn—Leipzig, 1914, p. 7.
- 36) Drăganu, *Românii în v. IX—XIV*, op. cit., p. 505.
- 37) Drăganu, *ibid.*, p. 494.
- 38) G. Kisch, *Zur Wortforschung: Erloschenes Slaventum in Siebenbürgen*, in *Korrespondenzblatt des vereins f. siebenb. Landeskunde*, XLVII, p. 3.
- 39) Kisch, *ibid.*
- 40) I. Popovici, *Rumänische Dialekte*, I, Halle a. d. S., 1905, p. 16.
- 41) I. Kniezsa, *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert*, Budapest, 1938, p. 125.
- 42) Daicoviciu, *O senzațională descoperire arheologică în Transilvania*, in „*Transilvania*“, anul 72, p. 578.
- 43) C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, ed. 2, București, 1935, p. 235 și u.
- 44) H. Dumke, *Die Terminologie des Ackerbaues im Dakorumänischen*, in *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, XIX—XX, p. 105.
- 45) *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest, 1941, p. XI și u.
- 46) S. Pușcariu, *Studii istororomâne*, II, p. 300; Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 36 și u.

- 47) A. Dauzat, *Les noms de personnes. Origine et évolution*. Paris, 1925, p. 36.
- 48) M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin, 1941, p. 25 și u., 17, 324 și u.
- 49) V. „Transilvania“, anul 73—1924, Nr. 2—3, p. 233.
- 50) Drăganu, *Românii în v. IX—XIV*, p. 501, 506.
- 51) Kniezsa, *op. cit.*, passim. V. și harta etnografică dela sfârșitul lucrării.
- 52) Kniezsa, *op. cit.*, p. 9—11.
- 53) O. Densusianu, *Graul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 64, 68.
- 54) Densusianu, *ibid*, p. 68.
- 55) Kniezsa, *op. cit.*, p. 86.
- 56) Kniezsa, *op. cit.*, p. 55.
- 57) I. Popovici, *op. cit.*, p. 13.
- 58) Selișcev, *Slavianskoe naselenie v Albanii*, Sofia, 1931, p. 211, 217, 277.
- 59) Densusianu, *op. cit.*, p. 65.
- 60) O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 269 și u. ; Al. Rosetii, *Istoria limbii române*, III, București, 1940, p. 44 și u.
- 61) „Transilvania“, anul 73, p. 233.
- 62) N. Jokl, *Albaner. Illyrer*. In „Reallexikon der Vorgeschichte“.
- 63) Vasmer, *l. c.*
- 64) G. Kisch, *op. cit.*, p. 2.
- 65) Jung, *op. cit.*, p. 360.

CRONICI

DOUĂ RAPORTE DE PREMIERE ACADEMICĂ

MARIA CANTEMIR de LUCIA BORȘ – CRUCILE DE PIATRĂ DE PE VALEA CARAȘULUI
de VIRGIL BIROU

Mă simt dator, luând condeiul ca să întemeiez dreptul la o răsplată academică a povestirii istorice „Marla Cantemir” de domnișoara Lucia Borș, să aduc la cunoștință mai întâi un episod, care face din această faptă de convingere personală o sarcină de conștiință. M'am întâmplat în August 1940 în casa lui Nicolae Iorga dela Văleni. Era de față și autoarea, care ținuse, poftită de profesor, o lecție la Universitatea lui populară. Îi citise cartea dintâi, despre Elena Cuza, și-i lauda, pe lângă documentarea bogată și cu multe lucruri inedite, înțelegerea de femeie pentru o altă femeie. Întâia Doamnă a Românilor își găsisse în sfârșit biografia, care s'o apropie de inimile noastre și s'o urce pe alt scaun, până unde valurile uitării nu mai ajung. Se simțea că lucrarea îi plăcuse. O avea prezentă. Se bucura auzind parcă în acea clipă pentru întâia oară că scriitoarea era profesoară de filosofie de mulți ani la școala domnească dela Azilul Elena Doamna, unde amintirea Elenei Cuza se păstrează vie și curată. Cartea leșise din acele ziduri ca o intrupare a marelui cititor, a cărei umbră pe nicăieri nu poate să întârzie cu mai multă iubire. Atunci Domnișoara Lucia Borș l-a întrebat pe Nicolae Iorga, ce părere are despre noua ei carte, în care credea că pusesse mai mult decât dincolo? N'o primise, deși îi fusese trimisă de câteva luni. Vrea neapărat s'o albă. Măreață și tainică, această fată a Domnitorului academician și care s'ar fi pierdut pentru noi în cețurile moscovite, fără scrisorile schimbate între ea și fratele Antioh, ambasador și întemeietor de literatură rusă la Londra și Paris. Crezuse că acele scrisori nu se găsesc în țară și afla acum cu mirare că autoarea le descoperise la Chișinău și le dăduse pentru întâia oară pe cele mai caracteristice, în românește. Avea să prezinte el însuși volumul în toamnă pentru un premiu academic. Acea toamnă n'avea să mai vie niciodată. Peste câțiva timp cutremurul fizic îl scotea pe Nicolae Iorga din Vălenii lui dragi și numai decât apoi, cutremurul social, din viață. Fiind singurul martor al acelei convorbiri, cea din urmă cu părintele sufletesc al multora dintre noi, m'a frământat mereu gândul să-i împlinesc în vreun fel dorința. Împrejurările au făcut să pot fi însărcinat cu acest raport de premiere. Mulțumirea mea astăzi este îndoită.

Domnișoara Lucia Borș are în scrisul său mai ales două însușiri, care o fac să stea foarte aproape de Bucura Dumbravă: o mare mîgăleală în căutarea sîrurilor despre subiect, din arhive, dela cel în viață, care pot să dea ceva, sau dela natura și mediul social unde eroli și-au dus viața. Scriitoarea a căutat la Constantinopol pînă în rămășițele Bogdan Seratulului și în biserica Sfînta Maria Muhlhotisa urmele Cantemireștilor și ale gospodăriei domnești, cu copiii care se ridicau și cu faptele lor mărunte. Compoziția se face o adevărată cronică, în care cititorul abia dacă mai bagă de seamă, ca la o restaurare lucrată cu grijă, părțile păstrate de părțile aduse. La aceasta vine cea de a doua însușire, care e o mare putere de reinviere. Cea dintîi însușire face pe istoric, iar cealaltă pe literat. Maria Cantemir stă înaintea noastră foarte asemănătoare cu ceea ce trebuie să fi fost adeva, dar plină de o lumină pe care omul de știință singur nu l-ar fi putut-o niciodată împrumuta. Se mișcă împrejurul ei curtea moldovenească, stă marele părinte, se apropie și se depărtează cel patru frați, fiecare cu altă fire și altă purtare, răzărare deodată Petru cel Mare, curge Volga și se deslușește Rusia în cea mai îndrăzneală dintre prefaceri, fără s'o acopere. Povestirea rămîne a Mariei Cantemir și oamenii vii și lucrurile neînsuflețite, oricît ar fi de puternice în sine, n'au nici altă ființă decît aceea pe care le-o dă atingerea cu făptura centrală. Ea ne urmărește tot timpul și nu celalalt. Era cea mai grea încercare pusă în fața scriitoarei, această ispită a marilor personalități și a marilor priveliști istorice, care puteau să-i spargă marginile cărții. Din ele, ca dintr'o ramă frumoasă, ne privește adînc Maria Cantemir. Cu acest studiu, care e o adevărată viață, ea iese aproape din anonimatul de pînă acum și sporește numărul domnițelor române, mai cunoscută astăzi decît multe din ele, care au lăsat un chip și ale căror trăsături le știm. O vedem cu mîntuile subțiri ținînd o carte în poală. Capul nu l-i deosebim, cu ochii așeri și poate n'are să îl deosebească nimeni niciodată. Portretul, care nu l-i plăcea și pe care l-a trimis lui Antioh la Paris, se va fi pierdut împreună cu atâtea din lucrurile lui scoase la mezat. Dimitrie Cantemir însuși ni se arată, cu ea alături, mai puțin singur și mai puțin rece decît ni l-au păstrat istoricii. Nu Casandra Cantacuzino are să-l însoțească de acum înainte ca figură de femele în viață, ci fata lui, Maria.

Altmînterî, Domnișoara Lucia Borș se desparte dela întîile pagini de Bucura Dumbravă. Aceasta va avea ceva de luptătoare în ea și căuta în eroli ei, halduci sau panduri, trăsăturile înrudite. De aceea acești eroli trebuiau să fie numai decît bărbați și nu femei, oamenii de faptă, purtătorii unui steag, făpturi mai mari decît cele obișnuite, și improspătîndu-se în natura lui Dumnezeu, când societatea încerca să-l aducă la nivelul ei. Autoarea noastră își alege, dimpotrivă, eroli numai dintre femei. Umanitatea lor îl ajunge, se adîncește în ea, îl descopere urzeala ascunsă. Descrierea nu e de cadru, ci de suflet. Limba e plină mai mult de flor decît de culoare. Totul merge spre analiză psihologică și nu spre frescă. Povestirea se face apropiată, ca de ființe foarte dragi. Ne mișcă și ne leagă. Prin figurile istorice, care nu seamănă decît cu ele și pot să rămîna zăgrăvite pe un perete de veșnicie, se străvede omul, care e la fel cu noi, trecător și gîngăș, vrednic oricînd de luare amînte.

Prin aceste cuvinte sunt de părere că „Marla Cantemir” se cuvine să primească o recunoaștere academică.

* * *

Institutul Social Banat Crișana, care este o secție foarte activă a Institutului Social Român din București, a făcut în cursul anilor, după pilda și metoda organului central, câteva cercetări monografice de o deosebită valoare. Sunt probleme din această parte de răsărit a țării, pe care nici nu le bănuim sau le cunoșteam destul de nelămurit înainte ca specialiștii Institutului să coboare pe teren. Am fost și eu cu el în câteva sate ale Banatului și știu cu câtă râvnă și pricepere s'a lucrat, Studul domnului Virgil Birou despre „Crucile de plată de pe Valea Cărașului” este cel dintâi dintr'o serie despre arta populară bănățeană. Banatul, care știa până acum numai să cânte frumos, cum dovedește o altă lucrare afiliată sub țipar a aceluiasi Institut, de Sablin Drăgoi, „Monografia muzicală a satului Belint”, care știa să zugrăvească frumos, cum a arătat-o Ioachim Miloia, care știa să se îmbrace frumos cum a descoperit Romulus Vuia, se vede de aici că știe și să clopească frumos platra, în crucile puse la porțile veșniciei. Sunt niște pagini de drumet, descriptive și calde, pentrucă drumetul străbate un pământ care îi e drag și unde toate îi vorbesc. Uneori îl crezi etnograf, uneori critic de artă, uneori istoric și poate să fie toate acestea împreună ca să izbutescă să înțeleagă vleața unei regiuni naturale care este o imagine a provinciei întregi, cu amintiri foarte vechi și cu valuri de imigrație de ieri. Poate că pentru prezentare la premiul judecator ar fi fost mai ușoară, dacă i s'ar fi dat puțința să îmbrățișeze mai multe aspecte ale problemei și când colecția ar fi fost mai închegată, dar autorul arată chiar numai în aceste pagini, cu controlul alături a numeroase fotografii, o informație, o sensibilitate și o stăpânire a scrisului pe care Academia Română nu le poate trece cu vederea. S'ar răsplăti nu numai un om, dar și o instituție și poate și o provincie.

EMANOIL BUCUȚA

DIN PRAGUL UNUI NOU AN UNIVERSITAR

Există repetiții care, în monotonia lor calendaristică, nu lasă nici o impresie durabilă. Solemnitățile legate de tradiții seculare, își pierd și ele, adeseori, prospețimea începuturilor și, goale de orice conținut de viață, se perpetuiază grație unor inerții intrinsece formelor sociale. Cam pe aceeași linie se pot înșira, în timpuri normale, chiar și inaugurările festive ale anilor universitari: oficialitate, invitații, discursuri, date statistice, bilanșuri bugetare, indemnuri adresate vechilor și noilor „cetățeni” academici, mulțumiri publice adresate mecenajilor, etc.

Când însă o universitate, ca cea clujană, smulsă de ingratitudea istoriei contemporane din solul ei natural, își deschide în 1942—43 cel de al 24-lea an al existenței în al treilea an de nedreaptă pribegie, — solemnitatea ia aspectul unui înalt examen în fața adevărului, a conștiinței și a națiunii:

A *adevărului*, pentru că o universitate care ar pierde o clipă din vedere că misiunea ei primordială este de a cuceri și domina lumea internă și externă prin cercetare și creațiune științifică, s'ar cobori la nivelul unei bune școli profesionale. Nu e nimic în natura și spiritul cercetării științifice universitare care le-ar face incompatibile cu exigențele practice ale formării profesionale; dar ar fi nespus de dăunător acestui spirit faptul de a privi și condiționa cercetarea de interesele și avantajele materiale imediate;

A *conștiinței*, pentru că universitatea oferă drojdia care dospesște tendințele nebuloase ale vieții în căutare de sine, umplându-le cu substanța umană a valorilor etice și ridicându-le la acel privilegiat nivel, din perspectiva căruia luminile gândului întunecă definitiv moștenirea stră-omenească a animalității și atenuiază suferințele mărunte ale omului ce nu poate ieși — prin forța muncii și creațiunii desinteresate — din gogoșa momentului și a plăcerilor imediate;

A *națiunii*, pentru că prin universalitatea științei și adevărului, universitatea nu poate rămâne o insulă plutitoare și izolată în oceanul frământărilor și aspirațiilor colectivității; neîndoios, universitatea nu are a da Națiunii ceea ce eventual cere, ci mai ales a judeca ceea ce are nevoie.

Privit din acest întreit unghiu de vedere, discursul inaugural din 1 Nov. a. c., al d-lui Prof. Dr. I. Hațieganu, rectorul universității, care a rezumat un singur an de activitate universitară, a fost, fără îndoială, un reconfortant popas al afirmării științei, credinței și vigoarei spirituale a Transilvaniei, — lozinci înscrise pe drapelele sfințite ale Universității și facultăților și săpate în conștiința universitară alături de conturul întreg și drept al Patriei. Nu vom emite judecăți de valoare asupra omului; lăsăm această sarcină nepărtinitoarei istorii. Dar vom constata faptul că viața universitară a Transilvaniei după greutățile celui dintâiu an al refugiului, și-a regrupat energiile cu o repeziciune uimitoare, în pofida tuturor dușmăniilor și îndoielilor cu care a fost privită, reușind nu numai să-și reia cu putere linia istorică întreruptă pentru un moment, ci să dea netăgăduite dovezi de forțele sale spirituale în timpul celor mai crunte încercări pentru națiune. Căci, luptând cu mari greutăți și cu reale dificultăți de instalare temporară la Sibiu, Universitatea din Cluj a dat la lumină în anul 1941—42 opere de mare valoare în domeniul cercetării științifice, a organizat viața studentească în noi cadre de manifestare și a luat contact cu toate straturile națiunii.

Nu vom înșira aici nume de lucrări, pentru a nu nedreptăți pe nimeni; aceste lucrări și contribuții originale au fost menționate cu cuvenitele aprecieri în discursul inaugural și nici n'ar încăpea în marginile unei cronici reduse. Să amintim pe temeinicii „muzeiști“ ai Muzeului Limbii Române, care se ocupă de tezaurul limbei și literaturii noastre, fără a ne opri la activitatea fecundă a Institutului de Igienă, din vecinătatea imediată? Am putea oare evidenția remarcabilele contribuții și cercetarea izvoarelor latinătăii noastre ori descoperirile arheologice ale Institutului de Studii Clasice, fără să ținem seama de prietenii dela Institutul de Psihologie? Am fi oare drepti, fără a ne opri la munca tăcută și încordată de fiecare zi, din clinici, laboratoare și se-

minare, prin care dela ultimul preparator la savantul dela catedră, se frământă ideile și se pun pietre nepieritoare la construcția științei românești ?

Sau petrecut însă în anul 1941—42 evenimente universitare, a căror încrestare trebuie mai ales făcută pe răbojul organizării vieții studentești. Inițiativele au plecat dela conducătorul Universității; ele au fost primite cu simpatie de corpul studențesc și s'au bucurat de sprijinul larg al profesorilor. Lecțiile de „inițiere” și „sinteză”, menite pe de o parte să introducă studenții noi în climatul academic, iar pe de alta să rupă barierele artificiale dintre facultăți și să unifice strădania științifică în jurul unor mari idei, legate de tendințele și aspirațiile neamului, au devenit un bun câștigat, și anul universitar în curs și-a fixat ca temă a conferințelor de sinteză — am putea spune de sinteză a întregii noastre strădanii — : *Transilvania*. (Un Institut de cercetări asupra Transilvaniei, creiat anul trecut și pus sub conducerea unor iluștri profesori, amplifică această orientare a Universității.) Apoi, conferințele și meditațiile religioase au fost introduse pentru a completa dezvoltarea și formarea studentului, — într'o lume în care se încearcă să se înlocuiască învățătura lui Christ fie prin întoarcerea la mitologia barbară, fie prin înlăturarea ei din cadrul valorilor existențiale. Studenții și-au înăbușit durerea sfâșierii pământului strămoșesc și s'au încadrat disciplinat în forme de manifestare, care le-au adus un spor de prestigiu; sau, pentru a exprima adevărata față a lucrurilor: au sângerat pe câmpiile de bătaie ale Răsăritului cu imaginea întreagă a țării, iar în cetatea universitară s'au grupat, la chemarea rectorului, în asociații și cercuri studentești literare, corale, artistice, etc.

Cu toate neasemuitele poveri ale unui războiu, în care este pusă în joc însăși ființa statului, experiența organizării vieții studentești dela Universitatea clujană a atras atenția cercurilor conducătoare, — cu atât mai mult cu cât ea nu se efectua în vremuri de liniște și echilibru între popoare. Drumul la București și festivalul dat de grupările noastre studentești în sala „Aro” au scos în evidență comori de autentică viață spirituală a studențimei; iar pe deasupra aclamării Conducătorului Statului, căruia studențimea i-a exprimat nestrămutata vreare a împlinirii „gândului neimplinit”, — cu acest prilej s'a întins o mână de frate, s'a cimentat o prietenie și s'au întâlnit, în raza aceluiași ideal și a acelorași dureri, studenții tuturor universităților noastre.

Ne sunt de asemenea vii, în amintire, serbările dela Avrig și Rășinari, unde imaginea unui mare dascăl și a unui mare prelat, au adus în atmosfera unor legitime îngrijorări robusta încredere a istoriei și convingerea în puterea liberatoare a culturii și credinței.

N'am fi însă compleți dacă n'am însemna ca un capitol esențial al activității academice, opera „Extensiunii universitare”, care duce până în cele mai îndepărtate colțuri ale Ardealului fructul cercetării științifice.

În sfârșit, adâncirea raporturilor dintre universitate și Națiune a luat anul trecut o formă mai constantă și mai durabilă prin constituirea asociației „Prietenii Universității”. Conducătorul universității s'a străduit și se străduiește să promoveze ideea unei universități active, care să mobilizeze în jurul ei pe foștii studenți, să mențină treze idealele

spirituale ale culturii în marile mase și să afirme cu tăria coavingerilor științifice drepturile noastre asupra întregului spațiu românesc. La Turda sau la Timișoara, la Alba-Iulia, la Brașov sau la Arad, ideea universitară este în marș, iar prin cuvântul deschis și categoric al rectorului său, Universitatea Daciei Superioare își afirmă — în vâltoarea nebănuită a evenimentelor de azi — dreptul ei de a judeca trecutul, de a menține trează conștiința îndoliată a prezentului și de a susține speranțele viitorului.

D. TODORANU

O MARE OPERĂ SOCIALĂ ¹⁾

Prin înființarea, la 10 Aprilie 1941, a Consiliului de Patronaj, de sub președinția d-nei Maria Mareșal Antonescu opera de ocrotire și mai ales cea de asistență din România a devenit o funcție de stat de o covârșitoare importanță, atât pentru problemele acute izvorite pe acest teren din cauza războiului, cât și pentru cele permanente. Consiliul după o perioadă scurtă de organizare și de stimulare a inițiativei particulare, dela marile centre urbane, județe și până la comună a pășit cu un vast angrenaj la abordarea: asistenței nevoiașilor, înlesnirii vieții muncitorilor și intelectualilor din orașe, ocrotirii copiilor și a tineretului, îngrijirii ostașilor și familiilor lor, protecției invalizilor, a orfanilor și a văduvelor de război. Prin cele patru mari diviziuni centrale: de studii și propagandă; de pregătire a cadrelor; a operelor sociale și de administrație și cu concursul comitetelor județene și municipale, Consiliul de Patronaj, în vara anului 1941 a organizat cheta „Darul ostașului”, în iarna anului 1941—42 prin „Oficiul ajutorului de iarnă” a dat posibilitate spiritului de mare generozitate și în același timp de înaltă înțelegere a imperativului actual, ca fiecare Român prin mici donații să se simtă alături de oastea țării, acolo la distanțele mari unde luptă. Concomitent, Consiliul s'a ocupat și de educația socială a masei populației, care a avut drept rezultat augmentarea fondurilor și, în consecință, s'au oferit ajutoare suplimentare familiilor celor mobilizați, pe lângă cele date de guvern, s'au amenajat spitale și instituții pentru îngrijirea, reeducarea și confecționarea de proteze invalizilor, iar prin fundațiunile de protecție spitalicească, înființate pe lângă toate spitalele, a desăvârșit opera statului, contribuind la înzestrarea spitalelor și la acordarea unei asistențe largi, atât răniților și bolnavilor, cât și familiilor sărace, rămase acasă fără sprijin.

Consiliul de Patronaj, pe lângă această mare și susținută operă de asistență imediată, a activat cu succes și pe terenul asistenței constructive. A înființat cantine școlare, solarii, tabere de vară, cămine de zi, creșe și printr'o pătrundere și înțelegere de admirat a creat atmosfera pentru ca mamele văduve să-și păstreze copiii lângă ele, iar mâna ocrotitoare a părinților asupra orfanilor de război să fie întocmită cu aceeași inimă caldă părintească. Apoi ocrotirea viitorilor conducători, intelectuali și tehnicieni, Consiliul a ridicat-o la un rang fără

¹⁾ Darea de seamă asupra activității Consiliului de Patronaj al operelor sociale pe semestrul al treilea, dela 6 Septembrie 1941 până la 1 Aprilie 1942.

de asemănare în trecutul țării noastre : au fost create zeci de cămine și cantine studentești și s'au clădit numeroase construcții, fie pentru adăpostul studenților în timpul studiilor, fie pentru întremarea lor în timpul vacanțelor.

Pentru a preveni căderea în dependență a muncitorilor și a micilor funcționari, Consiliul a creat și pe seama acestora, numeroase cantine, unde li s'a asigurat o hrană substanțială. Acțiunea aceasta a fost începută în capitală și felul cum sunt aprovizionate, și numărul persoanelor zilnic servite în restaurante și cantine, demonstrează până la evidență până la ce succese se poate ajunge când, alături de voință se pune și inimă, — în cazul de față pusă de „nașele” cantinelor.

Consiliul de Patronaj s'a ocupat și de asistența refugiaților, organizând cantine și oficii de plasare și asistență.

În capitală, Consiliul de Patronaj a activat și pe planul ajutorării nevoiașilor. Problemele de patologie socială tratate prin acțiunea centrelor de asistență a familiei au fost: sanitare; economice; ale familiilor desorganizate; morale; concubinaj; de asistență infantilă; de susținere a familiilor celor mobilizați și problema prezentată de refugiați.

Departa de noi a crede că opera uriașă a Consiliului de Patronaj realizată dela 1 Aprilie 1941 până la 1 Aprilie 1942 s'ar putea exprima în bani, ca fiind mai mult de ordin social și moral, totuși pentru a învedere sinoptic și prin cifre ne vom permite a reda și câteva din acestea din urmă.

Din veniturile de 575,472.591 Lei, în majoritate provenite din donațiuni, pentru „Darul ostașului” 77,738.531 și pentru „Ajutorul de iarnă” 403,712.773, Consiliul a înțeles să cheltuiască fondurile în felul următor :

Total cheltuieli:	575,472.591
Opere sociale	333,355.314
Personal	15,386.537
Disponibil pentru 1942/43	216,730.740

În detaliu suma destinată cheltuielilor pentru operele sociale ale Consiliului se distribuie după cum urmează :

	Cifre abs.
Total	333,355.315
Cheltuieli făcute de centrală	265,048.412
Investițiuni (materiale, îmbrăcăminte, încălțăminte, alimente, instalații)	96,015.985
Cămine universitare	40,296.094
Asistență socială	37,993.786
Acțiunea spitalicească	24,630.887
Cantine școlare	16,120.178
Cantine muncitorești	15,868.324
Ajutor răniților ieșiți din spitale	15,451.427
Cantine studentești	14,308.657
Proteze pentru invalizi	4,007.520
Aparate muzicale, radio pt. răniți	206.763
Ajutoare pt. nunți și botezuri (răniți)	148.591
Total subvenții:	668,306.902
Subvenții acordate organelor exterioare pentru opere sociale	51,147.466
Subvenții acordate Soc. de binefacere pentru opere sociale	16,559.436

Dr. PETRU RÂMNEAMȚU

GÂNDURI ȘI FAPTE DE PE TĂRĂMUL MUNCII ROMÂNEȘTI¹⁾

Dacă secolul trecut este considerat, pe drept cuvânt, veacul marilor aplicațiuni ale științelor în domeniul vast al lumii neînsuflețite, începutul secolului al XX-lea are meritul de a fi inaugurat explorarea lumii spiritului, cu mijloace științifice, analoge celor utilizate de către științele naturii.

Adoptând aceste metode, disciplinele preocupate de lumea spiritului, au putut deveni științe „exacte”, și trece la numeroase aplicații practice. Din aceste aplicații omul, această „ființă necunoscută”, cum se exprimă celebrul savant Dr. Alexis Carrel, nu a avut decât de câștigat, deoarece scopul acestor științe era tocmai studiul diferitelor aspecte ale individualității umane, a căror varietate a fost bănuită dela început de către cercetători.

Psihologia, această încercare de pătrundere a naturii umane, cu toată complexitatea și varietatea manifestărilor sale, care face parte dintre disciplinele spiritului, ce au știut profita din contactul cu științele naturii, a înregistrat în ultima vreme, rezultate satisfăcătoare și incontestabile.

O consecință a acestui fapt a fost divizarea ei în mai multe ramuri, care s'au adăugat psihologiei „teoretice”. Astfel, apare *psihologia aplicată*, cu numeroasele sale ramuri, dintre care mai cunoscute sunt *psihologia educației, economică, juridică, medicală și militară*. Nu vom aminti realizările, la care s'a ajuns prin nenumeratele cercetări psihologice, ci subliniem doar faptul că în ultima vreme asemenea realizări pot fi semnalate și la noi în țară. Universitățile din Cluj, cu sediul temporar la Sibiu, trebuie să i se recunoască de sigur inițiativa cercetărilor întreprinse, precum și a realizărilor înregistrate printr'o îndelungată și intensă activitate în acest domeniu.

Lucrarea de care ne ocupăm în acest articol, intitulată: „Psihotehnica în marea industrie”, datorită d-lui N. Mărgineanu, se încadrează în ramura psihologiei aplicate la domeniul vieții economice — numită *psihotehnica* — ce și-a propus studierea rolului pe care factorul uman îl are în producție.

Studiul acesta a devenit necesar dacă ne gândim la dezvoltarea nebănuită a mașinismului și industriei, care cere indivizii pregătiți „specializați” și în număr din ce în ce mai mare. La acest fapt trebuie să adăugăm și rezultatul cercetărilor științifice, care a dovedit că oamenii se deosebesc între ei, atât din punct de vedere al însușirilor fizice, cât și psihice, și pot îndeplini cu succes numai unele lucrări, anume pe acelea care corespund cu aptitudinile lor de lucru. Date fiind aceste fapte, apare evidentă necesitatea înființării acestei noi discipline — psihotehnica — al cărei scop este tocmai de a stabili, pe baza mijloacelor științifice, pe care i le poate pune la dispoziție psihologia experimentală și tehnica avansată de astăzi, atât aptitudinile cerute de exercitarea fiecărei profesii, cât și gradul în care posedă fiecare in-

¹⁾ N. Mărgineanu: *Psihotehnica în marea industrie*. (Ed. Institutului Psihotehnic din Cluj la Sibiu. 1942.)

divid diferitele aptitudini. Acestea sunt problemele ce fac obiectul acestei recente științe, precum și a lucrării de care ne ocupăm.

Fiindcă problemele, pe care le tratează această lucrare, sunt de mare actualitate și de importanță deosebită pentru însăși economia noastră națională, ne permitem să stăruiim puțin, în limitele restrânse ale unei recenzi, asupra cuprinsului său.

Lucrarea începe cu o „introducere” în care autorul determină principiile fundamentale a căror realizare o urmărește psihotehnica, și anume:

1. Potrivirea omului la munca, pe care este chemat să o facă.
2. Invățarea meseriei în condițiunile cele mai potrivite.
3. Organizarea rațională a muncii.
4. Organizarea științifică a întreprinderii, pe latura personalului.
5. Psihologia desfacerii și a reclamei.

Observăm, că toate aceste principii se referă la factorul uman, care, alături de mașini și materii prime, ce rețineau singure până destul de curând atențiunea celor preocupați de sporirea producțiunii economice, s'a dovedit că are un rol decisiv.

Capitolul I tratează despre *Monografia psihologică a profesiunii*. Scopul acestor monografii este precizarea aptitudinilor, pe care le cere exercitarea diferitelor profesii. În acest scop, autorii, utilizează metode numeroase, care se completează reciproc. Autorul, în anchetele pe care le-a întreprins în stabilimentele marilor industrii din țara noastră, a utilizat o metodă, care reprezintă o combinație a metodei observării timp mai îndelungat a lucrătorului în atelier, cu metoda chestionării lucrătorului, șefului de echipă, maistrului precum și a inginerului.

Capitolul II intitulat *Selecția profesională în marea industrie*, este o expunere sistematică asupra mijloacelor utilizate cu ocaziunea examenului de selecție a ucenicilor, care a avut loc la câteva întreprinderi din țară, precum și a rezultatelor obținute.

Examenul psihotehnic de selecție a ucenicilor a fost efectuat prin aplicarea unor teste, destinate să măsoare diferitele aptitudini intelectuale ale candidaților la ucenicia, necesare exercitării profesiunilor pe care dorim să le îmbrățișeze.

Fiind diferite însușirile examinate, au fost diferite și testele aplicate pentru examinarea gradului în care candidații posedă acele însușiri, cum sunt: aptitudinea tehnică, observația, percepția spațială, aptitudinea matematică, aptitudinea la desen. În cadrul articolului este redată de asemenea descrierea și câteva fragmente a testelor aplicate.

Faptul că aceste procedee științifice de examinare au fost introduse de câteva întreprinderi industriale din țara noastră, cu rezultate satisfăcătoare, este cât se poate de îmbucurător.

Capitolul III, în strânsă legătură cu cel precedent, se ocupă de: *Distribuția profesională în marea industrie*, și vizează repartizarea elementelor selecționate în baza examenului cu teste, spre diferitele profesii exercitate în întreprinderile la care examenul psihotehnic a avut loc.

Această distribuție a candidaților spre diferite profesii, a fost făcută pe baza examinării lor atât cu aparate numite „probe de lucru”, care au caracter sintetic (examinează aptitudinile mai complexe), cât și cu aparate cu caracter analitic.

Aparatele menite să măsoare aptitudinile fundamentale cerute pentru exercitarea diferitelor profesii, ca: strungar, lăcătuș, sudor, tinichigiu, turnător, etc. au fost, în mare parte, construite după indicațiile d-lui N. Mărgineanu, cu ajutorul material al unora dintre marile noastre întreprinderi industriale, și putem spune că ele sunt un model de perfecțiune tehnică. Descrierea lor este redată tot în acest capitol, iar câteva plășe înfățișează principalele aparate utilizate în vederea distribuției profesionale a ucenicilor.

La finele acestui capitol, autorul arată succesul obținut în distribuția profesională a ucenicilor. Sunt aduse și date statistice în această privință și anume: înainte de a se face selecția și distribuția profesională pe aceste baze științifice, numărul celor care schimbau profesia era mai mare de 50%, în timp ce „în urma distribuției noastre, el a scăzut la 3—5%, adică de 10—15 ori mai puțin”. (pag. 65). Numărul celor ce și-au schimbat profesia, este evident foarte redus.

În capitolul IV, cu titlul *Selecția profesională a muncitorilor*, sunt redate, succint, rezultatele unui examen de selecție profesională a lucrătorilor strungari, dela una dintre principalele noastre industrii metalurgice.

Data fiind lipsa mult simțită de lucrătorii strungari la acea uzină, s'a procedat la examinarea unui număr de 800 muncitori calificați și necalificați, (bărbați și femei) dintre cari au fost selecționați aproximativ 250 de lucrători, cari ar urma apoi un curs rapid de strungari cu durata de 6 luni.

O problemă de mare actualitate este desbătută în *capitolul V: Organizarea științifică a uceniei*.

Deși acest capitol este mai mult o expunere asupra organizării școlii de ucenici „Astra”, el poate fi considerat ca o propunere de organizare științifică a școlilor de ucenici din țara noastră, cari prezintă, așa cum funcționează astăzi, atât de multe lacune, după cum vom avea ocazia să relatăm mai jos.

Prima parte a capitolului tratează despre *învățământul industrial*, luând în discuțiune organizarea lui actuală, căreia îi semnaleză, pe bază de date incontestabile, numeroase neajunsuri. Astfel, analizând programa analitică a școlilor noastre industriale, dovedește că ea este prea *teoretică*. În acest scop face o comparație între materiile propuse în învățământul industrial român și în cel german, și constată o deosebire esențială între cele două sisteme, care nu este însă în favorul nostru. Căci, pe când în școlile industriale germane, se dă mai mare importanță materiilor referitoare la cultura profesională a ucenicilor, ceea ce este de sigur natural, la noi se acordă atențiune deosebită materiilor menite să formeze cultura generală a acestora. Astfel, din 14 ore de curs săptămânal numai 5 au caracter practic, pe când 9 au caracter pur teoretic. Mai mult decât atât, chiar cursurile cu caracter practic propuse ucenicilor, țin seama într'un grad cu totul redus de formarea acestora pentru ateliere. Desemnul, industrial de ex., zice autorul, la noi este legat de geometrie, pe când în Germania de reprezentarea obiectelor cu care se lucrează efectiv.

O altă constatare esențială se referă la numărul prea mare de ore pe care ucenicul este obligat să le petreacă în școală, neavând în

schimb, ore la dispoziție, pentru a-și pregăti lecțiunile. Tot aici trebuie amintită și lipsa de manuale potrivite pentru cursurile profesionale de ucenici. Relativ la *salarizarea ucenicilor*, autorul propune să se aibă în considerare la fixarea salariului lor și *notele școlare*, cărora ar trebui să li se acorde chiar o atenție deosebită. Căci, numai astfel ucenicul va privi cu seriozitate pregătirea sa școlară. Sunt indicate de asemenea *criterii științifice de notare a ucenicilor*, care asigură o mai bună apreciere a acestora din partea corpului profesoral.

Partea a 2-a acestui capitol se ocupă de: *ucenia în atelier*, sau de *atelierul special de ucenie*. Evidențind numeroasele scăderi legate de învățarea meseriei în ateliere alături de muncitori, autorul pledează pentru „crearea unui atelier special de ucenicie, în care ucenicul să lucreze direct sub supravegherea unor maștrii pricepuți, care să nu aibă alte însărcinări, salarizarea lor urmând să fie făcută, în funcție de randamentul, pe care ucenicul îl dau”. (pag. 83). Rolul acestui atelier de ucenicie este de a „înlocui experiența arbitrară și nesistematizată, cu cea rațională și sistematizată, adică cu știința”. (pag. 83).

Acest atelier, așa de potrivit denumit „*Atelier-Școală*”, ar trebui înființat cât mai neîntârziat, cel puțin în marile noastre industrii.

Capitolul ultim din această lucrare, cuprinde câteva considerațiuni generale asupra „*Raționalizării direcției personalului în marea industrie*”, urmate de expunere sistematică asupra principalelor *metode de informațiune obiectivă asupra muncitorului*. Între aceste metode, principale sunt următoarele: *examenul psihotehnic* cu ajutorul testelor și aparatelor, observația sistematică bazată pe *foaia de observație*, *examen medical*, precum și notarea diferitelor date obiective privind situația muncitorului în uzină, care se trec în așa numite *fișe profesională* care se află în figura 4 dela pag. 133 și care este imaginea fidelă a fiecărui lucrător. „Pe baza foilor de observație, a examenului psihotehnic și medical, precum și pe baza notărilor din fișa profesională, se trece la completarea celor 6 coeficienți (psihotehnic, medical, profesional, social, de vechime, de regularitate), în funcție de care se stabilește *media generală*, care este informația cea mai sintetică și cea mai de seamă pe care se întemeiază atât salarizarea muncitorului, cât și gratificațiile, amenziile, avansările, etc.” (pag. 134). Când aceste metode vor fi aplicate în întreprinderile industriale din țara noastră, în mod conștient, vor dispărea numeroase nemulțumiri inerente actualului sistem de apreciere a muncitorului în baza unor procedee lipsite de obiectivitate.

Din cele expuse până aici, rezultă credem, cu destulă evidență, că stadiul actual al metodelor psihotehnice, permite numeroase aplicațiuni în legătură cu Selecțiunea și Orientarea profesională, cărora începe să li se acorde o deosebită atențiune și la noi în țară.

Lucrarea d-lui N. Mărgineanu este o dovadă lămuritoare în acest sens, și are meritul de a expune, cu toată competența științifică a autorului și într-o formă care angajează interesul cititorului dela prima până la ultima sa pagină, rezultatele mai mult decât satisfăcătoare, care au fost obținute prin examinările psihotehnice, efectuate la câteva dintre marile noastre întreprinderi industriale, rezultate care încununează intensă activitate pe care d-șii o desfășoară de mult timp în acest domeniu.

INSEMĂRI

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

Duminecă, 25 Octomvrie, a fost înmormântat în Cimitirul Belu din București, un intelectual român de rasă, un luptător naționalist și un factor cultural care nu a avut obiceiul să privească în pământ, nici să-și plece semeața frunte senină în fața oamenilor. El a mers cu pasul hotărît pe un drum luminos și drept, care i s'a conturat din prima tinerețe, drum împletit din valori spirituale etern valabile, alcătuind un ideal cultural, național și etic bine precizat, căruia i-a slugit întreaga viață. Rar se pot întâlni oameni cari să ogîndească în înfățișarea lor exterioară ființa lor lăuntrică în măsura în care în fizicul lui Octavian C. Tăslăuanu se putea citi caracterul lui.

Imi aduc aminte din anii de liceu din Blaj, când el, la aparatele de gimnastică din curtea vechilor școli, făcea „roata gigantică” la „sul”, sau figurile inferioare la „paralele”. Elev în clasele inferioare, cu alți colegi ne adunam grămadă și priveam uimiți, încântați și plini de admirație, la „studentul” înalt și svelt, cu trupul ca o coardă de oțel, cu câtă siguranță și îndrăsneală prindea „sulul” și dintr'un avânt făcea figura cea mai grea dela acest aparat.

Curajul, îndrăsneala lui, ne impunea grozav și eram mereu cu ochii după el când se apropia de aparatul de gimnastică în pauzele dintre ore. Era și o încântare estetică, să-l vezi umblând, așteptând să-i vină rândul la aparate,

și lucrând la ele. Avea o ținută distinsă, care impunea tuturor, o eleganță în-născută.

Curajul, îndrăsneala adolescentului s'au manifestat și în viața lui matură, în întreagă bogata și multiplă sa activitate, rămânând trăsăturile sale caracteristice, ca și sufletul deschis, sinceritatea cu care-și descoperea planurile, și cu care lucra, mergând drept la țintă.

Cobora din munți, dintre brazi, din aerul pur, din lumina puternică a înălțimilor de piatră, dintr'un mediu cu linii severe, dar lipsite de complicații. Era, pe de altă parte, odrasla unei familii preoțești cu ascendență în negura veacurilor, moștenind o zestre spirituală tot așa de pură și tare în principii de viață, cari singure dau pe omul curajos în lume, caracterul puternic.

La zestrea lui fiziologică și spirituală s'a adăugat atmosfera școlilor din Blaj, brăzdată de mândrie și voință românească, iar mai târziu, la București, la Universitate, sufletul său a fost miruit cu sentimentul unei libertăți naționale depline.

Încă în vremea petrecerii acolo, sufletul său rupsesse cătușile Românului subjugat. La Consulatul român din Budapesta venise ca un om pentru care granițele politice se topiseră în sentimentul marelui unități spirituale a neamului.

Ținuta lui, înfățișarea lui, pasul său hotărît când trecea pe străzile Capitalei Ungariei, atitudinea lui, erau acum și mai pline de mândrie, mai îndrăsnețe.

Pentru noi, studenții mai tineri, făcea impresia unui om căruia nu-i pasă de marea lumii străine prin care trecea. Vedeam cu ochii „un Român liber“.

Și, ca și în anii de liceu, eram foarte încântați când îl vedeam, și par'că ne creștea încrederea în noi înșine.

În această structură spirituală a lui Octavian C. Tăslăuanu e a se căuta izvorul realizărilor sale culturale în Transilvania, curajul, îndrăzneala lui, linia hotărâtă care i-a călăuzit vieța. Optimismul lui robust în puterile neamului său, firea lui cutezătoare, au constituit centrul de gravitate pentru tinerii cari abea porniseră „Luceafărul“, și își pierdură nădejdea de a-l putea continua. Îl puseră cu încredere nouă în mâinile sale. Fără el cred că revista, care avea să reprezinte o așa de avântată fază a literaturii și culturii ardelenesti, nu ar fi putut trăi peste numerile începutului.

Octavian C. Tăslăuanu nu a fost numai energie românească luminată și încălzită de un ideal bine conturat, ci și o putere organizatoare. O minte sobră, ordonată, un om care n'a pluit numai în nori, ci a fost înzestrat și cu simțul practic al vieții. Existența „Luceafărului“, până în vara anului 1914, când Oct. C. Tăslăuanu a fost mobilizat se datorește și acestei calități de organizator, de bun gospodar, al directorului și editorului său.

Pe lângă frumoasa lui cultură, pe lângă simțul său artistic, care privea nu numai literatura, ci toate artele, această calitate a lui de organizator s'a vădit, în proporții mai mari, în *cadrele Asociațiunii „Astra“, al cărei secretar a fost dela 14 August 1906 până în August 1914*, la începutul primului războiu mondial.

Avântul propagăndei culturale și naționale din cei opt ani de activitate a Asociațiunii noastre, în mare parte se datorește vederilor largi ale secretarului său, simțului său de priceput organizator și voinței lui bărbătești de a deschide drumuri nouă.

Acești opt ani, înainte de războiul mondial, au fost răstimpul în care s'au organizat și au devenit active cele mai multe despărțăminte ale „Astrei“, s'au ținut în cadrele ei cele mai multe conferințe pentru popor și intelectuali, până și în centrele cele mai depărtate și uitate, cu cele mai reușite adunări generale ale despărțămintelor și cu marile și frumoasele congrese generale anuale, culminând cu congresul jubilar — 50 de ani de vieță — dela Blaj, un praznic al Românilor de pretutindeni.

La inițiativa și la stăruințele lui, „Astra“ a adus primii conferențieri pentru intelectuali din Țara liberă, pe marii bărbați ai culturii românești, și tot la inițiativa lui au început să ne cerceteze mai des trupe teatrale din Regat, după cum și întâiul turneu cu șezători literare al scriitorilor de peste munți lui avem a i-l mulțumi. Era mentalitatea Românilui liber, pentru care granițele politice trebuiau trecute pe toate căile posibile. În același restimp de opt ani am avut, în cadrele „Astrei“, cele mai multe reprezentații teatrale sătești, înființarea celor mai multe coruri, și chiar un conferențiar propagandist pentru băncile populare și cooperative.

Unul din meritele cele mai mari pe care le are Oct. C. Tăslăuanu, la „Astra“, este însă organizarea *Bibliotecii populare* a ei. Dintr'o publicație mai mult incidentală, cum a fost, a devenit una *periodică*, cu o apariție lunară regulată, cu un material folositor bine selecționat. În nici un alt restimp nu s'au răspândit în lumea satelor noastre atâtea volume de cultură, istorice, economice, etc. ca atunci. Și *nu gratuit*, ci abonate *toate de țărani*, cari prin o *cotizație de membri ajutători* ai „Astrei“, deveneau și abonații Bibliotecii populare, al cărei tiraj se ridică uneori până la 20.000 broșuri lunar.

Țăranii mai în vârstă păstrează până azi la loc de frunte în casele lor aceste cărțuții, cu coperta verde, — adevărate mici biblioteci.

În organizarea și punerea la lucru a despărțimintelor „Astrei” pe Oct. C. Tăslăuanu l-a ajutat și numele și autoritatea culturală ce le câștigase prin „Lucașăru”, dar și tactul său fin cu care știa trata cu oamenii, ca și voința lui dărză. Vizita lui la un despărțământ era prilej de bucurie, de înșeninare românească și de voință de-a eși din indiferentism. Era un reprezentant distins al „Astrei”, ori unde era chemat la muncă, sau la praznic cultural, un om pe seama căruia se putea lăsa cu încredere deslegarea problemelor celor mai dificile.

Încă în cursul războiului mondial, după o campanie în Galiția, a trecut munții în vederea războiului dezrobirii și a unității naționale, intrând în rândul patrioților activiști, iar după începerea războiului României, în armata Țării.

După Unire drumurile s-au despărțit, Oct. C. Tăslăuanu intrând, cu tot avântul, în rândurile celor ce aveau la inimă noua organizare a Țării. Nu și-a uitat însă niciodată de „Astra” și de problemele ei.

Cea mai îngrată indeletnicire după unire — politica — i-a adus și fostului secretar al „Astrei” destule și, uneori, grele desiluzii și suferințe.

Comitetul Central al „Astrei” luând cunoștință de trecerea lui din viață numai din ziare, în ziua înmormântării, l-a comemorat în ședința sa dela 7 Noemvrie, recunoscându-i meritele deosebite pe cari le-a avut în munca națională și culturală în cadrele ei.

• • •

Și-acum să-mi fie îngăduit să-mi arăt și eu calda recunoștință prietenului dispărut și iscusitului îndrumător al meu în începuturile literare. El m'a incurajat adeseori în primii pași șovăitori; îmi punea cu bucurie înainte orice recenzie favorabilă.

Când „Lucașăru”, la Sibiu, începu să apară săptămânal, el m'a îndemnat mai întâi să scriu o nuvelă de proporții mai mari, sau un roman, pe care să-l

publice continuativ în revistă. Așa am început să scriu „Povestea unei vieți”, fiind preot în Orlat. Când l-am întâlnit la Sibiu, după predarea manuscrisului, mi-a spus cu bucurie: „Știi că toată noaptea n'am durmit? L-am citit tot. Mi-a plăcut. Dar mă mir de unde știi tu atâtea lucruri.”

Era cea mai incurajatoare primire...

Cu Octavian C. Tăslăuanu am avut și legături familiare: mi-a fost martor la căsătorie și a fost nașul la botezul alor doi copii ai mei.

După Alexandru Ciura, după Goga, pleacă acum și al treilea dintre stâlpii dela început ai „Lucașăru”, rămas temeliea lui până la sfârșit, crescând tot mai mult singurătatea din jurul meu.

Și fiindcă și eu am aflat numai în ziua înmormântării de stingerea neuitatului prieten și tovarăș de lucru, și așa n'am putut să-l petrec la locașul de odihnă veșnică, să-mi fie îngăduit să picur aici o lacrimă fierbinte dintre cele ce mi-au umplut sufletul la vestea morții.

Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească!

I. Agârbiceanu

Dr. LEON SCRIDON BĂTRÂNUL

Din Năsăudul grănicerilor îndurerăți, ne vine vestea tristă că încă unul din bătrânii noștri, s'a mutat la cele veșnice. O inimă de român vajnic a încetat să mai bată. Pentru cine nu l-a cunoscut sau l-a cunoscut superficial, a fost un om ca oricare altul. Însă pentru noi, urmașii grănicerilor dela Năsăud, Leon Scridon bătrânul, a fost un conducător și un animator, al cărui loc, în falanga grănicerilor, poate multă vreme nu va putea fi completat. Fiindcă, pe planul local grăniceresc, figura veșnic neastâmpărată a lui Leon Scridon, a dominat timp de peste o jumătate de veac, toate manifestările mai importante din viața acestui atât de românesc colț de Țară.

Leon Scridon bătrânul a avut o viață bogată în fapte românești, o viață care

ar trebui relevată în mod amănunțit, pentru că este vrednică să servească de pildă bună, în special tineretului, care mâine va ajunge să conducă destinele acestui Neam, greu încercat de atâtea aspre lovituri ale soartei. Am trăit oarecare vreme în apropierea bătrânului Leon Scridon, încât i-am putut urmări de aproape activitatea în acel timp, cu toate acestea, din cauza vitregiei vremilor și a pribegiei vremelnice în care ne aflăm nu putem încerca să schițăm o biografie completă, așa cum s'ar cuveni, a acestei figuri grănicerești. Credem că se va face totuși mai târziu, când apele turburi ale vremilor de azi se vor mai limpezi, fiindcă activitatea și neastâmpărul acestui om, pentru promovarea oricărei valori morale sau naționale, din granița năsăudeană, a fost prea plină și — pentru învățămintele cari se pot desprinde din ea — ar fi păcat să rămână în umbră și necunoscută.

Leon Scridon bătrânul s'a născut înainte cu 79 de ani, în frunțașă comună Feldru, din județul Năsăud. Tatăl său a fost țăran grănicer, dar nu un țăran oarecare, ci un om cu știință de carte. În tinerețe fusese subofițer într'un Regiment de gardă la Curtea imperială din Viena, iar în luna Mai a anului 1892, îl aflăm, împreună cu Ștefan Neamțiu, făcând parte din deputațiunea care a mers în audiență la împăratul Francisc Iosif, să prezinte „*Memorandul Românilor din Transilvania, Banat și Ungaria*” sub președinția lui Dr. Ioan Rațiu. În viața pastorală din Feldru a fost multă vreme unul din cei mai strașnici primari comunali. Om de ordine. El a fost printre primii cari au înțeles însemnătatea băncilor populare, pentru viața economică a Românilor subjugăți, încât la abia câțiva ani după înființarea băncilor „Albina” din Sibiu și „Aurora” din Năsăud, primarul Toader Scridon împreună cu conducătorii de atunci ai comunei, înființează prima bancă popu-

lară din ținutul Năsăudului, „*Feldrihana*”, pe care o conduce până la moarte și care trăește și astăzi.

Născut și crescut într'o asemenea familie cumpătată și sănătoasă, iubitoare de muncă și ordine, Leon Scridon bătrânul trebuia să ajungă unde a ajuns.

Primele studii și le-a făcut la școala primară și apoi la Liceul din Năsăud (unde se face coleg cu George Coșbuc) pe care terminându-l în 1883, a urmat apoi Facultatea de drept, fiind promovat doctor în științele juridice.

Leon Scridon bătrânul a fost unul dintre puținii favorizați de soartă, cari și-au serbat jubileul de 50 de ani, de când au depus examenul de maturitate (bacalaureat). A fost un moment impresionant, când din numărul celor 18 absolvenți maturizanți ai anului 1883, s'au desprins trei moșnegi, rămași în urmă, albiți de vreme și de încercările aspre ale vieții: Leon Scridon, inginerul Liviu Marțian și protopopul Ioan Pop, au intrat în clasă și s'au așezat în băncile, în cari cu 50 de ani înainte, își făureau iluzii și visuri de viitor...

Cu acest prilej bătrânul Leon Scridon a ținut o frumoasă și instructivă conferință, în care, pentru a releva contrastul dintre pedagogia care se aplica în vremea lui și cea din anul 1933, nu s'a sfiit deloc să afirme, că atunci când a fost elev, timpul vacanțelor totdeauna și-l petrecea la casa părintească unde robotea și ajuta din noapte 'n noapte la lucrul greu al gospodăriei. Ba când era mai mărișor, se lua la întrecere cu coșaii cei mai buni, lucru de care nu i-a fost rușine nici atunci când l-a făcut și nici când îl spunea, după 50 de ani, după ce fusese prefect de județ și om cu situație aleasă în societatea grănicerilor năsăudeni.

Leon Scridon bătrânul a fost un om de o hărnicie și sânguință rară. Mereu activ, mereu preocupat de ceva. Pentru granița Năsăudului, meritul lui Leon Scridon stă în faptul, că timp de 50 de

ani a fost membru activ în Comitetul Fondurilor Grănicerești Năsăudene, ca reprezentant al comunei Feldru. Pentru ținutul grăniceresc al Năsăudului, precum și pentru județele românești mărginașe: Someș, Maramureș, Sălaj, Câmpulungul Bucovinei și altele, *aceste Fonduri Grănicerești, au fost o instituție, care niciodată nu va putea fi prefiută de nimeni, cum s'ar cuveni. Fiindcă nu-mai datorită acestor și numai acestor Fonduri Grănicerești au putut lua ființă, înainte cu 80 de ani, liceul și celelalte școli din Năsăud, cari au schimbat radical peisagiul social al vieții satelor ardelene, de sub stăpânirea din trecut. Știm cum a fost viața Românilor din aceste păști ale Ardealului, cu școlile din Năsăud, dar niciodată n'am putea ști și nu ne-am putea închipui, cum ar fi fost fără ele...?*

În sânul Fondurilor Grănicerești s'a zămislit ideea înființării liceului și a celorlalte școli din Năsăud și tot aici s'au dus aprige și grele lupte, adeseori de ani de zile, pentru întreținerea și menținerea lor. Că dacă grănicerii dela Năsăud își dădeau perfect de bine seama de rolul și însemnătatea acestor școli pentru viața Românilor oprimați, apoi tot atât de bine își dădea seama și stăpânirea străină, de acest rol și de consecințele cari decurg din el. De aci antagonismul ireductibil dintre grănicerii năsăudeni și stăpânirea politică străină.

Dacă la 1913 liceul din Năsăud și-a putut serba jubileul de 50 de ani de existență, la acest fapt a contribuit și adormitul în Domnul, Leon Scridon bătrânul, care era prezent în Comitetul Fondurilor Grănicerești de pe la 1890. În anii dinainte de Unirea tuturor Românilor, de foarte multe ori sabia lui Damocles a atârnat deasupra liceului din Năsăud, pe felurite motive, prin cari se urmărea cu o aprigă perseverență și cu orice preț, distrugerea acestui

cuib de rezistență, în care se refugiase oboșită, conștiința românească, alungată, hulită și batjocorită, în chipuri și forme cari niciodată nu vor putea fi zăgrăvite și cunoscute de nimeni.

De câte ori Comitetul Fondurilor Grănicerești se găsea la o răscruce (și... Doamne, de multe ori a fost) și era convocat, pentru a se căuta o soluție care să-i permită să iasă deasupra greutăților ce-i erau puse în cale, membrul Leon Scridon niciodată nu mergea cu mâna goală. Amintim aci că înainte de Unire, Leon Scridon a îndeplinit multă vreme funcțiunea de primnotar al județului Năsăud, că deci avea întinse cunoștințe din domeniul juridic și administrativ al vrmii sale, cari îi permiteau, ca atunci când instituțiile școlare grănicerești se aflau la vre-o cotitură gravă, să găsească mai ușor formula salvatoare.

În primii zece ani după Unire fiind în Năsăud, am avut ocazia să particip la multe ședințe publice ale Comitetului Fondurilor, în cari am putut constata personal, aportul pe care Leon Scridon bătrânul l-a adus acestei importante instituții, precum și prestigiul de care se bucura în sânul acestui for grăniceresc. La aceasta a contribuit în largă măsură atât firea lui de om harnic și iscoditor, precum și faptul că era cel mai vechiu membru al Comitetului fără întrerupere.

În anii din urmă era o arhivă vie a tuturor valurilor cari au trecut peste mult încercata instituție a Fondurilor Grănicerești, fiind în această privință un demn urmaș al învățătorului Vasile Nașcu, tot din Feldru, unul din ctitorii instituțiilor școlare năsăudene și totodată luptătorul fără egal pentru apărarea și conservarea drepturilor grănicerești. Leon Scridon s'a inspirat din lupta și viața aceluși modest învățător, luptând și el la fel, cu alte arme și în alte vremuri, împotriva aceluiași asupritor secular al Neamului și sufletului românesc.

Pentru apărarea și prosperitatea instituțiilor școlare grănicerești, Leon Scridon s'a săbătut o vieață de aproape 80 de ani, fără astâmpăr și fără odihnă. A ținut zeci și sute de conferințe și vorbiri și ani de zile a scris mereu câte ceva, săptămână de săptămână în vechia *Revistă a Bistriții* a avocatului de atunci și profesorului universitar de mai târziu, Victor Onișor și apoi în *Gazeta Bistriții*, al cărei director a fost și pe care a condus o mai mult de zece ani, împreună cu d-l Ion Corbul, fost judecător la Sedria Orfanală din Bistrița, care credem că ar putea da prețioase informații asupra activității publicistice a lui Leon Scridon.

Deși ne lipsesc datele precise, totuși credem că nu exagerăm deloc dacă afirmăm că Leon Scridon a fost cel puțin 50 de ani membru al Asociațiunei Transilvane „*Astra*”, pe care a sprijinit-o din toate puterile sale.

În ultimul deceniu, când fie din pricina crizei de după 1930, care a paralizat viața economică a Europei și inclusiv a României, fie din alte motive interne au suferit și instituțiile și Fondurile Grănicerești Năsăudene, Leon Scridon nu-și găsea astâmpăr. Nu-și putea explica deloc, cum de sunt amenințate cu prăbușirea aceste Fonduri pentru a căror existență el luptase 50 de ani fără întrerupere, sub o stăpânire vitregă și străină... S'a săbătut, a căutat să pună în mișcare tot ce Granița avea încă bun și sănătos, a adunat aceste frânturi de conștiințe la liceul „George Coșbuc” din Năsăud și a dat alarma asupra pericolului care amenință instituțiile școlare grănicerești, moștenite dela niște strămoși harnici și viteji. Cu acest prilej, Leon Scridon a ținut și apoi a publicat o conferință, într'un respectabil volum, în care a evidențiat trecutul și meritul nepieritor al Fondurilor școlare și a școlilor năsăudene pentru viața culturală și spirituală a Românilor din aceste părți de Țară.

Fără Fondurile și liceul din Năsăud, literatura română nu l-ar fi avut pe Coșbuc și nici pe alți oameni de cultură, sute și mii.

În ființa lui Leon Scridon se încarna ținuta dărză a grănicerilor, cari timp de 90 de ani incheiați au colindat toată Europa, bătându-se vitejește pe străine câmpuri de bătaie și pentru interese străine. Aceste calități de luptători curajoși și cinștiți, exercitate aproape din tată în fiu, s'au transmis și urmașilor. De aceea mulți dintre aceștia, în vâltoarea luptei, se simt în elementul lor natural. Dintre ei, a fost și Leon Scridon. Realizări importante de natură politică nici n'a încercat, nici n'a făcut. Numele lui însă rămâne strâns legat de epoca glorioasă a existenței școlilor năsăudene, între anii 1880—1940.

În vara anului 1940, Destinul a mai ntors o filă din istoria României contemporane. Leon Scridon bătrânul a citit și el ce scria pe noua pagină. A citit, a recitit și nu-i venea să creadă ceea ce citește, așa cum nu ne-a venit la nici unul. În peisagiul sufletesc al fiecărui ardelean din Nord, se încrucișau chemări contradictorii... Unele, revoltate, cari privesc mai mult înainte chemau înainte! Ele știau că mergând înainte, nu înțeleg să uite ce a rămas înapoi, dar își ziceau că cine privește acum înapoi, va fi prefăcut în stâlp de sare, ca femeia biblicului Lot.

Altele, cari veneau din întunerecul veacurilor apuse, amestecate cu glasuri de strămoși cu plete și cu sarică, îndemneau rămânerea pe loc, cum au rămas dânsii, cum rămân pietrele din albiile râurilor, peste cari numai apa trece mereu și cum rămân stâncile din crestele și coastele munților, peste cari suflă trecătoare furtuni și vijelii, aceleași de mii de ani... Unii au urmat pe unele, alții pe celelalte. Leon Scridon bătrânul a ascultat glasul pământului, al grănicerilor și al strămoșilor cari își dorm somnul la umbră de cetini și a

rămas acasă, mai departe paznic credincios al instituțiilor și orânduieilor grănicerești, peste cari s'a abătut — trecător — valul crunt și nemilos al vremii...

După doi ani de viață sbuciumată, într'o zi, când cele dintâi frunze ruginite alergau pe plaiurile codrilor Transilvaniei de Nord, mânate de vântul neastâmpărat al toamnei, cântând în vae-rul lor jalnic, nimiciația visurilor și a iluziilor omenești, Leon Scridon bătrânul, obosit de frământările unei vieți sbuciumate de 80 de ani, în care a cunoscut și mărirea și durerea, a plecat capul și a închis ochii, strângând în inima lui o mare durere a Ardealului și a Neamului românesc.

Cei 23 de preoți ai satelor grănicerești — greco-catolici și ortodocși — cari în ziua de 8 Octomvrie 1942 au participat spontan la funerariile lui Leon Scridon bătrânul, precum și un număr de alte zeci de intelectuali și fruntași ai satelor grănicerești și sași din Bistrița, au subliniat prin gestul lor, locul pe care Leon Scridon bătrânul l-a ocupat în societatea acestui mândru și românesc colț de Țară.

Celor doi ctitori ai instituțiilor școlare grănicerești, învățătorului Vasile Nașcu și vicarului Grigore Moșil, adormiți în Domnul tot la începuturi de Octomvrie, li s'a alăturat încă un luptător de talia lor: Leon Scridon bătrânul. El însă nu doarme, că nu i-a fost firea. El așteaptă.

Emil Sângeorzan

TEATRUL GERMAN DIN SIBIU

A zecea stagiune a teatrului german din Sibiu a fost prilej de verificare a potențialului artistic al concetățenilor noștri sași. Și nu se poate spune că actorii și personalul teatrului german nu au trecut cu succes acest examen artistic, deosebit de greu, dacă ne gândim la dificultățile ce le întâmpină întotdeauna o astfel de înjghebare pro-

vincială. Cultura germană ocupă un loc de frunte, hotărîtor în Europa și dincolo de granițele continentului, dar posibilitățile de afirmare ale unor ținuturi periferice, și mai ales îndepărtate de patria-metropolă, sunt întotdeauna reduse. Cu toate acestea, prin muncă, prin stăruință și indeosebi prin dragoste de artă, se pot îndeplini opere dintre cele mai laudabile. Teatrul german din Sibiu e una din aceste realizări, care merită o cât mai largă prețuire. Și în primul rând succesul acestei opere se datorește d-lui Gust Ongyert, directorul teatrului, care a dat personal impulsul unei activități rodnice. Buna organizare a teatrului german din Sibiu vine mai ales dela d-sa, care și-a întemeiat activitatea pe o resimțită disciplină și pe o muncă intensă, evidentă în toate spectacolele de până acum. D. Gust Ongyert și-a dat seama de necesitatea absolută a unei cât mai serioase înjghebări artistice, al cărei rol în Sud-Estul european e considerabil, dacă ne gândim la turneele acestui teatru, care trec dincolo de hotarele României, pentru a străbate până în orașele fostei Iugoslavii și ale Greciei. Și tocmai printrucă importanța propagandistic-culturală a acestei activități e atât de învederată, nu ne putem opri de a nu face și observația, care ni se pare de o foarte mare greutate, că din repertoriul ultimelor stagiuni ale teatrului german au lipsit piesele românești. E o lipsă care dăunează colaborării culturale româno-germane, tocmai azi când din toate părțile se caută o intensificare maximă a acestor raporturi. Și nu găsim nicio scuză, fiindcă numeroasele opere dramatice românești intrate în repertoriul teatrelor din Germania, probează cât ar fi de fecundă o asemenea conlucrare. În aceeași vreme, scene bu-cureștene au sprijinit cu largă bunăvoință dramaturgia germană clasică și contemporană. Sperăm însă că viitorul apropiat va șterge această gravă lipsă

și d-l Gust Ongyert va fi inițiatorul unei adevărate colaborări de cultură româno-germană.

În actuala stagiune s'a dat o generoasă prețuire dramelor clasice, ale autorilor consacrați, ce fac mândria literaturii germane. Astfel a fost reprezentată, în regia mai puțin fericită a d-lui Karlfritz Eitel, „Ifigenia” lui Goethe, poate cea mai frumoasă din operele dramatice ale marelui poet. A fost prilej pentru d-l Gustav Binder să ne dea un exemplu de artă decorativă, prin gustul d-sale ales și foarte cultivat. Gerhart Hauptmann a fost comemorat prin reprezentarea comediei ultra-naturalistice „Blana de castor”. Desigur că e una din lucrările depășite ale celebrului poet octogenar, deși mai păstrează oarecare farmec local. Din Schiller s'a ales „Intrigă și amor”, dramă ce își păstrează prospețimea în ciuda ideilor perimate pe care conține, prin acel suflu dramatic ce străbate operele de geniu. D-l Hermann Glaser, care e unul din elementele cele mai apreciable ale acestui teatru, a regizat cu mult bun simț spectacolul. Faimoasa comedie a lui Kleist „Ulciorul sfărâmat” a fost regizată, de astă dată corect, de d-l Eitel. Totodată cu această comedie a nefericitului romantic, ce a înscris în dramaturgia germană o adevărată culme, s'a reprezentat și vechea comedie flamandă populară „Lancelot și Sanderein”, prelucrată și regizată de d-l Gust Ongyert. Joc de marionete abil transpus pentru scena vie, acest spectacol, însoțit de muzică de epocă, a fost realizarea cea mai de seamă, din punct de vedere artistic, a întregii stagiuni. S'au mai reprezentat și comedii moderne, în gustul marelui public, precum „Margareta: 3”, „Scampolo”, „Johann” (o comedie de celebrul comic Theo Linggen), „Scandal în azilul de femei” de Breidahl, etc.

Dintre actori s'au remarcat: Charlotte Fraedrich, o bună actriță, căreia i s'au datorat numeroase din succesele sta-

giunii, mai ales „Blana de castor” și „Scandal în azilul de femei”; Monika Darlies, care a jucat cu sinceritate în „Intrigă și amor” și „Ulciorul sfărâmat”; Franziska Benkhoff (în rolul ladyei din „Intrigă și amor”); Ursula Wiegner, în „Lancelot și Sanderein”; Margot Göttlinger în „Ifigenia”. D-l Hermann Glaser, Eitel și Wolfgang Arndt au contribuit în mod egal la succesul dramei lui Schiller, precum și în alte piese, unde au apărut ca protagoniști. Inteligent d-l Glaser și talentat d-l Arndt.

Ioan Negoșescu

FRONTUL SPIRITULUI

Eforturile Neamului, la această hotărâtoare răscruce a istoriei lui, nu se limitează numai la domeniul armelor. Spiritul românesc luptă și el, cu o energie fără pereche. Creațiunea științifică a marilor instituții ale Țării: Academia și Universitățile nu e cu nimic mai pe jos celei din vremuri normale. Dimpotrivă, date fiind împrejurările: criza de hârtie, dificultățile de editare, pentru a nu mai aminti de greutățile creatorilor însși — această producție este superioară celei dinainte de 1940. O impresionantă dovadă am avut-o în raportul privitor la activitatea Universității Daciei Superioare, citit de d-l rector Dr. I. Hațieganu, la inaugurarea noului an școlar. Pe frontul dela Apus, armele spiritului afirmă fără încetare și apără cu dârzenie patrimoniul românesc, pregătind astfel restituirea lui integrală.

Capitala își continuă și ea activitatea spirituală în același ritm viu și masiv cu care ne-a obișnuit în ultimii ani. Departe dela noi gândul de a face, în această notiță fugară, o prezentare a acestei activități. Menirea ei este să arate o satisfacție și o încredere în puterea de viață a neamului, sentimente mai necesare acum decât oricând.

Fundațiile Regale își continuă publicațiile, cari dacă nu sunt așa de numeroase ca înainte, sunt tot așa de impor-

tante pentru afirmarea noastră spirituală și executate în aceleași admirabile condiții tehnice. Vom remarca trei numai dintre ele: ediția definitivă de *Poezii* a d-lui Lucian Blaga, *Macedo-românii* d-lui Th. Capidan și *Istoria literaturii române vechi*, vol. II a d-lui N. Carțoian. Vom reveni asupra lor, în măsura în care ne vor permite împrejurările.

Numeroase și foarte necesare pentru lupta noastră de astăzi sunt publicațiile editurii *Dacia*. Ele așteaptă de mult pe raftul nostru un cuvânt de apreciere. Regretăm mult că nu-l putem încă publica, din motive pe care toată lumea le va înțelege.

Un surprinzător avânt au luat *Publicațiile Casei Școalelor*. Programul lor pe anul 1942—43 cuprinde lucrări fundamentale în toate domeniile spiritului. Publicațiile ieșite de sub tipar în acest an dovedesc nu numai hotărârea de a duce la îndeplinire, acest vast program, ci și o superioară pricepere și un gust ales în alegerea și în execuția lor tehnică. Se simte o mână caldă care le îngrijește, un om pasionat pentru cartea frumoasă, cuceritoare. Ceea ce le cerem este o desfacere mai largă și mai sistematică, căci aceste cărți nu sunt menite numai școalelor, ci și marelui public cititor al țării.

B.

BIBLIOGRAFIA TRANSILVANIEI (X)

APOLZAN, LUCIA. Cercetări etnografice în Munții Apuseni (cu un rezumat în limba franceză, o hartă a regiunii și 25 figuri). Extras din „Apulum” I (1939—42). Alba-Iulia, 1942. Tip. Alba. 8° 17., 30 p.

BILETCHI-ALBESCU, IOAN. Elemente ungurești în patrimoniul românesc. Extras din Anuarul XVIII al Liceului „Dragoș-Vodă” Câmpulungul-Moldov. Câmpulungul-Moldovenesc, 1941. Tip. „Școala Română”. 63 p.

BLÉDY, GEZA. Influența limbii române asupra limbii maghiare. Studiu lexical. Teză de doctorat. (Universitatea „Regele Ferdinand I Cluj-Sibiu. Publicațiile Seminarului de „Filologie romanică” 2). Sibiu, 1942. „Dacia Traiană”, 8° 162 p., 1 f.

BOCU, SEVER. Lupta pentru Bănat. Discurs rostit la 5 Martie 1942 în ședința festivă a Sindicatului ziariștilor profesioniști din Banat (Biblioteca Cercului de Studii „Vestul” Nr. 5). Timișoara, 1942. Tip. Românească. 16° 27 p. Lei 20.

BOGDAN, MIRCEA. Andrei Mureșanu. Contribuțiuni biografice. Brașov, 1942. „Tribuna”. 8°, 105 p., 2 f.

BOIȚOȘ, OLIMPIU. Din laboratorul literar al lui O. Goga. Cazul poeziei „În tren”. Extras din „Luceafărul” Anul II, Nr. 7—8. Sibiu, 1942. „Dacia Traiană”. 4°, 10 p.

BOLOGA, VALERIU L. Ardelenii și începuturile medicinei românești (dela Piuariu până la Babeș). Extras din „Transilvania”, Anul 73, Nr. 7—8. Sibiu, 1942. „Dacia Traiană”. 8°, 11 p.

BRĂȚIANU, G. I. Roumanie et Hongrie. Considerations démographiques et économiques. Deuxième édition. Bucarest, 1942. (Les éditions Dacia). [Mon. Of. Impr. Naț.] 8°, 14 p., 2 pl.

BRĂȚIANU, G. I. La missione storica dell' Ungheria. Bucarest, 1942. (Edizioni Dacia). Monitorul Oficial. 20 p.

CLOPOTEL, ION. Dinastia română a Corvinilor. 500 de ani dela cruciatele lui Iancu Huniade. (Biblioteca Românilor, Nr. 5). Lugoj, 1942. Editura „Societatea de Măine”. 16°, 46 p. Lei 75.